

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΑΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΘΕΜΑ: «ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΕΙΔΙΚΩΝ
ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ: ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ»**

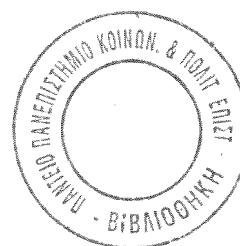
Σπουδαστής:

ΛΑΛΙΑΜΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α.Μ.: Μ893025

Επιβλέπων:

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΠΑΠΑΔΑΣΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΘΗΝΑ Οκτώβριος 1996

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ, ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ, ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	1
<u>ΕΙΣΑΓΩΓΗ</u>	1
<u>ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ</u>	2
<u>ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ</u>	3
<u>ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ</u>	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ I	5
ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ ΩΣ ΣΗΜΕΡΑ	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ II	12
ΕΙΔΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΧΩΡΟ. ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥΣ	12
2.1. Θαλάσσιος-Ναυτικός Τουρισμός	12
2.2. Ορεινός-Χειμερινός Τουρισμός	18
2.3. Συνεδριακός-Εκθεσιακός Τουρισμός	22
2.4. Αγροτικός Τουρισμός	26
2.5. Οικοτουρισμός	32
2.6. Αθλητικός Τουρισμός	36
2.7. Τουρισμός Υγείας	37
2.8. Κοινωνικός Τουρισμός	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ III	44
ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΡΙΕΣ ΧΩΡΕΣ	44
3.1. Ο Τουρισμός στην Γαλλία	44
3.2. Ο Τουρισμός στην Ισπανία	48
3.3. Ο Τουρισμός στην Ιταλία	50
3.4. Ο Τουρισμός στην Πορτογαλία	53

3.5. Ο Τουρισμός στην Τουρκία.....	56
3.6. Η Τουριστική Ανάπτυξη στην Ελλάδα έναντι των ανταγωνι- στριων χωρών	59
3.7. Διαβαλκανική συνεργασία στον τομέα του Τουρισμού: Μία πρόταση.....	68
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	81
ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ.....	81
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΙΝΑΚΩΝ.....	87
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	125

ΕΙΣΑΓΩΓΗ, ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ, ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στα πλαίσια της εργασίας θα δώσουμε έμφαση στην μελέτη των ειδικών μορφών τουρισμού (Θαλάσσιος-Ναυτικός, χειμερινός-ορεινός, συνεδριακός-εκθεσιακός, αγροτικός, οικότουρισμός, αθλητικός, υγείας, κοινωνικός).

Το κύριο μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης, που ακολουθήθηκε μεταπολεμικά στην Ελλάδα, ήταν εκείνο του μαζικού "φθηνού" προτύπου τουρισμού. Το πρότυπο αυτό βασίστηκε στην υπερεκμετάλευση των φυσικών πόρων "ήλιος-θάλασσα-άμμος" και στην ανάδειξη ορισμένων περιοχών ως "πόλων έλξης", για την ποσοτική προσέλκυση τουριστών.

Επειδή όμως το τουριστικό αυτό πρότυπο, οδήγησε σε αρκετές αρνητικές επιπτώσεις, όπως υψηλή χωρική και χρονική συγκέντρωση ορισμένων περιοχών, χαμηλή ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών, υποβάθμιση του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, κ.α., δημιουργήθηκε προβληματισμός για την αναγκαιότητα συνέχισης της υιοθέτησής του και μάλιστα σε διεθνές, πανευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο.

Αποτέλεσμα του παραπάνω προβληματισμού και της αναγκαιότητας για ελαχιστοποίηση των αρνητικών επιπτώσεων και μεγιστοποίησης των θετικών, ήταν η αναζήτηση νέων μορφών τουρισμού, που να είναι ευπροσάρμοστες στις ιδιαιτεροτητες κάθε χώρας και κάθε επιμέρους περιοχής της, καθώς και να ανταποκρίνονται στις ποικίλες απαιτήσεις των πελατών.

ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Σκοπός μας είναι η μελέτη των ειδικών μορφών τουρισμού, που πρέπει να αναπτυχθούν κατά προτεραιότητα στην Ελλάδα και των επιπτώσεων από την ανάπτυξή τους. Ειδικότερα, παράγοντες-κριτήρια για την ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού στην χώρα μας, μπορούν να αποτελέσουν τα εξής:

- Το φυσικό και πολιτιστικό συγκριτικό πλεονέκτημα της Ελλάδας,
- Ο εμπλουτισμός ή διαφοροποίηση του μαζικού προτύπου τουρισμού και η συνακόλουθη σύνδεση της τουριστικής προσφοράς με την συνεχώς διαφοροποιούμενη τουριστική ζήτηση,
- Η προσέλκυση και ικανοποίηση ειδικών κατηγοριών τουρισμού, υψηλής εισοδηματικής στάθμης και η συνακόλουθη αύξηση του οικονομικού και κοινωνικού οφέλους,
- Η ανταγωνιστικότητα της χώρας μας, μέσα από την αναβάθμιση της ελληνικής τουριστικής εικόνας στο εξωτερικό,
- Η διατήρηση και προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος,
- Η επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και η άμβλυνση της εποχικότητας,
- Η ανάδειξη νέων τουριστικών περιοχών και η προστασία των ήδη αναπτυγμένων,
- Η αποφυγή επέκτασης κοινωνικών προβλημάτων.

Είναι φανερό ότι, ο τουρισμός αποτελεί για την χώρα μας σημαντικό παράγοντα οικονομικής, κοινωνικής, πολιτιστικής και περιβαλλοντικής ανάπτυξης. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με το ότι η χώρα μας ήταν πάντοτε δέκτρια-υποδοχέας τουρισμού καθώς και οι διεθνείς εξελίξεις του κλάδου, είναι σαφείς ενδείξεις της αναγκαιότητας για την διερεύνηση των

ειδικών μορφών τουρισμού και των επιπτώσεών τους, σε ελληνικό και διεθνές επίπεδο.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Κατά τη διάρκεια συλλογής πληροφοριακού υλικού για τις ανάγκες της εργασίας, η προσπάθειά μας βασίσθηκε στις εξής πηγές:

- στην δημοσιευμένη βιβλιογραφία σχετικά με το θέμα,
- στην άντληση στοιχείων από έρευνες σχετικές με τον Ελληνικό τουρισμό και έρευνες σχετικές με το τουριστικό προϊόν χωρών που θεωρούνται ανταγωνιστικές προς την Ελλάδα,
- στην άντληση στοιχείων από άρθρα περιοδικών και εφημερίδων,
- στην προμήθεια πάσης φύσεως πληροφοριακού υλικού, από τα γραφεία του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού (Ε.Ο.Τ.) και του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας (ΥΠ.ΕΘ.Ο.).

Επίσης, οι ιδιαιτερότητες των συγκριτικών πλεονεκτημάτων στη χώρα μας, αλλά και τα χαρακτηριστικά και οι τάσεις της Διεθνούς Ζήτησης, αποτελούν παράγοντες που μας οδήγησαν στην επικέντρωση της ανάλυσης μας, σε συγκεκριμένες μορφές τουρισμού, όπως αυτές που αναφέρονται παραπάνω.

ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η εργασία αποτελείται από το "Εισαγωγικό Μέρος", "Τρία (3) κεφάλαια και τον Επίλογο", ενώ στο τέλος παρατίθενται "παράρτημα" με επιμέρους στοιχεία για την όλη εργασία, καθώς και η σχετική "Βιβλιογραφία".

Το "Εισαγωγικό μέρος", είναι μια εκτενέστερη ανάλυση των όσων αναφέρθηκαν στην εισαγωγή του παρόντος.

Στο "Πρώτο Κεφάλαιο", γίνεται μια σύντομη ιστορική αναδρομή στην εξέλιξη του τουριστικού φαινομένου από την Αρχαία Ελλάδα, τις περιόδους της Ρωμαϊκής, Βυζαντινής και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, μέχρι και

σήμερα, για να γίνει φανερό ότι, "ειδικές μορφές τουρισμού" με την όποια μορφή τους και στην κλίμακα που παρατηρούνταν κάθε περίοδο, υπήρχαν και παλαιότερα.

Στο "Δεύτερο Κεφάλαιο", μελετάμε συγκεκριμένες μορφές τουρισμού, που αναφέρονται στην εισαγωγή του παρόντος, γιατί αυτές πιστεύουμε ότι πρέπει να αναπτυχθούν στην χώρα μας -κατά προτεραιότητα- αν θέλουμε να εξασφαλίσουμε το καλύτερο δυνητικό όφελος, για τον τουριστικό κλάδο, την περιφερειακή ανάπτυξη, αλλά και το σύνολο της Εθνικής Οικονομίας.

Στο "Τρίτο Κεφάλαιο", εξετάζονται τα βασικά χαρακτηριστικά του τουριστικού προϊόντος των ανταγωνίστριων -προς την Ελλάδα- χωρών, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον μας, στην εμπειρία τους πάνω στις ειδικές μορφές τουρισμού. Στην συνέχεια, προκειμένου να καταλήξουμε στα σημεία, όπου το ελληνικό τουριστικό προϊόν υπερέχει ή υστερεί, θα προβούμε στην τοποθέτηση αυτού, έναντι εκείνου των ανταγωνιστριών χωρών.

Τέλος, στον "Επίλογο", γίνεται μια συνοπτική και κριτική αποτίμηση των παραπάνω και αναπτύσσονται προτάσεις για την βελτιστοποίηση των επιπτώσεων από την ανάπτυξη των ειδικών μορφών τουρισμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ ΩΣ ΣΗΜΕΡΑ

Το φαινόμενο του τουρισμού, ως περιήγηση-γνωριμία με πολιτιστικές και κοινωνικές αξίες άλλων λαών, δεν είναι κάτι καινούργιο, αλλά χρονολογείται από την αρχαιότητα.

Μια ιστορική ανασκόπηση ακόμη και στο απομακρυσμένο παρελθόν της φυλής μας, δείχνει την φιλοξενία των αρχαίων Ελλήνων.

Κατά τους Ομηρικούς χρόνους (800 π.Χ.), ο τουρισμός είχε ήδη πάρει την μορφή του, με την έννοια της φιλοξενίας. Η φιλοξενία και η υποδοχή των ξένων, θεωρούνταν ύψιστη αρετή, έννοια θεσμική, νόμος θεϊκός, που η τήρησή του ενισχυόταν από τον φόβο της θεϊκής τιμωρίας. Η καθαρή φιλοξενία Ομηρικής μορφής, δηλαδή η δωρεάν φιλοξενία σε αγνώστους, παρέχεται και σήμερα για λόγους Θρησκευτικούς σ' όλα τα ελληνικά μοναστήρια.

Αν η Ομηρική εποχή εξαντλείται στην ανυστερόβουλη φιλοξενία και εντάσσεται στο σκέλος του "παθητικού τουρισμού", ο 5ος και 4ος αιώνας δίνει αφορμή για την προώθηση του λεγόμενου "ενεργητικού τουρισμού", δηλ. της πληρωμένης αλλά άνετης φιλοξενίας. Η φιλοξενία αρχίζει να λαμβάνει παραπλήσια μορφή της σημερινής. Δημιουργούνται τουριστικά ρεύματα, ξένων και ημεδαπών, όπου ανάλογα με το σκοπό που επιδιώκουν, οδήγησαν στις πρώτες "ειδικές μορφές τουρισμού", που αντιστοιχούν σ' όλα σχεδόν τα βασικά είδη του σημερινού τουρισμού.

Ο Καλλιτεχνικός Τουρισμός είναι αντίστοιχος του σημερινού αρχαιολογικού και πολιτιστικού τουρισμού. Εκτός από την Αθήνα, και άλλες πόλεις, όπως η Κόρινθος και Δήλος, διεκδικούσαν το προνόμιο της προσφοράς ποικίλης ψυχαγωγίας. Οι άνθρωποι επιθυμούσαν να γνωρίσουν

τα αξιοθαύμαστα και μεγαλοπρεπή καλλιτεχνικά μνημεία των ελληνικών πόλεων, να παρακολουθήσουν αγώνες και μεγαλοπρεπείς εορτές, μυστήρια, κ.τ.λ. Για όλους αυτούς τους λόγους κατέφθαναν επισκέπτες απ' όλα τα μέρη του κόσμου, παρ'όλες τις μεγάλες δυσκολίες, κυρίως των συγκοινωνιακών μέσων, όρων ασφάλειας, υγιεινής κ.τ.λ.

Ανάπτυξη παρουσίασε και ο Εκπαιδευτικός τουρισμός, όπου η Αθήνα υπήρξε το μεγαλύτερο κέντρο μάθησης και φιλοσοφίας της αρχαιότητας. Το πλήθος των σοφών της Αθήνας και των σχολών, λειτουργούσαν σαν μαγνήτες, σύροντας μαθητές απ'όλο τον πολιτισμένο κόσμο για να γεμίσουν την Ακαδημία του Πλάτωνα και τις άλλες σχολές των σοφών της Ελλάδας¹.

Ο Αθλητικός τουρισμός συνδεόταν με το θρησκευτικό συναίσθημα, το ιδεολογικό μεγαλείο της άθλησης και της ειρήνης, αλλά και την προβολή της δύναμης κάθε πόλης. Οι αθλητικοί αγώνες είχαν βαθιά παράδοση, όπως φαίνεται από τα ομηρικά έπη, και το ενδιαφέρον των φιλάθλων ήταν τόσο έντονο, ώστε πήγαιναν σ'όλες τις εκδηλώσεις. Εκτός από τους διάφορους τακτικούς αγώνες, ορισμένων πόλεων, οι οποίες συγκέντρωναν την νεολαία της γύρω περιοχής, υπήρχαν και οι επίσημοι αγώνες όπως τα Παναθήναια, τα Ίσθμια, τα Πύθεια και τα Ολύμπια, που προκαλούσαν το ενδιαφέρον και του πλέον απομακρυσμένου κόσμου. Τόπος ιδιαίτερης τουριστικής σημασίας ήταν η Ολυμπία (στάδιο της Ιερής Άλτης 776 π.Χ.), οι κάτοικοι της οποίας δεν ζούσαν για τίποτα άλλο, παρά μόνο για να εξυπηρετήσουν τον αθλητικό τουρισμό, από τα έσοδα του οποίου και ζούσαν. Υπολογίζεται ότι περίπου 40 χιλ. επισκέπτες έφταναν στην Ολυμπία, ενώ την τάξη τηρούσαν οι ραβδοφόροι και οι μαστιγοφόροι, ένα είδος τουριστικής αστυνομίας.

Ο Θρησκευτικός τουρισμός, αναπτύχθηκε γύρω από τα μαντεία των

1 Βλέπε: Η Ελλάδα και ο Τουρισμός, Γεώργιος Χ. Βασιλόπουλος, σελ. 36-37.

Δελφών, τα Θρησκευτικά κέντρα της Ελευσίνας, τα ιερά της Δωδώνης και Επιδαύρου. Η επίσκεψη στους χώρους αυτούς, δημιουργούσε την πολυπληθέστερη περιηγητική μετακίνηση. Και σήμερα υπάρχουν μεγάλα Θρησκευτικά κέντρα, όπως η Παναγία της Τήνου, η Παναγία Σουμελά, ο Άγιος Ραφαήλ της Λέσβου, η Λούρδη στη Γαλλία, κ.τ.λ.

Ο δια λόγους υγείας τουρισμός, θεωρείται αντίστοιχος του σημερινού ιαματικού τουρισμού, και αναπτύχθηκε κυρίως, μέσω των περίφημων Ασκληπιών, Θεραπευτηρίων του Ασκληπιού, πατέρα της Ιατρικής. Τα Ασκληπιεία σ'όλη την Ελλάδα ανέρχονταν στα 300 περίπου, με επικεφαλής όλων το Ασκληπιείο της Επιδαύρου.

Χάριν του εμπορικού-Θαλάσσιου τουρισμού, πλήθος εμπόρων, κατέφθανε στην Αθήνα, την Κόρινθο, τη Δήλο, την Ρόδο, και τις υπόλοιπες εμπορικές πόλεις. Το Αθηναϊκό νόμισμα είχε τότε παγκόσμια αξία συναλλαγής, όπως το σημερινό δολλάριο. Έτσι οι αρχαίοι Έλληνες ως έμπειροι και τολμηροί ναυτικοί διέσχιζαν τις θάλασσες και διενεργούσαν εμπόριο με άλλους λαούς, σε κάθε είδος και σε ευρύτατη κλίμακα, αποκομίζοντας τεράστια οικονομικά οφέλη. Το 308 π.Χ. έρχονταν στην Αθήνα για να ξοδέψουν χρήματα -μια εποχή που η Αθήνα αριθμούσε 11.000 πολίτες και 400.000 δούλους- 10.000 περιηγητές².

Ο Συνεδριακός τουρισμός συναντάται επίσης με το θεσμό των αμφικτυονιών, που αποτελούν τον πρόδρομο των σημερινών συνεδρίων. Ο χαρακτήρας των συγκεντρώσεων αυτών ήταν κυρίως πολιτικός και θρησκευτικός. Συγκεντρώνονταν εκπρόσωποι της κάθε πόλης της Ελλάδας, με στόχο την συζήτηση και λήψη αποφάσεων για την αντιμετώπιση κοινών προβλημάτων³.

2 Βλέπε: Αναπτυξιακός Τουρισμός, Γιάννη Τσαλούχη, σελ. 44.

3 Βλέπε: Μεταβολή του προτύπου του μαζικού τουρισμού, ΕΤΒΑ, σελ. 256.

Κατά την περίοδο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (146 π.Χ.-313 μ.Χ.), τα ταξίδια για ψυχαγωγία, για ιαματικά λουτρά, για θαλάσσια κολύμβηση, για προσκυνήσεις και παρακολούθηση αθλητικών αγώνων, για γνωριμία ηθών, εθίμων, μνημείων, κ.τ.λ., δε στερούντο σημασίας. Όχι μόνο η Ρώμη με τις μεγαλοπρεπείς εορτές της, τα μνημεία της και την μεγαλοπρέπειά της, αλλά και άλλες πόλεις της Αυτοκρατορίας συγκέντρωναν ένα σημαντικό αριθμό ξένων.

Ο R. Duchet αναφέρει χαρακτηριστικά:

"θα λέγαμε ότι ο τουρισμός είναι κάτι πρόσφατο, ωστόσο, οι αρχαίοι Έλληνες και οι Ρωμαίοι είχαν αναπτύξει ένα είδος τουρισμού, με το δικό τους τρόπο"⁴.

Υποτυπώδεις μορφές τουρισμού βρίσκουμε και κατά την περίοδο της Βυζαντινής εποχής (313 μ.Χ.-1453 μ.Χ.). Ο Ιωάννης Φωκός, ο Ανδρέας Λιβαθινός, κτλ., επιβεβαιώνουν ότι ο Θρησκευτικός, ο πολιτιστικός, ο μορφωτικός-επαγγελματικός τουρισμός -κατά την περίοδο αυτή ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένοι.

Κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας (1453-1821 μ.Χ.) αν θεωρήσουμε ως τουρίστες τους περιηγητές που επισκέφτηκαν την χώρα μας, βλέπουμε ότι σε πολλές από τις μαρτυρίες τους, γίνεται φανερός ο θαυμασμός τους για τη σχέση των μνημείων και του πολιτισμού με το περιβάλλον.

Η μετάβαση ατόμων από διάφορες χώρες της Ευρώπης στην υπόδουλη Ελλάδα, για λόγους αρχαιολογικούς ή εθνολογικής έρευνας ήταν συνηθισμένη, αν και παρέμενε προνόμιο των ατόμων με υψηλό εισόδημα, των επιστημόνων ή των φιλοσόφων. Είναι γνωστή δε η ταύτιση, κατά την προπολεμική εποχή, του τουρίστα με τους Άγγλους και κυρίως τους Λόρδους ή τους αρχαιολόγους.

4 Βλέπε: Εισαγωγή στην θεωρία του Τουρισμού, Σταύρου Καλιφιώτη, σελ. 28.

Λίγα χρόνια μετά την απελευθέρωση, ορισμένοι μορφωμένοι Έλληνες, αντιλήφθηκαν το ενδιαφέρον πολλών ξένων που επιθυμούσαν να επισκεφτούν την Ελλάδα και την σημασία της επισκέψεώς τους αυτής. Έτσι συναντάμε κυρίως μορφές περιηγητικού, θρησκευτικού, αρχαιολογικού τουρισμού. Από πλευράς κυβερνητικής πολιτικής, το 1895 ιδρύθηκε το πρώτο τουριστικό σωματείο, το οποίο ονομάστηκε "Ποδηλατική Εταιρεία", το 1910 μετονομάστηκε "Εταιρεία Περιηγήσεων" και το 1914 μετονομάστηκε "Εταιρεία Φιλοξένων". Στόχος ήταν η φιλοξενία και -κατά το δυνατόν- η άνετη διαμονή των ξένων. Ωστόσο, στην πραγματικότητα οι προσπάθειες ήταν μεμονωμένες, αποσπασματικές και δεν προσέφεραν τίποτα το σπουδαίο στον τουρισμό της Ελλάδας.

Μετά τον Α' παγκόσμιο πόλεμο, το κράτος, παρατηρώντας ότι άρχισε να αναπτύσσεται με γοργά βήματα -σε παγκόσμιο επίπεδο- ο τουριστικός ανταγωνισμός, αποφάσισε το 1929 να ιδρύσει παράλληλα και ανεξάρτητα προς την υφιστάμενη "Διεύθυνση Ξένων και Εκθέσεων" στο Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας (είχε συσταθεί με το ν.241/1914), ένα ιδιαίτερο οργανισμό τουρισμού, τον "Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού" (ν. 4377/1929), με χαρακτήρα Νομικού Προσώπου Δημοσίου Δικαίου⁵.

Μετά το Β' παγκόσμιο πόλεμο, η εξέλιξη των μεταφορών -οδικών, θαλάσσιων, εναέριων- έκανε ευκολότερες τις μετακινήσεις και προσιότερα τα ταξίδια στους αστικούς πληθυσμούς. Η εξέλιξη των επικοινωνιών, η αύξηση του εισοδήματος, του ελεύθερου χρόνου και η άνοδος του επιπέδου ζωής, συντέλεσαν στην καθιέρωση του τουρισμού σαν χαρακτηριστικό τρόπο ζωής, πέρα από την απλή ανάγκη ανάπαυσης ή επικοινωνίας.

Έτσι -κατά την μεταπολεμική περίοδο- ο τουρισμός αναπτύχθηκε ταχύτατα, εμφανίζοντας παράλληλα μεταστροφή του ταξιδιού περιήγησης

5 Βλέπε: Η Ελλάδα και ο Τουρισμός, Γεώργιος Χ. Βασιλόπουλος, σελ. 262.

σε οργανωμένο μαζικό τουρισμό διακοπών.

Με την έννοια του Μαζικού τουρισμού νοούνται οι τουριστικές δραστηριότητες, που διεξάγονται με ταυτόσημο τρόπο, χωρίς να υπάρχει διαφοροποίηση -του τουριστικού προϊόντος- ανάλογα με τις ανάγκες των διαφορετικών ομάδων τουριστών. Βασικό χαρακτηριστικό του προτύπου αυτού, είναι ότι δίνει ιδιαίτερη έμφαση στους μεγάλους αριθμούς και διακρίνεται από την συγκέντρωση μεγάλου αριθμού τουριστών στο χώρο και το χρόνο. Η εξέλιξη του βασίστηκε στο στερεότυπο των 4 'SS (sun, sex, sand, sea).

Η ανάπτυξη του τουρισμού στηρίχθηκε ακριβώς σ' αυτό το πρότυπο, βασισμένο στην υπερεκμετάλλευση των τουριστικών πόρων, ορισμένων περιοχών. Οι περιοχές αυτές, -για λόγους φυσικούς, ιστορικούς, κ.τ.λ.- λειτούργησαν ως πόλοι έλξης, όλο και μεγαλύτερου αριθμού τουριστών, χωρίς να ληφθούν υπόψη παράγοντες κοινωνικοί, περιβαλλοντικοί, χωροθέτησης, κ.τ.λ., που συνδέονται με την "φέρουσα" ικανότητά τους. Παράλληλες ειδικές παρεμβάσεις τουριστικής ανάπτυξης, αν και υπήρξαν στην Ελλάδα από την δεκαετία του 1960, ήταν περιορισμένης έντασης, και σε καμία περίπτωση δεν αποσκοπούσαν στην μεταβολή του προτύπου Μαζικής Τουριστικής ανάπτυξης της χώρας⁶.

Αποτέλεσμα αυτού του μοντέλου τουριστικής ανάπτυξης ήταν η χωρική υπερσυγκέντρωση της προσφοράς σε ορισμένες περιοχές, η έντονη εποχικότητα της ζήτησης, η υποβάθμιση των προσφερόμενων υπηρεσιών, η χαμηλή ανταγωνιστικότητα του ελληνικού τουριστικού προϊόντος, καθώς και η ποιοτική υποβάθμιση του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Στο μοντέλο αυτό αποδίδονται, επίσης, οι επιπτώσεις στην παραδοσιακή και πολιτισμική δομή ορισμένων περιοχών, καθώς και η ευθύνη για μορφές

6 Βλέπε: Μεταβολή του προτύπου του μαζικού τουρισμού ΕΤΒΑ, σελ. 37.

κοινωνικής ανομίας (π.χ. εγκληματικότητα, ναρκωτικά, κ.τ.λ.).^{*} Στην διάρκεια της τελευταίας 25ετίας, το μαζικό πρότυπο τουρισμού, διανύει περίοδο αμφισβήτησής του, καθώς αυξάνεται όλο και περισσότερο η αντίληψη ότι τα θετικά αποτελέσματά του δεν αντισταθμίζουν κατ'ανάγκη το υψηλό κοινωνικό και περιβαλλοντικό κόστος, που αυτό προκαλεί.

Παράλληλα, από το 1970, άρχισε σταδιακά να επιδιώκεται -όλο και περισσότερο- η ανάπτυξη των ειδικών μορφών τουρισμού, ως παράγοντας εμπλουτισμού ή διαφοροποίησης του μαζικού προτύπου και συνεπώς της ποιοτικής αναβάθμισης του συνολικού τουριστικού προϊόντος.

* Όσον αφορά τις επιπτώσεις του Μαζικού Τουρισμού, είναι αναγκαίο να τονισθεί, ότι προϋποθέτει μια σε βάθος ανάλυση, η οποία αφενός μεν, ξεφεύγει από τα πλαίσια της παρούσας εργασίας, αφετέρου δε, είναι άμεσα συναρτημένη με τις ιδιομορφίες κάθε περιοχής έστω και αν πρόκειται να εξετάζονται σε σχέση με την ίδια μορφή τουρισμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ II

ΕΙΔΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΧΩΡΟ. ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥΣ

Σήμερα η διαφοροποίηση και ο εμπλουτισμός των τουριστικών πακέτων ώστε να απευθύνονται σε -όσο το δυνατόν- περισσότερες ομάδες ενδιαφερόντων και προτιμήσεων, είναι πια γεγονός.

Επιπλέον, από πλευράς διεθνών τάσεων και προοπτικών παρατηρείται ζήτηση υπέρ των νέων μορφών τουρισμού, σαν αντίδραση στις αρνητικές επιπτώσεις του μαζικού προτύπου, με σκοπό την διαφοροποίηση του.

Η Ελλάδα, αρκετά σημαντική χώρα -δέκτρια τουρισμού- διαθέτει άπειρες δυνατότητες διαφοροποίησης του τουριστικού της προϊόντος, προκειμένου να ανταποκριθεί στον ανταγωνισμό, αλλά και να ελαχιστοποιήσει στο μέλλον τις αρνητικές επιπτώσεις του μαζικού προτύπου, που ανέπτυξε μέχρι σήμερα.

Οι σημαντικότερες μορφές τουρισμού με βάση τα δεδομένα της Ελληνικής προσφοράς, της διεθνούς προσφοράς και ζήτησης, αλλά και των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της Ελλάδας είναι ο Θαλάσσιος-Ναυτικός, ο Ορεινός-Χειμερινός, ο Συνεδριακός-Εκθεσιακός, ο Αγροτικός, ο Οικοτουρισμός, ο Αθλητικός, ο Τουρισμός Υγείας και ο Κοινωνικός Τουρισμός.

2.1. Θαλάσσιος-Ναυτικός Τουρισμός

Ως θαλάσσιος ή Ναυτικός τουρισμός, θεωρείται το σύνολο των δραστηριοτήτων που συνδέονται με τις θαλάσσιες περιηγήσεις και τον ναυταθλητισμό. Η ανάπτυξη του θαλάσσιου τουρισμού, συνδέεται με τους διάφορους τύπους σκαφών (ιστιοφόρα, μηχανοκίνητα, μεγέθη θαλαμηγών), τους χώρους ελλιμενισμού τους σε συγκεκριμένες θέσεις (μαρίνες) και μια σειρά υπηρεσιών-εξυπηρέτησεων που παρέχονται σ'αυτούς (π.χ. φύλαξη, καθαρισμός, κ.τ.λ.). Διεξάγεται δε, μέσω δυο βασικών δραστηριοτήτων, της

οργάνωσης κρουαζιέρας και της ναυσιπλοΐας (Yachting).

Η Κρουαζιέρα αποτελεί φαινόμενο επιλεκτικού τουρισμού, υψηλής οικονομικής στάθμης και προσφέρει πολυτελείς διακοπές. Η παγκόσμια αγορά κρουαζιέρας -μέχρι σήμερα- αυξάνεται με γοργούς ρυθμούς. Με 500.000 επιβάτες το 1979, έφθασε τα 3.000.000 το 1987 και προβλέπεται δυνητική πελατεία 24.000.000 νέων κρουαζιεριστών μέχρι το 2.000. Η Καραϊβική θεωρείται η μεγαλύτερη αγορά κρουαζιέρας, με 3,5 εκατ. επιβάτες το 1989. Η Μεσόγειος έρχεται δεύτερη και επηρεάζεται κυρίως από τους Αμερικάνους και τους Βρετανούς. Τα Ελληνικά κρουαζιερόπλοια, σήμερα, καλύπτουν το 1/3 του παγκόσμιου στόλου που αποτελείται από 135 μεγάλα κρουαζιερόπλοια 200-1500 επιβατών, και διοργανώνουν κρουαζιέρες σ'όλη τη Μεσόγειο με επίκεντρο τον Ελληνικό χώρο⁷. Η οργάνωση της κρουαζιέρας γίνεται όπως και οι άλλες τουριστικές δραστηριότητες, από τους αντίστοιχους tour operators (ναυλομεσίτες-brokers-για τον θαλάσσιο τουρισμό).

Η ναυσιπλοΐα (yachting) εξελίχτηκε ταχύτατα την τελευταία δεκαετία, αντιμετωπίζεται σαν δαπανηρό σπορ, απευθύνεται σε υψηλής εισοδηματικής στάθμης αγορά και προσφέρει μοναδικότητα. Οι Ευρωπαίοι τουρίστες αποτελούν την κυριότερη πηγή ζήτησης για το ελληνικό Yachting. Προβλέπεται δε, ότι τα ελληνικά νησιά θα διατηρήσουν την ηγετική τους θέση στις Ευρωπαϊκές διακοπές (για ναυσιπλοΐα), λόγω της έλλειψης παλιρροιών και της ποικιλίας των Ελληνικών θαλασσών.

Η Ελλάδα αποτελεί μια χώρα μοναδική και χαρισματική για την ανάπτυξη του θαλάσσιου τουρισμού. Προικισμένη από την φύση με 16.000 km ακτών, περισσότερα από 4.000 νησιά και 130.000 km² προστατευόμενες

7 Βλέπε: "Θαλάσσιος Τουρισμός Ανάπτυξη προοπτικές" ΤΕΕ-Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Φίλιππος Λουκίσας, σελ. 85-86.

θάλασσες, λόγω κλίματος και εναλλαγής τοπίου, αναμφισβήτητα διαθέτει συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι όλων των άλλων χωρών της Ευρώπης, έχοντας παράλληλα και ναυτική παράδοση αιώνων.

Οι δυνατότητες του Ελληνικού γεωγραφικού χώρου, έγιναν έγκαιρα αντιληπτές, από τους εφοπλιστές, που από το 1954, διοργάνωσαν περιηγήσεις στα Ελληνικά νησιά και παράλια⁸.

Εν τούτοις οι δυνατότητες για παραπέρα ανάπτυξη του θαλάσσιου Τουρισμού, είναι τεράστιες και η αξιοποίησή τους απαιτεί σοβαρή και συστηματική οργάνωση του κλάδου, ώστε να αντιμετωπίσει τον οξύ ανταγωνισμό των υπόλοιπων Μεσογειακών Χωρών.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, προκειμένου να μειωθεί η περιφερειακότητα και να προωθηθεί η εσωτερική ολοκλήρωση προωθεί -ανάμεσα στα άλλα- την ανάπτυξη του τουρισμού γενικότερα και την ανάπτυξη του θαλάσσιου τουρισμού ειδικότερα, κυρίως μέσω χρηματοδότησης σε έργα υποδομής.

Η συμβολή του Β Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης (τόσο το "εθνικό σκέλος", δηλ. το τομεακό εθνικό πρόγραμμα "Τουρισμός-Πολιτισμός", όσο και το "Περιφερειακό σκέλος" δηλ. τα 13 περιφερειακά προγράμματα) είναι πολύ σημαντικά για την ενίσχυση του Θαλάσσιου τουρισμού.

Βασικός στόχος είναι η προώθηση δικτύου μαρινών και οι λιμενικές βελτιώσεις αγκυροβολίων σε τουριστικές περιοχές, ώστε να βελτιωθεί η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών. Πεδίο εφαρμογής είναι οι τουριστικές περιοχές, με έμφαση στις λιγότερο αναπτυγμένες.

Προϋποθέσεις για την περαιτέρω ανάπτυξη του θαλάσσιου τουρισμού είναι η δημιουργία σύγχρονης υποδομής, που -εκτός των άλλων- θα σέβεται και το περιβάλλον. Συγκεκριμένα η δημιουργία συστήματος ειδικών λιμένων για τον ελλιμενισμό των σκαφών (μαρίνες) μαζί με τις αναγκαίες -

8 Βλέπε: "Μεταβολή του προτύπου του μαζικού τουρισμού" ΕΤΒΑ, σελ. 205.

συμπληρωματικές υπηρεσίες- εξυπηρετήσεις που πρέπει να περιλαμβάνουν, συμβαδίζει με την ανάπτυξη του θαλάσσιου τουρισμού και του τουρισμού γενικότερα. Η Ελλάδα, έναντι των άλλων Μεσογειακών χωρών, υστέρησε και υστερεί ποιοτικά και ποσοτικά στην ανάπτυξη δικτύου λιμένων αναψυχής.

Προϋπόθεση ακόμη είναι η ανανέωση και εκσυγχρονισμός του στόλου κρουαζιερόπλοιων και Θαλαμηγών, για την αύξηση της ανταγωνιστικότητάς του.

Εν όψει του διεθνή ανταγωνισμού, ο κλάδος της Κρουαζιέρας πρέπει να προσφέρει αυξημένες υπηρεσίες και να εμπλουτιστεί με συνδυασμούς μορφών τουρισμού. Σήμερα υπάρχουν απεριόριστες δυνατότητες εμπλουτισμού της προσφοράς, όπως αθλητικές δραστηριότητες σε μοντέρνα γυμναστήρια και γήπεδα (tennis, golf), κολύμπι και ηλιοθεραπεία στις πισίνες, παρακολούθηση μαθημάτων, συνεδρίων, συναυλιών, εκθέσεων βιβλίου, κ.τ.λ.

Τέλος, είναι αυτονόητο ότι για την καλή λειτουργία του κλάδου, απαιτούνται οργάνωση, εκπαίδευση προσωπικού, διαφήμιση και προβολή, marketing και συνεργασία με tour operators, κτλ.

Οι επιπτώσεις του θαλάσσιου τουρισμού διεθνώς και ειδικότερα στην Ελλάδα είναι επί το πλείστον θετικές, τόσο στον κλάδο του τουρισμού, όσο και στην Εθνική Οικονομία, την περιφερειακή ανάπτυξη και το περιβάλλον.

Όσον αφορά τον τουρισμό γενικότερα, με την ανάπτυξη του θαλάσσιου τουρισμού αξιοποιείται το συγκριτικό φυσικό πλεονέκτημα της Ελλάδας, λόγω της μεγάλης έκτασης ακτών και νησιών που διαθέτει. Δεν λειτουργεί ανταγωνιστικά προς τις χερσαίες τουριστικές εγκαταστάσεις (στο πρότυπο του μαζικού τουρισμού), αλλά τις συμπληρώνει και τις εμπλουτίζει, προσελκύοντας παράλληλα κατηγορίες τουριστών με ειδικά ενδιαφέροντα. Επιτυγχάνεται έτσι, η προσαρμογή της τουριστικής προσφοράς στην

τουριστική ζήτηση, και αυξάνεται παράλληλα η ανταγωνιστικότητα της χώρας μας. Επιπλέον συμβάλλει στην άμβλυνση της εποχικότητας, αφού δίνει την δυνατότητα διεύρυνσης της τουριστικής περιόδου από τον Μάρτιο μέχρι το Νοέμβριο.

Ο Θαλάσσιος τουρισμός επηρεάζεται ωστόσο σε μεγάλο βαθμό από ξένα κέντρα που κατευθύνουν την τουριστική κίνηση, όπως ξένους ναυλομεσίτες, tour operators, κ.τ.λ. Επιπλέον στον τομέα του Θαλάσσιου τουρισμού επικρατεί σχετική αβεβαιότητα για την συνέχεια και την έκταση της τουριστικής κίνησης, διότι εξαρτάται -σε μεγάλο βαθμό- από διεθνείς συγκυρίες, (όπως τρομοκρατικές ενέργειες, κ.τ.λ.). Το γεγονός αυτό δεν μπορεί ωστόσο να αποτελέσει ανασταλτικό παράγοντα για την ανάπτυξη του θαλάσσιου τουρισμού ειδικά, διότι πρόκειται για έναν αστάθμητο παράγοντα που μπορεί να επηρεάσει λιγότερο ή περισσότερο κάθε μορφή τουρισμού ή και τον τουρισμό γενικότερα.

Όσον αφορά τις επιπτώσεις από την ανάπτυξη του θαλάσσιου τουρισμού στην Εθνική Οικονομία, συμβάλλει άμεσα και έμμεσα στην απασχόληση, αφενός από την ανάγκη ειδικευμένου προσωπικού Θαλαμηγών και κρουαζιερόπλοιων, αφετέρου από την ανάγκη δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας με την ανάπτυξη μαρινών, εξυπηρετήσεων ελλιμενισμού κ.τ.λ. Επιπλέον η Εθνική Οικονομία θα επηρεαστεί θετικά, από την εισαγωγή εμπορικού, ναυτιλιακού, τουριστικού συναλλάγματος που θα προκύψει με την λειτουργία του κλάδου.

Η ανάγκη αυξημένων δαπανών σε επενδύσεις έργων υποδομής (μαρίνες κ.τ.λ. -κυρίως από τον Δημόσιο Τομέα), θα επιφέρει βραχυπρόθεσμα τουριστική ωφέλεια σε κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο και θα συμβάλλει στην ανταγωνιστικότητα της χώρας.

Όσον αφορά την περιφερειακή ανάπτυξη, ο θαλάσσιος τουρισμός θα συμβάλλει στην αναθέρμανση των τοπικών οικονομιών από τον ελλιμενισμό

σκαφών, κ.τ.λ., καθώς επίσης στην ανάπτυξη νέων περιοχών με την δημιουργία νέων προορισμών θαλάσσιου τουρισμού.

Τέλος, όσον αφορά τις επιπτώσεις του θαλάσσιου τουρισμού στο περιβάλλον, δυστυχώς είναι συχνά αρνητικές. Κυρίως σ'ότι αφορά την ρύπανση των υδάτων, η κοσμοσυρροή και η υπερσυγκέντρωση δραστηριοτήτων σε ορισμένα τουριστικά κέντρα, η εκροή αποβλήτων, λυμάτων, πετρελαιοειδών και απορριμμάτων των τουριστικών σκαφών στην θάλασσα είναι αναπόφευκτη. Οι αρνητικές επιπτώσεις εντείνονται, διότι - όπως έχει δείξει η μέχρι τώρα εμπειρία- δεν τηρούνται οι ισχύουσες νομοθετικές διατάξεις και οι υπηρεσίες αστυνόμευσης δεν ελέγχουν επαρκώς.

Ωστόσο η δυσχερής κατάσταση μπορεί να εξομαλυνθεί, εφόσον δημιουργηθούν σύγχρονα συστήματα ελλιμενισμού, που θα διαθέτουν κατάλληλες εγκαταστάσεις εναπόθεσης και περισυλλογής απορριμμάτων. Άλλωστε οι αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις, από το θαλάσσιο τουρισμό είναι κατά πολύ λιγότερες από εκείνες του μαζικού τουρισμού, όπως απρογραμμάτιστα και χωρίς κατάλληλες εγκαταστάσεις και δίκτυα, αναπτύχθηκε στην χώρα μας. Επιπλέον είναι ελάχιστες συγκριτικά με τις οικολογικές καταστροφές που προκαλούν άλλα πλοία (π.χ. φορτηγά) σε παγκόσμιο επίπεδο (πετρελαιοειδή, τοξικά απόβλητα, κ.τ.λ.)⁹.

Σύμφωνα με όσα προαναφέρθηκαν, παρατηρούμε ότι ο τομέας του θαλάσσιου τουρισμού έχει αισιόδοξες προοπτικές, διότι όπως φαίνεται συγκεντρώνει πολλά και ουσιαστικά πλεονεκτήματα.

9 Βλέπε: "Μεταβολή του προτύπου του μαζικού τουρισμού" ΕΤΒΑ, σελ. 215.

2.2. Ορεινός-Χειμερινός Τουρισμός

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες ο κλάδος του Χειμερινού τουρισμού είναι συνυφασμένος ειδικότερα με τα χιονοδρομικά κέντρα και γενικότερα με το σύνολο των τουριστικών δραστηριοτήτων που διεξάγονται στην διάρκεια του χειμώνα. Παρεμφερείς μορφές του χειμερινού τουρισμού είναι ο ορειβατικός τουρισμός και οι διακοπές σε ορεινά θέρετρα (ορεινός τουρισμός), που αποτελούν το σύνολο των δραστηριοτήτων που εκδηλώνονται στις ορεινές περιοχές και διεξάγονται σε όλη την διάρκεια του έτους. Ορισμένα αθλήματα που αποκαλούνται χειμερινά και είναι συγγενή μεταξύ τους, είναι η χιονοδρομία (ski), η παγοδρομία, η ελκηθοδρομία, η αναρρίχηση.

Ιδιαίτερη παράδοση και ανάπτυξη των χειμερινών-ορεινών διακοπών, εμφανίζουν κυρίως οι χώρες της Βορειο-Δυτικής Ευρώπης και της Αμερικής.

Όσον αφορά τα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων, εάν και ποικίλουν από χώρα σε χώρα), μπορούμε να διακρίνουμε ότι ασχολούνται οι οικονομικές ευρωστότερες τάξεις του πληθυσμού, δεδομένου ότι τα χειμερινά σπορ (κυρίως η χιονοδρομία) απαιτούν σημαντικά έξοδα για την διεξαγωγή τους.

Η Ελλάδα είναι μια από τις ορεινές χώρες Ευρώπης, αφού τα Βουνά καταλαμβάνουν μεγάλη επιφάνεια και ο ορεινός πληθυσμός αποτελεί το 9,87% του συνόλου. Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι υπερπληρεί τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του Ορεινού τουρισμού σ'όλη την διάρκεια του έτους, και απλά πληρεί τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του χειμερινού-χιονοδρομικού τουρισμού, τουλάχιστον για το τρίμηνο Ιανουαρίου-Φεβρουαρίου-Μαρτίου.

Ωστόσο, ο χειμερινός-ορεινός τουρισμός στην Ελλάδα βρίσκεται σε σπαργανώδη μορφή, όχι μόνο έναντι των "αλπικών χωρών", αλλά και έναντι

χωρών με παρόμοιες κλιματολογικές και οικονομικοκοινωνικές συνθήκες, όπως η Ισπανία, Ιταλία, Χιλή, Αργεντινή και τα Βαλκανικά Κράτη.

Στην Ελλάδα λειτουργούν σήμερα, μόλις 20 χιονοδρομικά κέντρα, τα οποία ανήκουν σε κρατικούς ή συλλογικούς φορείς. Υπολογίζεται ότι το συνολικό μήκος των ski-lifts στην Ελλάδα προσεγγίζει τα 34 km, σε συνολικό μήκος πιστών 75 km. Επίσης λειτουργούν δύο ιδιωτικά παγοδρόμια, στο Μοσχάτο, και το Πολύδροσο Αττικής, που είναι αρκετά επικερδείς επιχειρήσεις.

Με εξαίρεση τα χιονοδρομικά κέντρα του Παρνασσού και του Σελίου, τα υπόλοιπα δεν ικανοποιούν τις διεθνείς προδιαγραφές και υστερούν έναντι χωρών με παρόμοιες συνθήκες. Κανένα χιονοδρομικό κέντρο δεν διαθέτει ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις στο χώρο των lifts, εκτός από το χιονοδρομικό κέντρο Σελίου που διαθέτει δύο ξενοδοχειακά καταλύματα και του Καρπενησίου στο οποίο λειτουργεί πλήρως εξοπλισμένος ξενώνας.

Οι ελλείψεις των εγχώριων χιονοδρομικών κέντρων ωθούν κάθε χρόνο χιλιάδες Έλληνες στο εξωτερικό για χιονοδιακοπές. Οι μεταβάσεις υπολογίζονται για το 1995 σε 170.000, ενώ οι χώρες προορισμού είναι κυρίως η Βουλγαρία, Αυστρία, Γαλλία, Ελβετία, Γιουγκοσλαβία, Ρουμανία. Το αποτέλεσμα αυτής της ομαδικής εξόδου, είναι διαρροή πολύτιμου συναλλάγματος.

Έτσι ο χειμερινός-ορεινός τουρισμός στην χώρα μας αν και βρίσκεται σε πρωτογενές στάδιο ανάπτυξης, παρουσιάζει ανοδική πορεία τα τελευταία χρόνια, κυρίως όσον αφορά τον εσωτερικό τουρισμό με ευοίωνες προοπτικές αν ικανοποιηθούν άλλες προϋποθέσεις.

Συγκεκριμένα, θα πρέπει να δοθεί προτεραιότητα στην επέκταση και τον εκσυγχρονισμό σε μηχανολογικό εξοπλισμό και πάγιες εγκαταστάσεις, στα μεγαλύτερα χιονοδρομικά κέντρα που ήδη υπάρχουν.

Για να είναι τα χιονοδρομικά κέντρα ανταγωνιστικά στο διεθνή

ανταγωνισμό, θα πρέπει να διαθέτουν χώρους για συναφή χειμερινά αθλήματα (όπως παγοδρομίες, ελκηθοδρομίες, κτλ), να περιλαμβάνουν ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις, καφετέριες, εστιατόρια, παιδικό σταθμό, κτλ.

Επίσης θα πρέπει να κατασκευαστούν τα ήδη προγραμματισμένα χιονοδρομικά κέντρα υπερεθνικής σημασίας, (π.χ. το χιονοδρομικό κέντρο στη Ζήρεια Κορινθίας). Ωστόσο, η κατασκευή νέων χιονοδρομικών κέντρων, πρέπει να γίνεται μετά από ολοκληρωμένη μελέτη σκοπιμότητας, η οποία θα σταθμίζει το κόστος και το όφελος των συγκεκριμένων έργων. Τα νέα έργα πρέπει να γίνονται με όσο το δυνατό μεγαλύτερο σεβασμό στο περιβάλλον, και να διακρίνονται από επαρκή δημόσια υποδομή στην περιφέρειά τους (π.χ. ύδρευση, αποχέτευση, ηλεκτροφωτισμό, συνεργεία διάσωσης, κ.τ.λ.).

Για την αναψυχή του τουρίστα -εσωτερικού ή αλλοδαπού- είναι σημαντικό να διοργανώνονται εκδηλώσεις όπως εκδρομές σε γειτονικές περιοχές με ιδιαιτερότητες, πολιτιστικές εκδηλώσεις με τοπικά, εθνικά και ξένα συγκροτήματα, κ.τ.λ. Έτσι π.χ. ο χώρος του χιονοδρομικού κέντρου της Ζήρειας θα απέχει μόνο 157 km από την Αθήνα και μπορεί να προσελκύσει τουρίστες που θα συνδυάσουν τη χιονοδρομία με επισκέψεις στην Αρχαία Κόρινθο, την Αρχαία Νεμέα, τις Μυκήνες, το Ναύπλιο, την Αρχαία Επίδαυρο κ.τ.λ.

Επίσης να δοθεί έμφαση στον ορειβατικό και ορεινό τουρισμό, που είναι άλλωστε φιλικότερος στο περιβάλλον, κυρίως με την βελτίωση των ήδη υπαρχόντων (αλλά συχνά εγκαταλελειμμένων) καταφυγίων.

Τέλος η προβολή του χιονοδρομικού-ορειβατικού-ορεινού τουρισμού, μέσω διαφήμισης με την έκδοση ειδικών φυλλαδίων που θα προβάλλουν τις πανέμορφες ορεινές περιοχές της χώρας μας, είναι πολύ σημαντική για την ανάπτυξή τους.

Οι επιπτώσεις του χειμερινού τουρισμού είναι θετικές για τον Ελληνικό τουρισμό, την Εθνική Οικονομία, την περιφερειακή ανάπτυξη, αλλά

αρνητικές για το περιβάλλον.

Ο χειμερινός-ορεινός τουρισμός εκτός ότι λειτουργεί συμπληρωματικά με το πρότυπο του Μαζικού τουρισμού που βασίζεται στα στοιχεία "ήλιος, θάλασσα, άμμος", αναπτύσσει τα χειμερινά αθλήματα, προβάλλει το αθλητικό προφίλ της χώρας και συμβάλλει στην ικανοποίηση της συνεχώς αυξανόμενης εγχώριας και διεθνούς ζήτησης.

Επιπλέον επιμηκύνει την τουριστική περίοδο, δεδομένου ότι η μεγάλη πλειοψηφία των τουριστών επισκέπτεται την Ελλάδα τους θερινούς μήνες. Άλλωστε η υποδομή-ανωδομή του κλάδου μπορεί να χρησιμοποιηθεί και τον υπόλοιπο χρόνο.

Όσον αφορά τις επιπτώσεις του χειμερινού-ορεινού τουρισμού στην Εθνική Οικονομία, αναμένεται εξοικονόμηση συναλλάγματος, δεδομένου ότι χιλιάδες έλληνες σκιέρ μεταβαίνουν κάθε χρόνο σε κέντρα του εξωτερικού για τις χειμερινές τους διακοπές. Παράλληλα αναμένεται ότι θα υπάρξει σημαντικό ενδιαφέρον από αλλοδαπούς οι οποίοι θα προσελκυσθούν τόσο από τα χαρακτηριστικά των ελληνικών βουνοπλαγιών, όσο και από τις δυνατότητες συνδυασμού της επισκέψεώς τους με άλλες δραστηριότητες όπως πολιτιστικές, οικοτουρισμός, κ.τ.λ. Επιπλέον από τις χειμερινές δραστηριότητες, δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας για ειδικευμένο προσωπικό.

Όσον αφορά την περιφερειακή ανάπτυξη, ο χειμερινός-ορεινός τουρισμός, συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη ορεινών περιοχών που δεν διαθέτουν εναλλακτική δυνατότητα βελτίωσης των οικονομικών συνθηκών. Ο κλάδος του χειμερινού-ορεινού τουρισμού δεν λειτουργεί ανταγωνιστικά με την Γεωργία και την Κτηνοτροφία, αλλά αντίθετα δημιουργεί συμπληρωματικά εισοδήματα και συμβάλλει στην εξομάλυνση της διαφοράς που υπάρχει ανάμεσα στα εισοδήματα τόσο των κατοίκων της περιφέρειας, όσο και ανάμεσα στα εισοδήματα των κατοίκων της

περιφέρειας και των κατοίκων των αστικών περιοχών.

Έτσι επιτυγχάνεται η παραμονή του ορεινού πληθυσμού στον τόπο κατοικίας του, εφόσον δημιουργούνται ικανοποιητικές εργασιακές και οικονομικές συνθήκες.

Οι αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις -από αυτήν την μορφή τουρισμού- θεωρούνται σημαντικές. Κάθε έργο ανάπτυξης των χιονοπλαγιών, κ.τ.λ., προϋποθέτει σημαντικές σε ένταση και σε έκταση αλλαγές του φυσικού περιβάλλοντος. Συγκεκριμένα τα έργα αυτά επιφέρουν αλλοιώσεις του γεωμορφολογικού χώρου, για την διαμόρφωση των πιστών, την αποψίλωση σημαντικών εκτάσεων για την διαμόρφωση διαδρομών, εκβραχισμούς για την εδραίωση πυλώνων, αναβατήρων, κ.τ.λ. Είναι προφανές ότι από τα έργα αυτά δημιουργούνται σημαντικές μεταβολές στο τοπίο και οχλήσεις που αφορούν την πανίδα και την χλωρίδα.

Επιπλέον, τα δίκτυα υποδομής -οδική πρόσβαση, ύδρευση, αποχέτευση, τηλεπικοινωνίες, κτλ.- προξενούν ανάλογες αλλοιώσεις και οχλήσεις στα ζωικά και φυτικά στοιχεία της περιοχής¹⁰.

Σύμφωνα με όσα προαναφέρθηκαν ο Χειμερινός-Ορεινός τουρισμός μπορεί να αναπτυχθεί σε ορισμένη κλίμακα στην Ελλάδα, και να προσελκύσει τόσο τον εγχώριο, όσο και αλλοδαπό τουρισμό.

2.3. Συνεδριακός-Εκθεσιακός Τουρισμός

Ο Συνεδριακός τουρισμός διακρίνεται στα συνέδρια και τις εκθέσεις, που συνιστούν απαραίτητο μέσο επικοινωνίας με σκοπό την ενημέρωση σε επιστημονικά, τεχνολογικά, περιβαλλοντικά, διοικητικά, κ.τ.λ., θέματα που εξελίσσονται ραγδαία στις μέρες μας.

Ανάλογα με τον τύπο και το θέμα του συνεδρίου, οι συμμετέχοντες

10 Βλέπε: "Μεταβολή του προτύπου του μαζικού τουρισμού" ΕΤΒΑ, σελ. 299.

είναι επιχειρηματίες, στελέχη επιχειρήσεων, ειδικοί επιστήμονες διάφορων ειδικοτήτων, κ.τ.λ.

Ως προς την διάρκεια των συνεδρίων, παρατηρείται ότι το 1/3 αυτών διαρκεί 3 ημέρες, ενώ το 75% είναι διάρκειας 3-5 ημερών.

Η άνοιξη και το φθινόπωρο θεωρούνται οι καταλληλότερες εποχές για την διοργάνωση συνεδρίων και ο Σεπτέμβριος ο δημοφιλέστερος μήνας.

Το 59% των συνεδρίων αποφασίζονται 1 έως 2 χρόνια νωρίτερα, με ταυτόχρονο καθορισμό της χώρας διεξαγωγής τους.

Κυριότερες χώρες προέλευσης των συνέδρων και των συμμετεχόντων σε εκθέσεις, είναι οι χώρες της Ευρώπης, των ΗΠΑ και της Ιαπωνίας, ενώ κυριότερες χώρες προορισμού, είναι οι χώρες της Ευρώπης (με ποσοστό 60,5%), οι χώρες της Βορείου Αμερικής και της Ασίας (με ποσοστά 15% και 12% αντίστοιχα).

Ο Συνεδριακός τουρισμός αποτελεί ενδιαφέρουσα και ελπιδοφόρα για τον ελληνικό τουρισμό αγορά, δεδομένου ότι θεωρείται η πιο συναλλαγματοφόρα μορφή τουρισμού διεθνώς. Διακρίνεται σε επισκέπτες μέσου και ανώτερου οικονομικού επιπέδου, ενώ η μέση δαπάνη ανά σύνεδρο και ημέρα, υπολογίζεται σε 400-500 \$ ΗΠΑ. Επίσης, έρευνα που έγινε από τον ΕΟΤ, έδειξε ότι ο Συνεδριακός τουρίστας ξοδεύει την ημέρα 1,5 φορές περισσότερο από τον μεμονωμένο τουρίστα και 2 έως 3 φορές περισσότερο από τον τουρίστα του οργανωμένου group. Οι συνοδοί, κυρίως σύζυγοι των συμμετεχόντων συνέδρων, επηρεάζουν σημαντικά τις επιτόπιες δαπάνες (εστιατόρια, αγορές, εκδρομές, κ.τ.λ.).

Ο Συνεδριακός τουρισμός, εμφανίζει αυξητική τάση στην χώρα μας. Η Αθήνα προτιμάται -κυρίως από τους Αμερικανούς- για την διοργάνωση συνεδρίων και η Ελλάδα γενικότερα, κατέχει καλή θέση στον κατάλογο των πιο ελκυστικών προορισμών για την φιλοξενία συνεδριακών και εκθεσιακών εκδηλώσεων. Άλλες περιοχές της Ελλάδας που διαθέτουν συνεδριακούς και

εκθεσιακούς χώρους, είναι η Ρόδος, η Κρήτη, η περιοχή της Θεσσαλονίκης-Χαλκιδικής η περιοχή των Δελφών, κ.τ.λ.

Ωστόσο, το κλίμα και η υψηλή μέση μηνιαία θερμοκρασία, η πολιτιστική και πολιτισμική κληρονομιά, η σημαντική γεωγραφική θέση της Ελλάδας, αποτελούν συγκριτικά πλεονεκτήματα, που της επιτρέπουν να διεκδικήσει καλύτερη θέση, μεταξύ των χωρών υποδοχής του Συνεδριακού τουρισμού και ποσοστό αντίστοιχο μ' αυτό του τουρισμού διακοπών.

Οι δυνατότητες της Ελλάδας ως χώρας υποδοχής του Συνεδριακού Τουρισμού είναι πολλαπλές, αρκεί να βελτιωθεί ποιοτικά το επίπεδο υποδομής, ανωδομής, οργάνωσης και εξειδικευμένων παρεχόμενων υπηρεσιών.

Συγκεκριμένα, η δημιουργία και λειτουργία σύγχρονων κατάλληλα εξοπλισμένων, από άποψη εξυπηρέτησεων (π.χ. μεταφραστικό σύστημα, οργανωτές συνεδρίων και εκθέσεων, κατάρτιση εκπαιδευτικών προγραμμάτων, κ.τ.λ.), συνεδριακών και εκθεσιακών χώρων, αποτελεί σημαντική προϋπόθεση για την ενίσχυση του Συνεδριακού τουρισμού.

Η ποιότητα των μεταφορών αποτελεί βασικό κριτήριο για την επιλογή του Συνεδριακού τόπου. Λόγω περιορισμένου χρόνου που διαθέτουν, οι σύνεδροι, μετακινούνται σε ποσοστό 100% με αεροπλάνο, ενώ μετά την άφιξή τους διακινούνται στο εσωτερικό κυρίως οδικά και δευτερευόντως ακτοπλοϊκά. Η ανεπάρκεια των αερομεταφορών (κυρίως από άποψη συνέπειας), έλλειψη οργάνωσης και γενικά η χαμηλή ποιότητα υπηρεσιών στο χώρο των συγκοινωνιών και επικοινωνιών, αποτελούν εμπόδια που πρέπει να αντιμετωπιστούν άμεσα, ώστε η Ελλάδα να ανταποκριθεί στις αναγκαίες προδιαγραφές που απαιτούνται για την διεκδίκηση ενός σοβαρού μεριδίου αυτής της μορφής τουρισμού¹¹.

11 Βλέπε: "Μεταβολή του προτύπου του μαζικού τουρισμού" ΕΤΒΑ, σελ. 264.

Η οργάνωση εκδηλώσεων, ανάλογα με τα ενδιαφέροντα των συμμετεχόντων, ώστε να συνδυάσουν οι σύνεδροι (καθώς και οι συνοδοί τους), την "εργασία" με την αναψυχή, αποτελεί αναγκαιότητα για την διοργάνωση ενός επιτυχημένου συνεδρίου. Επιπλέον, η προβολή συνδυασμών -του Συνεδριακού τουρισμού- με άλλες μορφές τουρισμού (π.χ. χιονοδρομικός, θαλάσσιος-κρουαζιέρας, κ.τ.λ.) θα συμβάλλει αφενός στην προσέλκυση συνεδριακού τουρισμού και αφετέρου στην επιθυμητή προώθηση των άλλων μορφών τουρισμού στην Ελλάδα.

Τέλος, ο ρόλος της διαφήμισης στο συγκεκριμένο κλάδο, είναι ιδιαίτερα σημαντικός, διότι μπορεί να αναδείξει και να προβάλλει τη χώρα μας ως φιλοξενούσας για συνέδρια και εκθέσεις.

Οι επιπτώσεις του Συνεδριακού τουρισμού, θεωρούνται θετικές για την κοινωνία και την Εθνική Οικονομία, χωρίς να επιβαρύνεται ιδιαίτερα το περιβάλλον.

Ο Συνεδριακός-Εκθεσιακός τουρισμός δεν λειτουργεί ανταγωνιστικά προς το πρότυπο και Μαζικού τουρισμού, αλλά το εμπλουτίζει και το συμπληρώνει, προσελκύοντας ειδικές κατηγορίες τουρισμού υψηλής εισοδηματικής στάθμης. Παράλληλα συμβάλλει στην άμβλυνση της εποχικότητας και κατανέμει ισόρροπα την τουριστική κίνηση σ'όλη την διάρκεια τους έτους.

Όσον αφορά τις κοινωνικές επιπτώσεις, η πραγματοποίηση ενός συνεδρίου ή μιας έκθεσης, συμβάλλει στην ανταλλαγή γνώσης και ενημέρωσης σε θέματα τεχνολογικού, επιστημονικού, κ.τ.λ. ενδιαφέροντος. Επιπλέον δίνει -στην χώρα μας- την δυνατότητα να προβληθεί και να αναδειχθεί διεθνώς.

Όσον αφορά τις επιπτώσεις στην Εθνική Οικονομία, με δεδομένο ότι ο Συνεδριακός τουρισμός θεωρείται η πιο συναλλαγματοφόρα μορφή τουρισμού και διεξάγεται σε όλη την διάρκεια του έτους, καθιστά αυτόνομο

ότι η ανάπτυξή του παρουσιάζει θετικές οικονομικές επιπτώσεις για την χώρα μας.

Ωστόσο είναι γεγονός ότι ο Συνεδριακός και εκθεσιακός τουρισμός περιλαμβάνουν ένα πακέτο εξυπηρετήσεων (π.χ. κέντρα ψυχαγωγίας, ξενοδοχεία, κρουαζιέρες, κ.τ.λ.), που όσο καλύτερα οργανωμένο είναι, τόσο μεγαλύτερα είναι τα οικονομικά οφέλη για την χώρα που φιλοξενεί συνέδρια και εκθέσεις.

Οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις αυτής της μορφής τουρισμού, αφορούν κυρίως τα αστικά κέντρα και τις ανεπτυγμένες τουριστικά περιοχές. Δεδομένου ότι ο Συνεδριακός τουρισμός, προϋποθέτει την ύπαρξη σημαντικής υποδομής, που καλύπτει τις ανάγκες του μόνιμου πληθυσμού και των τουριστών, είναι δυνατό να υποστηριχθεί ότι δεν επιβαρύνει σημαντικά το περιβάλλον, εφόσον δεν παραβιάζεται η φυσική χωρητικότητα των τόπων υποδοχής.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η προσπάθεια ανάπτυξης του Συνεδριακού-Εκθεσιακού Τουρισμού στην Ελλάδα, πρέπει να εντατικοποιηθεί, διότι τα πλεονεκτήματα του κλάδου είναι πολλά και ουσιαστικά.

2.4. Αγροτικός Τουρισμός

Αγροτουρισμός ή Αγροτικός τουρισμός είναι η τουριστική δραστηριότητα που αναπτύσσεται σε χώρο μη αστικό και σε μικρές μονάδες συνεταιριστικής ή οικογενειακής μορφής.

Πραγματοποιείται με την ενοικίαση διαμερισμάτων ή επιπλωμένων δωματίων, και την χορήγηση πρωϊνού, ενώ παράλληλα παρέχει στον επισκέπτη την ευκαιρία να κάνει τις διακοπές του σ'ένα ήσυχο περιβάλλον, κοντά στην φύση και να γνωρίσει τα ήθη και τα έθιμα της ελληνικής υπαίθρου. Επιπλέον σε ορισμένες περιοχές οι επισκέπτες μπορούν να γευτούν και να αγοράσουν φρέσκα φρούτα, παραδοσιακά παρασκευάσματα

(π.χ. γλυκά κουταλιού, μαρμελάδες, ζυμαρικά), να συμμετάσχουν σε πολιτιστικές εκδηλώσεις (π.χ. πανηγύρια, ελληνικούς χορούς, παλαιά έθιμα), και τέλος, να γνωρίσουν και να συμμετάσχουν σε γεωργικές ή οικιακές εργασίες που γίνονται με παραδοσιακό τρόπο.

Η εμπειρία αυτή σε πολλούς από τους επισκέπτες θα είναι ίσως πρωτόγνωρη και ιδιαίτερα στα παιδιά των μεγαλουπόλεων, όπου πολλά πράγματα γύρω από την αγροτική ζωή τα γνωρίζουν μόνο από εικόνες.

Η Ελλάδα έχει πλούσια αγροτική ζωή, σπάνιες φυσικές ομορφιές και πολιτιστική παράδοση, που της επιτρέπουν να συνδυάσει την αγροτική ζωή με τον αγροτικό τουρισμό.

Ο Αγροτουρισμός αναπτύσσεται με ταχύ ρυθμό στις Ευρωπαϊκές Χώρες και στην χώρα μας. Αυτό είναι αποτέλεσμα τόσο της πολιτικής που ακολουθεί η Ευρωπαϊκή Ένωση στον τομέα του τουρισμού, όσο και της προτίμησης των ανθρώπων που κάνουν διακοπές στην ύπαιθρο.

Εκτός από διάφορους διεθνείς οργανισμούς, οικολογικές οργανώσεις και σωματεία, η Ευρωπαϊκή Κοινότητα προωθεί συνειδητά την μορφή του Αγροτουρισμού από πολλές πλευρές.

Συγκεκριμένα, το Κοινοτικό πλαίσιο στήριξης 1994-1999 θέτει σε προτεραιότητα ενέργειες τοπικού ενδιαφέροντος και περιορισμένης κλίμακας -που θα συμβάλλουν στην διαφοροποίηση της τουριστικής προσφοράς σε τομείς όπως ο αγροτουρισμός, οικολογικός, πολιτιστικός τουρισμός, κ.τ.λ.¹².

Όσον αφορά το "Εθνικό σκέλος" το Πολυταμειακό και Επιχειρησιακό πρόγραμμα "τουρισμός πολιτισμός", προβλέπει την ενίσχυση επενδύσεων ποιοτικού εκσυγχρονισμού των υφιστάμενων ξενοδοχειακών μονάδων ή

12 Βλέπε: Συνοπτική παρουσίαση των αξόνων προτεραιότητας του Κ.Π.Σ. 1994-1999", Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, σελ. 15.

μετατροπή των διατηρητέων παραδοσιακών κτισμάτων σε ξενοδοχειακά καταλύματα. Οι ενισχυόμενες ιδιωτικές επενδύσεις -του μέτρου αυτού- αποσκοπούν στην αναβάθμιση της υφιστάμενης τουριστικής προσφοράς και την εξυπηρέτηση ήπιων (μορφές που σέβονται το περιβάλλον) κυρίως μορφών τουρισμού (όπως αγροτουρισμός, περιηγητικός, φυσιολατρεία κ.τ.λ.)¹³.

Όσον αφορά το "Περιφερειακό σκέλος" , τα 13 περιφερειακά προγράμματα που αντιστοιχούν, ανά ένα στις ισάριθμες περιφέρειες της χώρας, λειτουργούν συμπληρωματικά με το Εθνικό σκέλος και στοχεύουν - ανάμεσα στα άλλα- στην ανάπτυξη εναλλακτικών δραστηριοτήτων κυρίως στον τομέα του αγροτουρισμού, προκειμένου να επιτευχθεί η Αγροτική ανάπτυξη και να λειτουργήσει ως πηγή συμπληρωματικού εισοδήματος.

Η Κοινοτική πρωτοβουλία LEADER (κατ'εφαρμογή του άρθρου 11 του κανονισμού 4253/1988, στα πλαίσια της Νέας διαρθρωτικής πολιτικής), προβλέπει την ανάπτυξη της τοπικής Αγροτικής Οικονομίας, μέσω τοπικών πρωτοβουλιών¹⁴.

Τα προγράμματα Αγροτουρισμού ανέλαβαν να προωθήσουν το Υπ. Γεωργίας, η ΑΤΕ και ο ΕΟΤ σε συνεργασία με το ΥΠΕΘΟ και την χρηματοδότηση της Ε.Κ.

Βασική εκτίμηση είναι ότι ο αγροτουρισμός θα έχει διαρκώς αυξανόμενη ζήτηση διεθνώς, διότι καλύπτει την ανάγκη οικονομικών (φθηνών) οικογενειακών διακοπών και συνδυάζεται με πολλές άλλες ειδικές μορφές τουρισμού (π.χ. ορεινός, οικοτουρισμός, αθλητικός, κτλ), γεγονός που επιτρέπει την ανάπτυξή του σαν ένα "πλέγμα" δραστηριοτήτων.

13 Βλέπε: "Πολυταμειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα, Τουρισμός-Πολιτισμός" Υπουργείο Τουρισμού-Υπουργείο Πολιτισμού, σελ. 15.

14 Βλέπε: "Αγροτουρισμός Σταθμός στο δρόμο για την τοπική ανάπτυξη", Λεωνίδας Παπακωνσταντινίδης, σελ. 149.

Τα τελευταία δε χρόνια, ο Ευρωπαϊκός τουρισμός εμφανίζει μεταστροφή στο καταναλωτικό πρότυπο διακοπών. Αντίθετα με τις προηγούμενες δεκαετίες δεν έλκεται πλέον στο βαθμό που ελκόταν από το κοσμοπολίτικο περιβάλλον του μεγάλου ξενοδοχείου και δεν επιθυμεί να είναι "αντικείμενο" του Μαζικού τουρισμού. Προτιμά το άνετο αγροτουριστικό κατάλυμα κοντά στη φύση, την ζεστή φιλοξενία, που συνδυάζει τις διακοπές με μια ουσιαστική προσέγγιση-επικοινωνία με τους ανθρώπους της Αγροτικής Κοινότητας¹⁵. Εξάλλου, στο βαθμό που τόσο το Αλπικό τοπίο, όσο και οι ακρογιαλιές έχουν φτάσει σε σημεία κορεσμού των δυνατοτήτων τους να προσελκύσουν τουριστική πελατεία, ο αγροτουρισμός προσφέρει φθηνή εναλλακτική λύση διακοπών.

Ο Κατάλογος των αγροτουριστικών καταλυμάτων -σήμερα στην Ελλάδα- είναι αρκετά πλούσιος και περιλαμβάνει καταλύματα ή ενοικιαζόμενα επιπλωμένα δωμάτια σε πολλές περιοχές, όλων σχεδόν των νομών της Ελλάδας.

Ο Αγροτουρισμός έχει μεσοπρόθεσμα πολλές δυνατότητες ανάπτυξης, αρκεί να ληφθούν υπόψη ορισμένοι παράγοντες.

Αρχικά απαιτείται συστηματική και προγραμματισμένη ενημέρωση στις τοπικές κοινωνίες (Δήμους και Κοινότητες) για τις δυνατότητες ανάπτυξης αγροτουριστικών καταλυμάτων, τις προδιαγραφές που πρέπει να τηρούν και τα χρηματοοικονομικά κίνητρα που χορηγούνται για την πραγματοποίησή τους. Επιπλέον, απαιτείται συστηματική και συνεχής επιμόρφωση των απασχολούμενων και όσων θέλουν να ξεκινήσουν τέτοιες μονάδες.

Σκόπιμη είναι η ανάπτυξη του Αγροτουρισμού, σε συνδυασμό με

15 Βλέπε: "Αγροτουρισμός Σταθμός στο Δρόμο για την τοπική ανάπτυξη", Λεωνίδας Α. Παπακωνσταντίνιδης, σελ. 64

άλλες ειδικές μορφές (π.χ. ορειβατικός, περιηγητικός, φυσιολατρικός, κ.τ.λ.), ώστε να είναι δυνατή η προσέγγιση πολλών ομάδων τουριστών.

Τέλος, πρέπει να δημιουργηθεί ένας συντονιστικός φορέας όλων των οργανισμών που είναι υπεύθυνοι για τα αγροτουριστικά προγράμματα. Ο φορέας αυτός θα προγραμματίζει, θα χρηματοδοτεί και θα ελέγχει την εφαρμογή των προγραμμάτων, παρέχοντας οικονομοτεχνική υποστήριξη για την ανάπτυξη εγκαταλελειμμένων χωριών, την αναπαλαίωση παραδοσιακών κτιρίων ή την δημιουργία χωριών με εμπορικό χαρακτήρα. Επίσης θα είναι επιφορτισμένος με την προβολή και την διαφήμιση των αγροτουριστικών συγκροτημάτων, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό της χώρας.

Οι οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις από την ανάπτυξη του Αγροτουρισμού είναι πολλές και συχνά αλληλοπλέκονται. Αφορούν δε τόσο τους ντόπιους αγρότες (τοπική κοινωνία), όσο και τους τουρίστες.

Από την πλευρά της Περιφερειακής ανάπτυξης, ο Αγροτουρισμός συμβάλλει στην τουριστική ανάπτυξη και ανάδειξη ορεινών ή ημιορεινών περιοχών που δεν μπορούν να αναπτυχθούν η γεωργία και η Βιομηχανία, είτε περιοχών που προσφέρονται για την αρμονική συνύπαρξη των παραγωγικών κλάδων (γεωργία-κτηνοτροφία, βιοτεχνία, τουρισμός).

Εξασφαλίζει για πολλές μικρομεσαίες αγροτικές οικογένειες πρόσθετα ή συμπληρωματικά εισοδήματα, τόσο με την ενοικίαση αγροτουριστικών καταλυμάτων ή διαμερισμάτων, όσο και με την πώληση τοπικών αγροτικών προϊόντων ή παραδοσιακών ειδών (π.χ. φρούτα, γλυκά, τυροκομικά, είδη λαϊκής τέχνης, κ.τ.λ.).

Περιορίζει το πρόβλημα της εσωτερικής και εξωτερικής μετανάστευσης και συγκρατεί τον πληθυσμό της υπαίθρου στις ρίζες του, εφόσον αναπτύσσονται διάφορες οικονομικές, κοινωνικές, πολιτιστικές δραστηριότητες σε συνδυασμό με την γεωργική δραστηριότητα.

Έτσι ο αγροτουρισμός συμβάλλει δυναμικά στο θεσμό της

αποκέντρωσης και ενεργεί ως μοχλός αξιοποίησης των πόρων της περιφέρειας.

Από την πλευρά των επισκεπτών, οι διακοπές σε αγροτουριστικά καλύμματα τους δίνουν την δυνατότητα να συμμετάσχουν τόσο στην τοπική κοινωνική ζωή, όσο και στις ποικίλες δραστηριότητες (επιμορφωτικές-παραδοσιακές, αθλητικές, φυσιολατρικές, κτλ), που προσφέρονται στην ύπαιθρο. Επίσης αυτή η μορφή τουριστικής δραστηριότητας, δίνει στον επισκέπτη την ευκαιρία να χαλαρώσει και να επανακτήσει την ισορροπία, που οι έντονοι ρυθμοί εργασίας και ζωής στην πόλη, συχνά του έχουν στερήσει.

Επιπλέον, η ουσιαστική επικοινωνία και ανταλλαγή γνώσεων, απόψεων και εμπειριών, ανάμεσα σε ανθρώπους και λαούς με διαφορετική κουλτούρα και τρόπο σκέψης, συμβάλλει στην πνευματική ανάταση ντόπιων και επισκεπτών.

Οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις, από την ανάπτυξη του αγροτουρισμού, αποτελούν επίσης παράγοντα για την προτίμησή του.

Καταρχήν, ο Αγροτουρισμός εκφράζει την έννοια της "ενταγμένης" τουριστικής ανάπτυξης στην ύπαιθρο, δηλ. "σέβεται" την υπάρχουσα κοινωνική, οικονομική, πολιτιστική και περιβαλλοντική δομή. Η άποψη αυτή επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού, δεν απαιτούνται -μεγάλης έκτασης- παρεμβάσεις στο φυσικό περιβάλλον (π.χ. ανέγερση ξενοδοχείων, εστιατορίων, κ.τλ), αλλά -μικρής κλίμακας- αγροτουριστικά καταλύματα, παραδοσιακά κτίρια, κτλ. Βασικό κίνητρο που οδηγεί τους τουρίστες σ'αυτή την μορφή τουριστικής δραστηριότητας, συνδέεται άμεσα με το περιβάλλον και την προστασία του. Αυτό γίνεται τόσο μέσα από τις δραστηριότητες στην αγροτική εκμετάλλευση, όσο και από τις παράλληλες δραστηριότητες που κυριαρχούνται από την φυσιολατρεία (π.χ. περιηγήσεις ορειβάσια, κτλ.).

Δεν είναι τυχαίο άλλωστε, ότι ο αγροτουρισμός στηρίζεται και προωθείται από πληθώρα οικολογικών οργανώσεων, αλλά και από σωματεία ή συλλόγους που προωθούν την ορειβάσια, την περιήγηση, την φυσική ζωή, κτλ.¹⁶

Με την ανάπτυξη του αγροτουρισμού, επιτυγχάνεται η διαφύλαξη, η αξιοποίηση και η ανάδειξη της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, δεδομένου ότι ο αγροτικός κόσμος, ο παραδοσιακός τρόπος παραγωγής ή κατασκευής προϊόντων, τα αναπαλαιωμένα παραδοσιακά κτίρια, η αναβίωση ηθών, εθίμων και πολιτιστικών εκδηλώσεων, μαζί με την όμορφη φύση, συνθέτουν την φυσιογνωμία της ελληνικής υπαίθρου.

Άλλωστε τα τελευταία χρόνια -προκειμένου να προστατευθεί το πολιτιστικό περιβάλλον της υπαίθρου- καταρτίζονται διεθνή προγράμματα, που στοχεύουν συνδυασμένα στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, στην ανάπτυξη ήπιων μορφών τουρισμού, όπως ο αγροτουρισμός, στην ανάδειξη και προστασία των μνημείων ή παραδοσιακών οικισμών, που συνδέονται με την τοπική ιστορία και το πολιτισμό.

2.5. Οικοτουρισμός

Ο Οικοτουρισμός βασίζεται στην ανάπτυξη και αξιοποίηση των φυσικών πόρων μιας χώρας.

Συνδέεται άμεσα με την υψηλής στάθμης ποιοτική κατάσταση του περιβάλλοντος έναν παράγοντα σημαντικό για την ανάπτυξη και άλλων μορφών τουρισμού.

Αφορά κυρίως φυσικούς σχηματισμούς (λίμνες, βάση ποτάμια γεωλογικά φαινόμενα (ηφαίστεια, θερμοπηγές κτλ) ενώ χλωρίδα και την πανίδα μπορεί να σχετίζεται με ανθρωπογενή δημιουργήματα (συμβαίνει

16 Βλέπε: "Μεταβολή του προτύπου του μαζικού τουρισμού" ΕΤΒΑ, σελ. 377.

κυρίως στις βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες της Βόρειας Ευρώπης) όπως φυσικά πάρκα, περιοχές για πικ-νικ, κέντρα επιμόρφωσης σε θέματα φύσης, κτλ., καθώς επίσης να σχετίζεται με ιστορικά ή πολιτιστικά κτλ. ενδιαφέροντα .

Οι κυριότερες μορφές Οικοτουρισμού είναι:

- περιπατητικές και περιηγητικές δραστηριότητες όπως πεζοπορία (walking), περίπατοι σε μονοπάτια τα οποία βρίσκονται σε περιοχές φυσικού ενδιαφέροντος (trekking), περιηγήσεις σε χαμηλά υψόμετρα (rambling) περιηγήσεις σε λίμνη ή θάλασσα (καταλύσεις, κανώ, κλπ), περιηγήσεις με πολιτιστικό ή καλλιτεχνικό ενδιαφέρον.
- Ταξίδια παρατηρητών πανίδας όπως πουλιά, χελώνες, φώκιες, αρκούδες κ.τ.λ.
- Ταξίδια παρατηρητών χλωρίδας όπως κάθε είδους φυτά, λουλούδια, κ.τ.λ.
- Σπηλαιολογία
- Ιππασία.

Η μορφή αυτή τουρισμού είναι αρκετό διαδεομένη στους κατοίκους των μεγαλουπόλεων των αναπτυγμένων χωρών. Η αύξηση του πληθυσμού των πόλεων σ' όλο τον κόσμο, οδήγησε αλυσιδωτά στην αύξηση της ζήτησης για τις δραστηριότητες του οικοτουρισμού, οι οποίες δίνουν στους επισκέπτες την δυνατότητα να αντικαταστήσουν -προσωρινά τουλάχιστον- την ένταση της ζωής στην πόλη με την γυαληνη και τους ήχους της φύσης, την πνευματική δραστηριότητα με την φυσική κινητικότητα και γενικότερα να ικανοποιήσουν την βασική ανάγκη του ανθρώπου για επαφή με διάφορα στοιχεία της φύσης.

Κατά την διάρκεια της δεκαετίας του 1980, παρατηρείται -σε όλες τις χώρες- αυξημένη συμμετοχή επενδυτών που έχουν σχέση με εταιρείες, οργανισμούς κ.τ.λ. Ο κύριος στόχος είναι η προστασία της φύσης

γενικότερα, και ειδικότερα η προστασία φυσικών σχηματισμών, τοπικών παραδόσεων, χλωρίδας, πανίδας, κτλ. Στην περίπτωση της Ευρώπης σημαντική συμμετοχή σε επενδύσεις που αφορούν άμεσα και έμμεσα τον Οικοτουρισμό έχει επιδείξει και η Ευρωπαϊκή Κοινότητα μέσα από επιχορηγήσεις και επιδοτήσεις Τομέων και Υπηρεσιών που ασχολούνται με την προστασία του περιβάλλοντος, την περιφερειακή και κοινωνική ανάπτυξη, κ.τ.λ.

Στην Ελλάδα παρά το γεγονός ότι αναλογικά με άλλες χώρες βρίσκεται σε εξαιρετική πλεονεκτική θέση -πάντοτε σε σχέση με την κατάσταση, την ποικιλία και την ποιότητα του φυσικού περιβάλλοντος- οι προσπάθειες αξιοποίησης αυτού του δυναμικού και προσέλκυσης αυτού του είδους τουριστών-επισκεπτών δεν είναι ιδιαίτερα αξιόλογες.

Από τις αρχές της αξιοποίησης των τουριστικών πόρων της χώρας μας, η υποδομή σε περιοχές της ενδοχώρας παρέμεινε σχεδόν στα ίδια επίπεδα ενώ υπήρξαν και περιπτώσεις παρακμή ή εκφυλισμού τουριστικών κέντρων. Μόνο στο τέλος της δεκαετίας του 1970, σημειώνει την απαρχή της προσέλκυσης του ενδιαφέροντος ξένων εταιρειών που προσφέρουν μικρής έως μεσαίας κλίμακας εμπορικά πακέτα για οικοτουρισμό στην χώρα μας.¹⁷

Η ανάπτυξη των διαφόρων οικοτουριστικών δραστηριοτήτων παρουσιάζει πολλές θετικές οικονομικές, κοινωνικές κ.τ.λ. επιπτώσεις.

Έτσι στην περίπτωση των οικοτουριστικών δραστηριοτήτων είναι φανερό ότι τόσο οι επισκέπτες τουρίστες, όσο και οι κάτοικοι έχουν κοινό ενδιαφέρον για την περιοχή και φροντίζουν για την διατήρηση των τοπικών χαρακτηριστικών (φυσική ομορφιά, ησυχία, κ.τ.λ.).

Η ανάπτυξη του Οικοτουρισμού εμπεριέχει την ροή κεφαλαίου από τις μεγάλες πόλεις προς τις μικρές κοινότητες και την επένδυσή του σε

¹⁷ ΕΤΒΑ Βλέπε όπως παραπάνω, σελ. 311)

καταλύματα, εστιατόρια, καταστήματα και υπηρεσίες ξενάγησης. Η ροή αυτή με την ομολογουμένως ασυνήθιστη για την εποχή μας κατεύθυνση, βοηθά στον περιορισμό της τάσης. Εγκατάλειψη των "προβληματικών" περιοχών από τους κατοίκους τους, ενώ παράλληλα δημιουργεί τις κατάλληλες οικονομικές προϋποθέσεις για υποδομή και ανωδομή που εξυπηρετεί και τις τοπικές κοινωνίες.

Όσον αφορά το περιβάλλον, οι αρνητικές επιπτώσεις των Οικοτουριστικών δραστηριοτήτων, (κυρίως η ρύπανση από τα απορρίματα των επισκεπτών). Είναι λιγιστός συγκριτικά με τις θετικές, αλλά και συγκριτικά με τις επιπτώσεις άλλων μορφών τουρισμού.

Οι προϋποθέσεις ανάπτυξης των οικοτουριστικών δραστηριοτήτων, αφορούν κυρίως θέματα υποδομής και ανωδομής, θέματα Οργάνωσης, εκπαίδευσης και προβολής και τέλος θέματα θεσμικής υποστήριξης.

Χρειάζεται η κατασκευή ξενώνων και η μετατροπή παραδοσιακών σπιτιών, ιδιαίτερα σε περιοχές φυσικού κάλλους της χώρας. Επίσης χρειάζεται η υλοποίηση έργων υποδομής και ανωδομής σε περιοχές οικολογικών και περιβαλλοντικών ενδιαφερόντων (ορεινές περιοχές, δάση, λιμνοθάλασσες, ποτάμια, κτλ.). Επιπλέον, με την ενεργή συμμετοχή της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, χρειάζεται η δημιουργία οδικών δικτύων, μονοπάτια περιήγησης, καθώς και οι απαραίτητες εγκαταστάσεις για χώρους ανάπαυσης, θέας και παρατηρητήρια.

Η επαρκής οργάνωση, εκπαίδευση και προβολή των οικοτουριστικών δραστηριοτήτων, μπορεί να αναδείξει και να αξιοποιήσει το οικολογικό και περιβαλλοντικό δυναμικό της χώρας μας (όπως αγροβιότοποι, ορεινοί όγκοι, δάση, λίμνες, κτλ), ενώ παράλληλα θα συντηρήσει το δυναμικό αυτό από ένα ποσοστό των εισπραττόμενων εσόδων.

Μεγάλη σημασία για την ανάπτυξη των οικοτουριστικών δραστηριοτήτων, έχει η ολοκληρωμένη θεσμική υποστήριξη και η αυστηρή

εφαρμογή της, είτε αυτή αναφέρεται σε θέματα ανάπτυξης, είτε προστασίας των πόρων, των οποίων η αξιοποίηση επιδιώκεται. Η θεσμική υποστήριξη που απαιτείται για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού είναι σχεδόν απόλυτα ταυτισμένη με την ανάγκη προστασίας του Ελληνικού φυσικού περιβάλλοντος, πράγμα που θεωρείται ευνόητο για τις χώρες-μέλη της Ευρωπ. Κοινότητας, όχι όμως τόσο για το σύνολο της Ελληνικής Κοινωνίας.

2.6. Αθλητικός Τουρισμός

Ο Αθλητικός τουρισμός είναι ο τουρισμός που έχει ως σκοπό την παρακολούθηση αθλητικών αγώνων καθώς και η επαγγελματική ή ερασιτεχνική συμμετοχή σε αθλητικές δραστηριότητες.

Ο Αθλητικός Τουρισμός εμφανίζει -τα τελευταία χρόνια- ανοδική τάση, τόσο με την μετακίνηση των αθλητών για προπονήσεις εκτός έδρας, όσο και με την μορφή μετακίνησης των φιλάθλων, σε συνδυασμό με τουριστική αναψυχή.

Δεδομένου ότι ο αθλητισμός έχει οικουμενικό χαρακτήρα η τουριστική πελατεία -αυτής της μορφής τουρισμού- περιλαμβάνει διεθνείς, αλλά και εσωτερικούς τουρίστες.

Κυριότερος πόλος έλξης για τον αθλητικό τουρισμό, είναι τα μεγάλα αθλητικά γεγονότα, διεθνούς κλίμακας. Τα γεγονότα αυτά μπορεί να ήεχουν παγκόσμια διάσταση, όπως οι Ολυμπιακοί Αγώνες, περιφερειακή, όπως οι Μεσογειακοί Αγώνες και διμερή ή πολυμερή όπως οι αγώνες μεταξύ εθνικών ομάδων μεμονωμένων κρατών.

Μεταξύ των δημοφιλέστερων αθλημάτων για τους Έλληνες, είναι σήμερα, το μπάσκετ, το ποδόσφαιρο και το βόλεϋ, ενώ ακολουθούν τα αθλήματα του στίβου, το τένις και η κολύμβηση. Χαμηλότερα στις προτιμήσεις των φιλάθλων βρίσκονται ο χιονοδρομισμός, η ποδηλασία, η

ιππασία και η πάλη. Αξίζει δε να σημειωθεί ότι το μπάσκετ είναι το άθλημα των μεγάλων αστικών κέντρων, ενώ το ποδόσφαιρο έχει τους περισσότερους οπαδούς στις ημιαστικές περιοχές.

Ο Αθλητικός Τουρισμός εξαρτάται άμεσα από την διοργάνωση αγώνων, που λειτουργούν ως πόλοι έλξης. Επιπλέον, για να αποδώσει μεγαλύτερο όφελος μπορεί να συνδυαστεί με άλλες μορφές τουρισμού. Έτσι π.χ. τα συνθετικά στοιχεία ενός αθλητικού-πολιτιστικού τουριστικού πακέτου θα είναι οι αθλητικές εγκαταστάσεις σε συνδυασμό με μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους, σε βάση περιηγητική, δηλ. περιοδεία σε πόλεις για προπονήσεις και παράλληλα επισκέψεις αρχαιοτήτων.

Για την Ελλάδα, βασική προϋπόθεση τουριστικής εκμετάλλευσης του αθλητικού τουρισμού είναι η δημιουργία αθλητικών εγκαταστάσεων και γενικότερα η συμπλήρωση αναγκαίας υποδομής, η διοργάνωση αθλητικών αγώνων και η κατάλληλη προβολή του στο εξωτερικό.

2.7. Τουρισμός Υγείας

Ο Τουρισμός Υγείας ιστορικά και ως το πρόσφατο παρελθόν φωτιζόταν με τον θεραπευτικό-ιαματικό τουρισμό. Τα τελευταία 15 χρόνια όμως έχει αναπτυχθεί και ένα νέο είδος τουρισμού υγείας που δεν αφορά τους αρρώστους αλλά υγιείς κατά κύριο λόγο οι οποίοι επιδιώκουν μέσα από ειδικές "κούρες" (υγιεινή διατροφή, υδρομασάζ, κτλ) να διατηρήσουν μια καλή φυσική κατάσταση και να αναζωογονηθούν. Η νέα αυτή εξειδίκευση του τουρισμού υγείας κερδίζει διαρκώς και μεγαλύτερη πελατεία στις αναπτυγμένες χώρες της Ευρώπης και στις Η.Π.Α. Υπάρχει τέλος και μια τρίτη εξειδίκευση στο τουρισμό υγείας που αφορά τον τουρισμό για άτομα με ειδικές ανάγκες που αναφέρεται κυρίως σε άτομα με κάποιας μορφής φυσική αναπηρία. Οι τρεις διαφορετικές πλευρές του τουρισμού υγείας έχουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά όσον αφορά κυρίως

τους χρήστες αυτών των τόπων τουρισμού που επιτρέπουν να προωθηθεί η ανάπτυξή τους σαν ένα πλέγμα ειδικών μορφών με κοινά χαρακτηριστικά.

Οι χώρες προέλευσης αλλά και προορισμού των περισσότερων πελατών τουρισμού υγείας είναι οι ανεπτυγμένες χώρες της Κεντρικής Ευρώπης και Σκανδιναβία. Σημαντικό ρόλο παίζει ιδιαίτερα στον θρησκευτικό τουρισμό η ιστορική παράδοση αλλά και η ιατρική που παραδέχεται σ' αυτές τις χώρες τις ιαματικές ιδιότητες των πηγών. Οι Μεσογειακές χώρες έχουν μία ικανοποιητική ζήτηση αλλά υστερούν σε υποδομή αφού όλο το βάρος της τουριστικής ανάπτυξής τους δόθηκε στον οργανωμένο, μαζικό τουρισμό διακοπών. Σημαντικό συγκριτικό πλεονέκτημα για τις μεσογειακές χώρες είναι το ήπιο κλίμα τους ιδιαίτερα για τον τουρισμό υγιεινής διαβίωσης και τον τουρισμό για άτομα με ειδικές ανάγκες, όπου κύριος στόχος είναι να τους δοθεί η δυνατότητα να ταξιδέψουν και να απολαύσουν την εμπειρία αυτή.

Η καταγραφή των κοινωνικών επιπτώσεων έχει ιδιαίτερη σημασία κυρίως για τους χρήστες τέτοιων μορφών τουρισμού. Ο θεραπευτικός τουρισμός συμβάλλει ιδιαίτερα στο αίτημα "υγεία για όλους". Με αφορμή το πρόβλημα υγείας και με την συνδρομή των προγραμμάτων ψυχαγωγίας τα άτομα αυτά συνδυάζουν την ψυχαγωγία παράλληλα με την ψυχική υγεία. Διαφορετικές είναι οι κοινωνικές επιπτώσεις σε όσους ενδιαφέρονται για τον τουρισμό υγιεινής και φυσικής διαβίωσης. Η φυσική υγεία είναι αναμφισβήτητα καθοριστικός παράγοντας της ταχύτατης ανάπτυξης αυτού του τύπου τουρισμού. Δεν πρέπει να παραβλέπουμε άλλωστε την συμβολή αυτών των διαλλειμάτων φυσικής υγιεινής και διαβίωσης στην ανταλλαγή των τουριστών από την αρρώστεια της εποχής μας: το άγχος. Τέλος η σημαντική κοινωνική επίπτωση που προκύπτει από το τουρισμό για τα άτομα με ειδικές ανάγκες, είναι ότι τους δίνει την δυνατότητα για συμμετοχή σ' όλες τις ανθρώπινες δραστηριότητες και ικανοποιεί την ανάγκη τους να μην

αποκλείονται από το κοινωνικό σύνολο.

Οι οικονομικές επιπτώσεις αφορούν τόσο τους τουρίστες όσο και τους κατοίκους των περιοχών που αναπτύσσονται κέντρα τουρισμού υγείας. Τα οικονομικά οφέλη για την τοπική οικονομία εμφανίζονται ιδιαίτερα ελκυστικά. Άλλωστε όλες οι μορφές τουρισμού υγείας απαιτούν σημαντική υποδομή σε προσωπικό (ανειδίκευτο και ειδικευμένο) το οποίο στο μεγαλύτερο ποσοστό του απασχολείται σ' όλη την διάρκεια του έτους.

Εκτός όμως της άμεσης απασχόλησης υπάρχει και η έμμεση απασχόληση στους κλάδους που ωφελούνται από μιας τέτοιας μορφής ανάπτυξη (εμπόριο, οικοδομή, κ.τ.λ) αλλά και σε αυτούς που συνδέονται άμεσα μ' αυτήν (βιομηχανίες μεταλλικών νερών). Τέλος οι πρόσφατες διεθνείς εξελίξεις, στον τουρισμό υγείας δείχνουν ότι μετατρέπεται σ' έναν ιδιαίτερα προσοδοφόρο για την τοπική οικονομία κλάδο.

Οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις συνδέονται αφενός με τις αναγκαίες παρεμβάσεις στο φυσικό και δομημένο περιβάλλον και αφετέρου με τα έργα προστασίας των ιαματικών πηγών. Γι' αυτό είναι απαραίτητο να δημιουργούνται τα απαραίτητα έργα και να λαμβάνονται τα ανάλογα μέτρα, ώστε να αποφεύγονται τα προβλήματα μόλυνσης των ιαματικών πηγών.

Η αναγκαία υποδομή για την δημιουργία ενός κέντρου θεραπευτικού τουρισμού ή τουρισμού υγιεινής διαβίωσης λαμβάνει εκτός της κλασσικής κτιριακής υποδομής (θεραπευτήριο και συχνά ξενοδοχείο) και μια σειρά άλλες παροχές που θα βελτιώνουν και θα κάνουν ανταγωνιστικών την εικόνα του κέντρου. Έτσι μια τέτοια υποδομή στα σύγχρονα θεραπευτικά κέντρα περιλαμβάνει:

- α. Σύγχρονα θεραπευτήρια
- β. Θεραπευτήρια με πολλαπλές παροχές που να καλύπτουν όλες τις μορφές παθήσεων.
- γ. Πισίνες και αίθουσες γυμναστικής.

δ. Πάρκα περιπάτου, ηλιοθεραπείας και ξεκούρασης σε αίθουσες ψυχαγωγίας και σύγχρονα κέντρα επικοινωνίας.

Εκτός όμως από αυτήν την υποδομή και επειδή αυτά τα κέντρα στοχεύουν σε τουρίστες υψηλών εισοδημάτων καθώς και στον τουρισμό υγιεινής διαβίωσης είναι αναγκαία και μια πρόσθετη υποδομή σε αθλητικές εγκαταστάσεις και σε αίθουσες προβολής (κινηματογράφος, θέατρο, κτλ) ενώ πρέπει να λαμβάνεται μέριμνα και για την ψυχαγωγία των πελατών (πολιτιστικές εκδηλώσεις, κτλ) που συχνά μένουν για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Επιπλέον από πλευράς αρχιτεκτονικής του τοπίου ένα τέτοιο κέντρο πρέπει να δίνει την αίσθηση της ηρεμίας και ησυχίας στους πελάτες.

Τέλος στην περίπτωση των ατόμων με ειδικές ανάγκες είναι απαραίτητες παρεμβάσεις -στον περιβάλλοντα χώρο- που θα επιτρέπουν την άθληση ή τον περίπατο στους τουρίστες.¹⁸

2.8. Κοινωνικός Τουρισμός

Ο Κοινωνικός τουρισμός αναπτύχθηκε εντυπωσιακός την τελευταία δεκαετία έχοντας τρία βασικά χαρακτηριστικά: λειτούργησε σαν μορφή κοινωνικής παροχής του κράτους, στόχευσε κυρίως στην ανάπτυξη προγραμμάτων τουρισμού διακοπών και δεν δημιουργήθηκε ειδική υποδομή προσφοράς αλλά χρησιμοποιήθηκε η υπάρχουσα υποδομή του ΕΟΤ (Ξενοδοχεία, camping, κ.τ.λ.) και ξενοδοχεία του ιδιωτικού τομέα.

Στόχος των προγραμμάτων αυτών ήταν να δοθεί η δυνατότητα σε νέους, ηλικιωμένους, πολύτεκνους, κτλ. να κάνουν φθηνές διακοπές και να γνωρίσουν την Ελλάδα.

Τα προγράμματα ξεκίνησαν πειραματικά το 1982 από τον ΕΟΤ που τα οργάνωσε και τα προώθησε και στη συνέχεια αποτέλεσαν αντικείμενο και

¹⁸ ΕΤΒΑ βλέπε όπως παραπάνω, σελ. 353)

άλλων φορέων (όπως Εργατική Εστία, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, κτλ).

Οι χώρες από τις οποίες προήλθε και βέβαια αναπτύχθηκε είναι κυρίως αυτές της Δ.Ευρώπης (Γαλλία, Γερμανία, Πορτογαλλία) ενώ γνώρισε ανάπτυξη και στις χώρες της Α.Ευρώπης κυρίως σε σχέση με τις συνδικαλιστικές ενώσεις των εργαζομένων.

Σε όλες τις χώρες, που αναπτύχθηκε ο Κοινωνικός Τουρισμός, η ιστορία του καθορίστηκε από τις εξελίξεις και τις διαδοχικές αλλαγές στη σχέση ελεύθερου-εργάσιμου χρόνου σε συνδυασμό αυτών με τους ρυθμούς ανάπτυξης της μεταπολεμικής περιόδου, οδηγώντας στην δημιουργία του "κοινωνικού" κράτους.

Η επιτυχία του κοινωνικού τουρισμού στηρίχθηκε σε παράγοντες όπως: (α) στο γεγονός ότι συνδυάζεται με μια μεγάλη ποικιλία άλλων ειδικών μορφών τουρισμού (ιαματικός, εκπαιδευτικός αγροτουρισμός, κ.τ.λ.) (β) στην συνεχή προώθησή του από υπερεθνικούς οργανισμούς (παγκόσμια Οργάνωση Τουρισμού, ΕΟΚ, κ.τ.λ.) σαν πολιτική κοινωνικών παροχών προς τους εργαζομένους και (γ) στην επικράτησή του σαν αναπόσπαστο στοιχείο παροχών προς τους εργαζομένους και (δ) στην δυνατότητα να συμβάλλει στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου, γεγονός που τον καθιστά ελκυστικό στους ξενοδόχους.

Οι Κοινωνικές επιπτώσεις αφορούν ουσιαστικά τους συμμετέχοντες και είναι αναμφισβήτητα θετικές. Το σημαντικότερο γεγονός είναι η δυνατότητα που δίνεται για τουρισμό σε άτομα τα οποία δεν θα μπορούσαν να ταξιδέψουν χωρίς την βοήθεια κάποιου τέτοιου προγράμματος. Επιπλέον μία ενδιαφέρουσα επίπτωση είναι η θεσμική παραδοχή -στις χώρες που έχουν τέτοια προγράμματα- ότι ο τουρισμός είναι δικαίωμα όλου του πληθυσμού. Τέλος, ο Κοινωνικός Τουρισμός λειτουργεί για τους νεώτερους σαν μια δράση κοινωνικοποίησης αλλά και επιμόρφωσης.

Οι Οικονομικές επιπτώσεις αφορούν τους τουρίστες, το κράτος αλλά

και τους τοπικούς επιχειρηματίες. Οι τουρίστες ενισχύονται οικονομικό με διάφορους τρόπους για να ταξιδέψουν, χρησιμοποιώντας βέβαια πόρους σε μεγάλο ποσοστό δικούς τους. Το κράτος ασκεί μέσω του κοινωνικού τουρισμού μια πολιτική ενίσχυσης των κοινωνικών παροχών αλλά και της απασχόλησης σε τοπικό επίπεδο, στοχεύοντας ουσιαστικά και στην ενίσχυση του ευρύτερου τουριστικού τομέα (επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και γενικότερα στον τόπο υποδοχής). Τέλος, οι τοπικοί επιχειρηματίες ωφελούνται από τον κοινωνικό τουρισμό, που συχνά μετριάξει το πρόβλημα της εποχικότητας.

Η Μελλοντική πορεία του κοινωνικού τουρισμού, είναι αισιόδοξη εάν εφαρμοστεί σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα, ενώ μπορεί να λειτουργήσει σαν μία δυναμική ειδική μορφή τουρισμού που θα συμβάλλει ιδιαίτερα στη τουριστική ανάπτυξη περιοχών με διαφορετικό βαθμό ανάπτυξης.

Βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη του κοινωνικού τουρισμού είναι η δημιουργία υποδομή σε εξειδικευμένα κέντρα κοινωνικού τουρισμού, είτε σε περιοχές υποβαθμισμένες, είτε σε περιοχές ιαματικών λουτρών. Η δημιουργία μιας τέτοιας υποδομής θα βελτιώσει την ποιότητα προσφοράς και θα την εξειδικεύσει ώστε να μπορεί να ανταποκριθεί στην διεθνή ζήτηση. Επιπλέον θα πρέπει να επιχειρηθεί εκστρατεία ενημέρωσης των ξενοδόχων και όσων φορέων εμπλέκονται στο τουριστικό κύκλωμα για τα πλεονεκτήματα που θα προκύψουν, από την ανάπτυξη του κοινωνικού τουρισμού.

Σημαντική προϋπόθεση είναι επίσης η σύνδεση των προγραμμάτων με την ανάπτυξη, άλλων ειδικών μορφών τουρισμού (χειμερινός, αθλητικός, ιαματικός, φυσιολατρικός), ιδιαίτερα στις τουριστικά υποβαθμισμένες περιοχές (π.χ. ηπειρωτικοί νομοί της χώρας)- όπου στόχος είναι η ανάπτυξη μορφών τουρισμού ενταγμένων στην τοπική κοινωνική και οικονομική δομή-, στις κορεσμένες περιοχές όπου μπορεί να συμβάλλει στην επιμήκυνση της

τουριστικής περιόδου και τέλος, στις περιοχές ιαματικών πηγών, όπου εξασφαλίζεται σημαντική επιμήκυνση της περιόδου.¹⁹

¹⁹ ΕΤΒΑ βλέπε όπως παραπάνω σελ. 397)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ III

ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΡΙΕΣ ΧΩΡΕΣ

Στην παρουσίαση που ακολουθεί, θεωρούμε σκόπιμο να παραθέσουμε στοιχεία για την τουριστική κινητικότητα ορισμένων χωρών που θεωρούνται ως ανταγωνιστικές για την χώρα μας.

Αρχικά, θα αναφέρουμε γενικά χαρακτηριστικά για τον τουρισμό κάθε χώρας, στην συνέχεια θα εστιάσουμε τον ενδιαφέρον μας στο βαθμό ανάπτυξης των ειδικών μορφών τουρισμού και τέλος, θα επιχειρήσουμε να τοποθετήσουμε την Ελλάδα έναντι των χωρών αυτών.

Μια χώρα θεωρείται ότι ανταγωνίζεται τουριστικά την Ελλάδα, όταν εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από τον τουρισμό και έχει περισσότερες ομοιότητες -με την Ελλάδα- παρά διαφορές.

Κοινό χαρακτηριστικό, για όλες σχεδόν τις ανταγωνίστριες χώρες -που εξετάζουμε- είναι ότι η ζήτηση προέρχεται από τις ίδιες χώρες πηγές τουρισμού (ΗΠΑ-ΙΑΠΩΝΙΑ-ΕΥΡΩΠΗ), προσφέρουν παρεμφερή τουριστικά πακέτα Μεσογειακού τύπου και συμμετέχουν στον ενδοκοινοτικό τουριστικό ανταγωνισμό (εκτός της Τουρκίας).

3.1. Ο Τουρισμός στην Γαλλία

Η Γαλλία έχει έκταση:549.000 km², πληθυσμό:54.000.000 κατοίκους και κατά κεφαλήν εισόδημα το 1991 22.600 \$ Η.Π.Α. (έναντι 6.800 \$ ΗΠΑ της χώρας μας το ίδιο έτος).

Είναι η κατεξοχήν τουριστική χώρα της Ευρώπης, πρώτη σε τουριστικές αφίξεις και συναλλαγματικές εισπράξεις (21.300 εκατ. δολάρια, το 1991).

Η Γαλλία εμφανίζει τουριστική παράδοση αιώνων και διακρίνεται για

την σπάνια φυσική και πολιτιστική ομορφιά της.

Το Γαλλικό κράτος, προκειμένου να απαντήσει στην γενική συνειδητοποίηση, ότι ο τουρισμός αντιπροσωπεύει ένα τομέα μεγάλου οικονομικού ενδιαφέροντος, αφ'ενός δημιούργησε δομές προσαρμοσμένες στις απαιτήσεις των καιρών, αφ'ετέρου ενίσχυσε τις υπάρχουσες υπηρεσίες. Διακρίνεται για τον συντονισμό, την στρατηγική και την διοικητική οργάνωση.

Η πολιτική προβολής-προώθησης του τουριστικού προϊόντος προς το εξωτερικό, μέσω αντιπροσωπειών (R.F.T.E.) οι οποίες είναι εγκατεστημένες σε πολυάριθμες χώρες, είναι σημαντική. Επικεντρώνουν το μεγαλύτερο βάρος στην διαφοροποίηση των Γαλλικών περιοχών και στην ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών (τουρισμός υψηλών προδιαγραφών). Επιπλέον το Γαλλικό κράτος απονέμει και διανέμει μπροσούρες και έντυπα σ'όλο τον κόσμο. Υπολογίζεται ότι αποστέλλει γύρω στους 600 τόννους τουριστικά έντυπα και μπροσούρες²⁰.

Παρότι θεωρείται ακριβός τουριστικός προορισμός, εμφανίζει συμφέρουσα σχέση τιμής με τις προσφερόμενες τουριστικές υπηρεσίες και προϊόντα. Δεν στρέφεται στην μείωση των τιμών, αλλά στην περαιτέρω αξιοποίηση των τουριστικών υπηρεσιών, (ώστε να ικανοποιηθεί ο επισκέπτης απ'αυτήν την πλευρά).

Ένας από τους τρόπους για την ποιοτική και ποσοτική βελτίωση του τουριστικού της προϊόντος, είναι οι ειδικές μορφές τουρισμού, αν και η Γαλλία δεν χαρακτηρίστηκε ποτέ από το μαζικό πρότυπο τουρισμού, όπως η Ελλάδα και η Ισπανία.

Η Γαλλία εμφανίζει μεγάλη ανάπτυξη στον θαλάσσιο τουρισμό και στην βιομηχανία κατασκευής σκαφών αναψυχής. Παρατηρείται ισόρροπη

20 Βλέπε: "Θεσμοθετημένα όργανα τουριστικής ανάπτυξης και πολιτικής", Στέλιος Βαρβαρέσος, περιοδικό: Τουρισμός και οικονομία, Οκτώβριος 1994, τεύχος 190.

ανάπτυξη ανάμεσα στην θαλάσσια αναψυχή και τους λιμένες ελλιμενισμού. Μόνο στην ακτή Cote d' Azur έχει 40 συστήματα ελλιμενισμού (μαρίνες) πολύ ανεπτυγμένα. Με επίκεντρο την Κυανή Ακτή, από νωρίς ανέπτυξε την ιστιοπλοΐα. Τα σκάφη αναψυχής είναι στην πλειοψηφία τους ιδιόκτητα και χρησιμοποιούνται για θαλάσσιες περιηγήσεις, ψάρεμα και θαλάσσια σπορ.

Είναι η πιο ανεπτυγμένη χώρα -στον κόσμο- σε χιονοδρομικές εγκαταστάσεις. Διαθέτει 450 χιονοδρομικά κέντρα, τα οποία καλύπτουν επιφάνεια 1.200 km², έναντι 840 km² της Ελβετίας και 790 km² της Αυστρίας. Υπάρχουν ξενοδοχειακά καταλύματα κάθε είδους, με 1.000.000 κλίνες σε πολύ μικρή απόσταση από το χώρο των πιστών των χιονοδρομικών κέντρων.

Το Γαλλικό κράτος θεωρεί τα χιονοδρομικά κέντρα, σαν μέσο συγκράτησης του ορεινού πληθυσμού στις εστίες του. Στις Γαλλικές Άλπεις τα αποτελέσματα είναι εντυπωσιακά. Το κατά κεφαλήν εισόδημα και το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων, όχι μόνο προσεγγίζει, αλλά πολλές φορές υπερβαίνει το αντίστοιχο των μεγάλων αστικών κέντρων της Γαλλίας (Παρίσι, Λυών, Νίκαια, Μασσαλία). Αυτό γίνεται άμεσα αντιληπτό από τον επισκέπτη που παρατηρεί την υψηλή ποιότητα των κατοικιών, αυτοκινήτων, εμπορικών καταστημάτων και γενικότερα εξυπηρετήσεων.

Μία μελέτη του Υπουργείου Πολιτισμού της Γαλλίας έδειξε ότι το ποσοστό αυτών που κάνουν διακοπές στα χιονοδρομικά κέντρα, αυξήθηκε από 6,6% το 1978 σε 8,8% το 1988, ποσοστό που αντιστοιχεί σε 4,9% εκατ. Γάλλους. Το ποσοστό είναι αυξημένο στους ελεύθερους επαγγελματίες, στους ανώτατους Δημόσιους Υπάλληλους (27,5%) και στους μέσους υπαλλήλους (17,5%). Όσον αφορά τον τόπο κατοικίας, το 70% προέρχεται από αστικές περιοχές, ενώ αποκτάται μεγαλύτερη συχνότητα στους άνδρες

και τις νεαρότερες ηλικίες²¹.

Είναι από τις κυριότερες χώρες διοργάνωσης συνεδρίων και επί σειρά ετών κατέχει σταθερή θέση στον πίνακα των κυριότερων χωρών προορισμού του Συνεδριακού τουρισμού. Χαρακτηριστική είναι η μεγάλη κίνηση του Συνεδριακού-Εκθεσιακού Κέντρου του Παρισιού. Κτισμένο στο κέντρο της πόλης, λειτουργεί ταυτόχρονα και ως ξενοδοχειακή μονάδα. Επίσης σημαντικό είναι το Συνεδριακό κέντρο της Νίκαιας, το οποίο είναι πλήρως εξοπλισμένο και περιλαμβάνει εκθεσιακούς χώρους, αμφιθέατρα συνεδρίων, γραφεία των διοργανωτών συνεδρίων, κ.τ.λ.

Ο Αγροτουρισμός και ο τουρισμός στην ύπαιθρο, γνωρίζει, επίσης, μεγάλη ανάπτυξη στην Γαλλία. Η ανάπτυξη ξεκίνησε από το 1952 με τη δημιουργία της οργάνωσης Agriculture et tourisme που εκπαίδευε τους αγρότες στον αγροτουρισμό. Σταθμός θεωρείται η δημιουργία των αγροτικών καταλυμάτων (gîtes ruraux) που είναι διαμερίσματα ή αυτόνομες οικίες σε αγροκτήματα. Οι στόχοι που τέθηκαν ήταν η συγκράτηση του αγροτικού πληθυσμού και οι φθηνές διακοπές σε συνδυασμό για την επαφή των αγροτών με τους τουρίστες. Οι τοπικές ενώσεις ιδιοκτητών αγροτικών καταλυμάτων αυξήθηκαν ραγδαία και εξειδικεύθηκαν (π.χ. δωμάτια σε αγροικίες, ολόκληρα οικήματα, κατασκηνώσεις, κτλ.). Ιδιαίτερη μέριμνα δόθηκε στα παιδιά που φιλοξενούνται σε ειδικά καταλύματα (gîtes d'enfants) και έχουν την δυνατότητα αθλητικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Η έκταση αυτού του τύπου ανάπτυξης στηρίχτηκε στην συνεργασία ιδιοκτητών, Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης, κράτους και αποκεντρωμένης περιφερειακής διοίκησης. Τα τελευταία χρόνια υπάρχει και μια νέα εξειδίκευση της προσφοράς²²: πρόκειται για τα παραδοσιακά

21 Βλέπε: "Μεταβολή του προτύπου του μαζικού τουρισμού" ΕΤΒΑ, σελ. 258.

22 Βλέπε: "Μεταβολή του προτύπου του μαζικού τουρισμού" ΕΤΒΑ, σελ. 370.

αγροτικά καταλύματα που ενώθηκαν σε δικό τους σωματείο για να διαφοροποιηθούν από τα υπόλοιπα -συνήθως πρόσφατα κατασκευασμένα- αγροτικά καταλύματα. Η ανάπτυξη αυτή συνδέεται τόσο με την παράδοση και το κίνημα για την επιστροφή στην ύπαιθρο, όσο και με την ανάγκη για οικογενειακές διακοπές.

3.2. Ο Τουρισμός στην Ισπανία

Η Ισπανία έχει έκταση:504.000 km², πληθυσμό:39.500.000 κατοίκους και κατά κεφαλήν εισόδημα 1991:13.400 \$ Η.Π.Α.

Είναι η δεύτερη τουριστική δύναμη στον κόσμο, με ξένους επισκέπτες ίσους σε αριθμό με τον πληθυσμό της. Η ανάπτυξη του τουρισμού κυρίως την δεκαετία του 1960 μετέτρεψε την Ισπανία από μια σχεδόν τριτοκοσμική χώρα, σε ανερχόμενη βιομηχανική δύναμη.

Ο Τουρισμός στην Ισπανία άρχισε την εποχή του μεσοπολέμου, συνεχίστηκε με εκρηκτικούς ρυθμούς μέχρι το 1973 και συνεχίζεται με ικανοποιητικούς ρυθμούς μέχρι σήμερα. Αρκεί να αναφέρουμε ότι οι ξένοι επισκέπτες ήταν 4,3 εκατομ. το 1959, αυξήθηκαν σε 34,6 εκατομ. το 1973 και συνεχίζονται αυξητικά μέχρι σήμερα. Ο εισερχόμενος τουρισμός προέρχεται κατά το 90% από την Ευρώπη. Από πλευράς αφίξεων στα σύνορα, προηγούνται οι Γάλλοι και οι Πορτογάλοι που είναι κυρίως εκδρομείς, ενώ από πλευράς διανυκτερεύσεων οι Βρεταννοί και οι Γερμανοί, που κάνουν τουρισμό διακοπών.

Από πλευράς κρατικής παρέμβασης η τουριστική ανάπτυξη στην Ισπανία, άρχισε απογραμμάτιστα την δεκαετία του 1960 και ήταν προϊόν συνεργασίας, μεταξύ Βρετανών tour operators, της ντόπιας και ξένης ιδιωτικής πρωτοβουλίας και της Ισπανικής Κυβέρνησης. Επιδιώκοντας την γρήγορη εισροή συναλλάγματος, την προσέλκυση επενδύσεων και την δημιουργία απασχόλησης, η Ισπανική Κυβέρνηση συνειδητά μεγιστοποίησε

τα κίνητρα και ελαχιστοποίησε τους ελέγχους, με αποτέλεσμα την άνιση τουριστική ανάπτυξη. Καθιερώθηκε έτσι στην Ισπανία -όπως και στην Ελλάδα- το μοντέλο του μαζικού τουρισμού με συστατικά στοιχεία το "ήλιος-θάλασσα-άμμος", και με τις σχετικές κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις. Ο τουρισμός της Ισπανίας, είναι έντονα συγκεντρωμένος στις ακτές και τα νησιά.

Σήμερα η Ισπανία διαθέτει τουριστική στρατηγική, που επιδιώκει την αναβάθμιση των προσφερόμενων υπηρεσιών, την μείωση των τιμών και βέβαια την διαφοροποίηση του τουριστικού της προϊόντος με την ανάπτυξη των ειδικών μορφών τουρισμού.

Στον κλάδο του θαλάσσιου τουρισμού, η Ισπανική νομοθεσία θεωρείται η πιο σύγχρονη στο είδος της και ευνοεί την ανάπτυξη της θαλάσσιας αναψυχής, τόσο της υψηλής, όσο και της μέσης στάθμης. Όπως και η Ιταλία, εκμεταλλεύτηκε την γειτνίαση με την Κυανή Ακτή και τις Γαλλικές ακτές γενικότερα. Ανέπτυξαν έντονα την ιστοπλοΐα, δημιουργώντας παράλληλα μια σημαντική υποδομή σε μαρίνες. Η Ισπανία, με 1.250 σκάφη αναψυχής έχει 60.000 θέσεις ελλιμενισμού, σε 173 μαρίνες, εκ των οποίων οι 166 βρίσκονται στην Μεσόγειο.

Όσον αφορά τον ορεινό-χειμερινό τουρισμό, η Ισπανία βρίσκεται σ'ένα στάδιο ωριμότητας, όπου όλο και περισσότεροι κάτοικοι επιδίδονται στα χειμερινά σπόρ. Διαθέτει 33 αξιόλογα χιονοδρομικά κέντρα, με 332 ski-lifts μήκους 225 km. Στο χώρο των lifts, υπάρχουν ξενοδοχειακά καταλύματα με 7.000 κλίνες, ενώ ορισμένα απ'αυτά (π.χ. Baquiera-Beret, Masella, Carler, Sol y Nieve, κτλ.) διαθέτουν πισίνες, και η χώρα προγραμματίζει και προβάλλει τα Αραγωγικά Πυρηναία, ως τόπο διεξαγωγής της Χειμερινής Ολυμπιάδας 1998²³.

23 ΕΤΒΑ: Βλέπε όπως παραπάνω σελ. 370.

Η Ισπανία θεωρείται πετυχημένη χώρα της Ευρώπης στον κλάδο του Συνεδριακού τουρισμού και τουρισμού κινήτρων.

Ο Αγροτικός τουρισμός αναπτύχθηκε στις -μικρής κλίμακας- αγροτικές εκμεταλλεύσεις της Ισπανίας, σαν μια συμπληρωματική εναλλακτική πηγή εισοδημάτων, αλλά και για να υπάρχει μια διέξοδος για φθηνές οικογενειακές διακοπές των κατοίκων της πόλης.

3.3. Ο Τουρισμός στην Ιταλία

Η Ιταλία έχει έκταση:301.000 km², πληθυσμό:57.000.000 κατοίκους και κατά κεφαλή εισόδημα 1991:21.000 \$ Η.Π.Α.

Η Ιταλία είναι από τις πιο ανεπτυγμένες -τουριστικά- χώρες της Μεσογείου και βρίσκεται από πλευράς συναλλαγματικών εισπράξεων στην τρίτη θέση, μετά τη Γαλλία και την Ισπανία. Το 1989 οι αφίξεις επισκεπτών στα σύνορα της Ιταλίας ήταν 55 εκατομ., από τους οποίους οι μισοί ήταν τουρίστες και οι υπόλοιποι εκδρομείς. Οι Ευρωπαίοι πραγματοποίησαν το 89,4% των διανυκτερεύσεων που έγιναν στα επίσημα τουριστικά καταλύματα της Ιταλίας. Πρώτες εθνικότητες ήταν οι Γερμανοί, οι Γάλλοι, οι Ελβετοί, οι Αυστριακοί και οι Βρετανοί.

Η Ιταλία ως τουριστικός προορισμός, έχει μακρά ιστορία. Ήδη από το 18ο αι. το ταξίδι στην Ιταλία ήταν βασική επιδίωξη της αριστοκρατίας και των διανοούμενων, με σκοπό την πολιτιστική ενημέρωση και την απόκτηση κοινωνικού κύρους. Με την πάροδο του χρόνου, από προορισμός γοήτρου έγινε προορισμός αναψυχής, αλλά ποτέ χώρα μαζικού τουρισμού, τουλάχιστον στο βαθμό που αυτό συνέβη στην Ισπανία και την Ελλάδα.

Η έντονη παρουσία του πολιτιστικού στοιχείου, παράλληλα προς το φυσικό στοιχείο και πάντα μέσα στην αναπόφευκτη μόδα του "ήλιος-θάλασσα-άμμος", των δεκαετιών του 1960 και 1970, είχε ως αποτέλεσμα την ισόρροπη ανάπτυξη του Ιταλικού Τουρισμού με συνθετικά στοιχεία, τον

θαλάσσιο, τον Ορεινό και τον τουρισμό των πόλεων (πολιτιστικό), τόσο για την διεθνή (αλλοδαποί επιλεκτικοί τουρίστες), όσο και για την εσωτερική τουριστική κίνηση.

Μια πρώτη κάμψη της Ιταλικής τουριστικής ζήτησης σημειώθηκε το 1986 (λόγω Τσέρνομπιλ και τρομοκρατίας) και μια δεύτερη το 1989, όπου έφερε την Ιταλία από πλευράς συναλλαγματικών εισπράξεων στην τρίτη θέση²⁴.

Σήμερα η ελκυστικότητα της Ιταλίας για θερινές διακοπές μειώνεται συνεχώς. Ο κύριος λόγος είναι η υποβάθμιση του περιβάλλοντος στις ακτές της Αδριατικής. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Ένωση, οι Ιταλικές παραλίες είναι οι χειρότερες της Ευρώπης. Παράλληλα γίνεται ακριβότερος τουριστικός προορισμός, λόγω ισχυροποίησης της λιρέττας έναντι των ξένων νομισμάτων, την στιγμή που η ανταγωνιστικότητα άλλων μεσογειακών χωρών αυξάνει, λόγω χαμηλοτέρων τιμών και καθαρότερου περιβάλλοντος. Ένας άλλος, επίσης, λόγος είναι ότι καθώς η Ιταλία βιομηχανοποιείται και αυξάνει το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων της, ταξιδεύουν στο εξωτερικό πολύ περισσότερο απ'ότι στο παρελθόν. Έτσι σταδιακά η Ιταλία μεταβάλλεται από χώρα δέκτρια, σε χώρα πηγής τουρισμού, εφόσον οι ξένοι έρχονται λιγότερο και οι Ιταλοί φεύγουν περισσότερο.

Την πολιτική ευθύνη για την ανάπτυξη του Ιταλικού τουρισμού και την αντιμετώπιση των προβλημάτων του κλάδου, έχει το Υπουργείο Τουρισμού, ενώ η ENIT ασχολείται με την προβολή της χώρας στο εξωτερικό.

Στόχοι της τουριστικής πολιτικής, είναι η ανάπτυξη του Ιταλικού νότου ως τουριστικού πόλου έλξης, και η προώθηση νέων μορφών τουρισμού όπως ο Αγροτικός, ο επαγγελματικός, ο Συνεδριακός, ο θεραπευτικός, ο πολιτιστικός, κ.τ.λ. Χαρακτηριστικό είναι το διαφημιστικό μήνυμα "Ιταλία, η χώρα των θαυμάτων", κ.τ.λ., με έμφαση στην αναβάθμιση της Αδριατικής,

24 ΕΤΒΑ, βλέπε όπως παραπάνω σελ. 285.

ώστε να ανακοπεί η γενικότερη τάση φυγής από τα παραδοσιακά Μεσογειακά Κέντρα τουρισμού.

Η Ιταλία έχει αναπτύξει αρκετά τον θαλάσσιο τουρισμό και μαζί με την Γαλλία προηγείται στο χώρο κατασκευής σκαφών. Εμφανίζει περιορισμένη, ωστόσο, ανάπτυξη στην ιστιοπλοΐα και έχει ανάγκη από την δημιουργία μαρινών.

Όσον αφορά τον Ορεινό-Χειμερινό τουρισμό, βρίσκεται σε μια δεύτερη φάση ανάπτυξης. Ήδη από την δεκαετία του '70, ακολουθεί αυξητική πορεία όπου όλο και ευρύτερες ομάδες (όχι μόνο οι Οικονομικά Εύρωστες) ασχολείται με το σκι, κτλ. Η Ιταλία διαθέτει 215 χιονοδρομικά κέντρα, με 1.657 ski-lifts και 172.000 ξενοδοχειακές κλίνες στους χώρους αυτούς. Τα περισσότερα χιονοδρομικά κέντρα της χώρας, βρίσκονται στο Βόρειο τμήμα της, όπου η βελτίωση του Βιοτικού επιπέδου των κατοίκων γειτονικών πόλεων και οικισμών είναι αισθητή. Πλησιάζει δε, την στάθμη των αντίστοιχων οικισμών της Ελβετίας και Γερμανίας. Επιπλέον στο χιονοδρομικό κέντρο Cortina D'Ambergo, διεξήχθη η χειμερινή Ολυμπιάδα του 1956.

Στην Ιταλία έχει αναπτυχθεί ιδιαίτερα ο Συνεδριακός-Εκθεσιακός τουρισμός. Είναι σημαντικό το ποσοστό των επισκέψεων για επαγγελματικά ταξίδια, και για εθνικά ή διεθνή συνέδρια. Η πόλη του Μιλάνου είναι δημοφιλές συνεδριακό-εκθεσιακό κέντρο παγκόσμιας ακτινοβολίας.

Ιδιαίτερη ανάπτυξη γνωρίζει, τα τελευταία χρόνια και ο Αγροτουρισμός. Ήδη λειτουργούν -στην Ιταλία- 60.000 αγροτουριστικές επιχειρήσεις. Αναπτύχθηκε σημαντικά στηριγμένος κυρίως σε τοπικές ενώσεις αγροτών ιδιοκτητών γης. Καθοριστικός είναι ο ρόλος τριών οργανώσεων, της Agriturismo, της Terranostra και της Tourisme Verbe, που συνδέονται με τρεις διαφορετικές ενώσεις αγροτών. Οι ιδιαιτερότητες του Ιταλικού αγροτουρισμού έγκεινται στην στήριξη του

στο συνεταιριστικό κίνημα, στην αυτόνομη περιφερειακή ανάπτυξή του, στην άμεση σύνδεσή του με την τοπική αγροτική παραγωγή που προβάλλεται και προωθείται στους αγοραστές -τουρίστες, που μένουν στις μονάδες, και τέλος στη εξειδίκευσή του (π.χ. "αγροτουρισμός" πολυτελείας σε αγροκτήματα υψηλών προδιαγραφών). Τα Αγροτουριστικά συγκροτήματα συνεταιριστικής μορφής αναπτύχθηκαν, είτε με την μορφή πανσιόν μέσα στο αγρόκτημα, είτε με την μορφή συνεταιρισμού προβολής τοπικών προϊόντων, που παράλληλα διαχειρίζεται και ένα αγροτουριστικό συγκρότημα (συνήθως με μορφή μικρού ξενοδοχείου). Το ενδιαφέρον στοιχείο έγκειται στην παρουσία γυναικών στους συνεταιρισμούς αυτούς, γεγονός που συνδέεται και με την παραγωγή από τις ίδιες, ντόπιων προϊόντων (γλυκά, υφαντά, κεραμικά, τυροκομικά προϊόντα, κρασιά, κ.τ.λ.). Συχνά δημιουργούνται και εκθετήρια αγροτικών προϊόντων ή και μικρά μουσεία που απεικονίζουν την ιστορία και τον πολιτισμό της περιοχής.

Η ανάπτυξη του Αγροτουρισμού -στην Ιταλία- δεν απέφυγε τις περιφερειακές ανισότητες που υπάρχουν στην χώρα, διότι είναι περισσότερο αναπτυγμένος στον Βορρά και λιγότερο στην μεσημβρινή Ιταλία (Mezzogiorno)²⁵.

3.4. Ο Τουρισμός στην Πορτογαλία

Η Πορτογαλία, έχει πληθυσμό 11 εκατ.κατοίκους και βρίσκεται στα δυτικά της Ευρώπης. Είναι μικρή τουριστική χώρα. Παρόλα αυτά, κατά την δεκαετία του '80, η ανάπτυξη του Πορτογαλικού τουρισμού σημείωσε τους υψηλότερους ρυθμούς αύξησης στην Ευρώπη. Από πλευράς συναλλαγματικών εσόδων ο τουρισμός κατατάσσεται τρίτος μετά την κλωστοϋφαντουργία και τις εξαγωγές ετοιμών ενδυμάτων, ενώ υπερέρχει της

25 ΕΤΒΑ, Βλέπε όπως παραπάνω, σελ. 41-42.

γεωργίας, της αλιείας και του τομέα κατασκευών. Το γεγονός αυτό ενδεικτικό του τουριστικού δυναμικού της χώρας, είναι ιδιαίτερα σημαντικό αν ληφθεί υπόψη η διεθνής απομόνωση της Πορτογαλλίας, λόγω της πολυετούς δικτατορίας που είχε προηγηθεί.

Εκτός από τους φυσικούς και πολιτιστικούς τουριστικούς πόρους της ηπειρωτικής χώρας, στην Πορτογαλλία ανήκουν οι δύο αυτόνομες περιφέρειες που είναι το ημιτροπικό νησί Μαδέρα και το νησιωτικό σύμπλεγμα των Αζόρων, στην μέση του Ατλαντικού. Τα νησιά αυτά μαζί με την περιοχή Αλγκά.... και τις παραλίες γύρω από την Λισαβώνα, είναι τα κυριότερα τουριστικά κέντρα της Πορτογαλλίας.

Ειδικότερα για τους τουριστικούς πόρους σημειώνεται ότι η Πορτογαλλία έχει 800 Km αυτών, ορεινή ενδοχώρα, πολλές ιαματικές πηγές, ζεστό κλίμα, παραδοσιακή αρχιτεκτονική, χειροτεχνία, γαστρονομικό ενδιαφέρον, διάσημα κρασιά και εξυπηρετήσεις για πλήθος τουριστικές δραστηριότητες. Ωστόσο και στην Πορτογαλλία, παρά την μεγάλη ποικιλία και την ευρεία κατανομή των τουριστικών πόρων, υπάρχει πρόβλημα υπερσυγκέντρωσης της προσφοράς όπως στο Αλγκάρβε, όπου παράγεται το 60% του τουριστικού εισοδήματος της χώρας. Ο λόγος των ανισοτήτων στο εισόδημα και την απασχόληση είναι ότι μέχρι την αρχή της δεκαετίας του '80 ο πορτογαλικός τουρισμός αναπτύχθηκε απρογραμματίστα, στην βάση του φθηνού, μεσογειακού τύπου, τουριστικού πακέτου.

Η Ευρώπη είναι η σχεδόν αποκλειστική τουριστική αγορά για την Πορτογαλία. Οι επισκέπτες είναι τουρίστες σε ποσοστό μικρότερο του 50% του συνόλου. Οι υπόλοιποι είναι εκδρομείς, κυρίως από την Ισπανία. Έτσι το 1988 η Πορτογαλία έφθασε στο ρεκόρ των 16 εκατ. επισκεπτών από τους οποίους τα 7 εκατομ. ήταν τουρίστες που πραγματοποίησαν πάνω από 50 διανυκτερεύσεις.

Την τελευταία δεκαετία ο αριθμός των κλινών στα ξενοδοχεία 3 και 4

αστεριών αυξήθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό 20%. Κατά τη ίδια χρονική περίοδο, για τα ξενοδοχεία 5 αστεριών ο ρυθμός αύξησης ήταν 40% με αποτέλεσμα τα ξενοδοχεία πολυελείας να αντιπροσωπεύουν σήμερα στην Πορτογαλία το 20% του συνόλου, ποσοστό ιδιαίτερα υψηλό σε σχέση με άλλες ανάλογες χώρες δέκτριες τουρισμού. Το ποσοστό αυτό αποδεικνύει την οικονομική επιφάνεια της παραδοσιακής πορτογαλικής πελατείας, αλλά και την δανειοδοτική πολιτική για προσέλκυση επιλεκτικού τουρισμού.

Η ευθύνη για την τουριστική ανάπτυξη ανήκει στο Υπουργείο Εμπορίου και Τουρισμού και στο εξωτερικό στα Ευρωπαϊκά και υπερπόντια γραφεία τουρισμού που εποπτεύονται από το Ινστιτούτο Προώθησης Τουρισμού. Σημαντικός επίσης στην συλλογική προσπάθεια για την τουριστική ανάπτυξη της χώρας είναι ο ρόλος του εθνικού αερομεταφορέα TAP και πολλων άλλων φορέων του δημοσίου και ιδιωτικού τομέα.

Τα προβλήματα στην Πορτογαλία είναι εκείνα που συνήθως εμφανίζονται ως παρενέργειες του μαζικού τουρισμού δηλ. η υπερσυγκέντρωση της προσφοράς και η υποβάθμιση του περιβάλλοντος. Με σκοπό την αντιμετώπιση των τουριστικών προβλημάτων της πορτογαλικής κοινωνίας και οικονομίας, το τετραετές πρόγραμμα Τουριστικής Ανάπτυξης θέτει τους ακόλουθους μεσοπρόθεσμους στόχους πολιτικής:

- μείωση του συναλλαγματικού ελλείμματος,
- άμβλυνση των περιφερειακών ανισοτήτων στο τουρισμό,
- βελτίωση της ποιότητας ζωής του Πορτογαλικού λαού
- προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος.

Επιπλέον οι Πορτογαλικές αρχές στοχεύουν στην ανάπτυξη νέων μορφών τουρισμού. Πέρα από τον ήδη καθιερωμένο τουρισμό γ' ηλικίας, νέες μορφές τουρισμού σε προτεραιότητα είναι ο συνεδριακός, με 3 συνεδριακά κέντρα 12.000 ατόμων στην Λισαβώνα που θα λειτουργήσουν

μέχρι το 1993 και ο θεραπευτικός τουρισμός με 14 ιαματικές πηγές, τα 200 ξενοδοχεία, και τις ανάλογες ιατρικές υπηρεσίες στήριξης. Ανεξάντλητες δυνατότητες παρουσιάζουν ακόμη, τόσο ο σήμερα ανερχόμενος τουρισμός πόλεων, λόγω της λαμπρής πολιτιστικής κληρονομιάς της Πορτογαλίας και των πολλαπλών δυνατοτήτων αναψυχής, όσο και ο αθλητικός τουρισμός (γκολφ, ψάρεμα, σκοποβολή, ιστιοπλοΐα, ιπασσία, κλπ) σε επίπεδο διεθνών συναντήσεων.

3.5. Ο Τουρισμός στην Τουρκία

Η Τουρκία έχει έκταση:550.000 km², πληθυσμό 60.000.000 κατοίκους.

Η γρήγορη τουριστική ανάπτυξη της χώρας -τα τελευταία χρόνια- οφείλεται στην εσωτερική σταθερότητα που ακολούθησε την ανήσυχη δεκαετία του 1970, όπως επίσης στην καθαρά φιλοδυτική και ειδικότερα φιλοευρωπαϊκή εξωτερική πολιτική, που ασκείται μετά το 1983. Έτσι οι αλλοδαπές αφίξεις αυξήθηκαν, από 1,5 εκατ. στις αρχές της δεκαετίας του 1980, σε περίπου 7 εκατ. σήμερα. Η Γερμανία είναι η σημαντικότερη πηγή του τουρισμού για την Τουρκία, ενώ ακολουθούν η Γαλλία, η Βρετανία, η Γιουγκοσλαβία και η Ελλάδα.

Ιστορικά, το πρώτο παραθαλάσσιο τμήμα που αναπτύχθηκε, από τους αριστοκράτες επί Οθωμανικής αυτοκρατορίας, ήταν οι ακτές του Βοσπόρου. Αργότερα, κατά τις δεκαετίες του 1960 και 1970, η Κυβέρνηση καθιέρωσε τις θερινές διακοπές και επέβαλλε παράλληλα στους Τούρκους συναλλαγματικούς περιορισμούς, -προκειμένου να μην ταξιδεύουν στο εξωτερικό-. Το γεγονός αυτό επιτάχυνε την κατάληψη των ακτών για παραθεριστική χρήση. Η ανάπτυξη του αλλοδαπού τουρισμού για διακοπές θαλάσσιου παραθερισμού, επιταχύνθηκε όταν φιλελευθεροποιήθηκαν οι σχετικοί αεροπορικοί κανονισμοί και άρθηκαν οι μόνιμες επιφυλάξεις της Τουρκικής κυβέρνησης, απέναντι στις πτήσεις charter. Στο γεγονός αυτό,

συνετέλεσε και η θεαματική αύξηση της τουριστικής κίνησης στην Ελλάδα, Κύπρο, Γιουγκοσλαβία (παραδοσιακά ανταγωνίστριες χώρες της Τουρκίας).

Η Τουρκία διαθέτει απεριόριστες αναπτυξιακές δυνατότητες, εφόσον διαθέτει εκτεταμένες ακτές, παράλληλα με πολιτιστικά στοιχεία. Οι ακτές, - χωρίς να υποτιμάται το δυναμικό του ηπειρωτικού μέρους της χώρας- μπορεί να αποτελέσουν μελλοντικά το Ευρωπαϊκό απόθεμα και να αξιοποιηθούν, δεδομένου ότι το θαλάσσιο περιβάλλον στις καθιερωμένες τουριστικά χώρες, συνεχώς υποβαθμίζεται. Πολιτιστικά στοιχεία είναι οι αρχαιότητες των Ελληνικών, Χριστιανικών, Βυζαντινών και Μουσουλμανικών χρόνων, που βρίσκονται από τις ακτές μέχρι την ορεινή ενδοχώρα. Ιδιαίτερα εντυπωσιακός -για τους ξένους- είναι επίσης ο ανατολίτικος τρόπος ζωής, που δίνει τον περιζήτητο εξωτικό χαρακτήρα της χώρας²⁶.

Σήμερα η Τουρκία δεν έχει την δυνατότητα να σχεδιάσει τουριστική στρατηγική (δηλ. να θέσει στόχους και να διευθετήσει θέματα οργανωτικά, τεχνολογικά, κτλ.). Η προσφορά υπολείπεται της ζήτησης και η υποδομή είναι ελλειμματική, με αποτέλεσμα την μείωση του τουριστικού γοήτρου της χώρας. Αυτό δεν αποκλείεται να οδηγήσει στο άλλο άκρο, δηλ. την εμφάνιση ενός "συνδρόμου υπεροικοδόμησης", γνωστού σε άλλες Μεσογειακές χώρες, όπως η Ισπανία και η Ελλάδα. Άλλωστε το πολίτευμα της Τουρκίας, φαίνεται ότι είναι θετικό για την τουριστική ανάπτυξη δεδομένου, ότι οι ξένοι επενδυτές θέλουν να είναι σίγουροι για την σταθερότητα της Κυβέρνησης. Αντίθετα στην Ελλάδα, οι κυβερνήσεις αλλάζουν (συστήματα πλειοψηφίας), γεγονός που προκαλεί δισταγμό στους ξένους επενδυτές, οι οποίοι τάσσονται όπου είναι το συμφέρον τους.

Δεδομένου ότι η Τουρκία προσφέρει παρόμοιο τουριστικό προϊόν με την Ελλάδα (π.χ. Αιγαίο, κλιματολογικές συνθήκες, κτλ.), εξαρτάται από την

26. ΕΤΒΑ, Βλέπε όπως παραπάνω, σελ. 66.

ίδια τουριστική ζήτηση (π.χ. Ευρώπη και ειδικότερα από την Γερμανία και Αγγλία), γίνεται φανερό ότι είναι η κύρια ανταγωνίστρια -για την Ελλάδα- χώρα. Εξάλλου, δεν πρέπει να υποτιμηθεί το γεγονός ότι η Τουρκία έχει τεράστιο αναξιοποίητο τουριστικό δυναμικό, που όταν, ύστερα από κατάλληλη προετοιμασία, πέσει στην αγορά θα επηρεάσει αποφασιστικά τους συσχετισμούς του τουρισμού στη Μεσόγειο. Αυτό προβλέπεται ότι θα συμβεί με την Τουρκία στο άμεσο μέλλον.

Οι επιδιώξεις του Υπουργείου Πολιτισμού-Τουρισμού που έχει την ευθύνη του τουρισμού της Τουρκίας, είναι η οικονομική ανταγωνιστικότητα και αποτελεσματικότητα του κλάδου, η κοινωνική ωφέλεια για τουρίστες και τοπικό πληθυσμό και η διατήρηση των φυσικών και πολιτιστικών αξιών. Στα πλαίσια αυτών των επιδιώξεων, προτεραιότητα έχουν η περαιτέρω ανάπτυξη του θαλάσσιου τουρισμού, του Ορεινού-Χειμερινού τουρισμού, οι διακοπές των εργαζομένων, οι διεθνείς σχέσεις και γενικότερα η τουριστική υποδομή και ανωδομή της χώρας.

Στον κλάδο του θαλάσσιου τουρισμού, η Τουρκία βρίσκεται σ'έναν πρωϊμο στάδιο ανάπτυξης. Ωστόσο καταβάλλει μεγάλες προσπάθειες - ανάπτυξης του θαλάσσιου τουρισμού- μέσα από ένα πλέγμα ενισχύσεων αλλά και ελευθερίας κινήσεων των ξένων επενδυτών. Από το 1985 σημειώθηκε αύξηση των επαγγελματικών τουριστικών σκαφών, τόσο με τουρκική όσο και με ξένη σημαία. Διαθέτει 16 μαρίνες, με 2.856 θέσεις ελλιμενισμού, οι οποίες δημιουργήθηκαν και λειτουργούν από τον Δημόσιο τομέα. Σε αντίθεση με την χώρα μας, η Τουρκία προβάλλει και προωθεί συστηματικά την τουριστική δραστηριότητα της ιστιοπλοΐας²⁷.

Όσον αφορά τον Ορεινό-Χειμερινό τουρισμό, βρίσκεται σε μια πρώτη φάση ανάπτυξης (όπως και η Ελλάδα). Με τα χειμερινά σπορ ασχολούνται οι

27 ΕΤΒΑ, Βλέπε όπως παραπάνω σελ. 204.

ευρωστότερες τάξεις του πληθυσμού και των τουριστών, δεδομένου ότι απατούν σημαντικά έξοδα για την διεξαγωγή τους. Πραγματοποιούνται οργανωμένες εκδρομές στο χιονοδρομικό κέντρο Ulvdag της Προύσας, ενώ προγραμματίζεται προσπάθεια ανάπτυξης του χιονοδρομικού στο μυθικό όρος Αραράτ και στην οροσειρά του Ταύρου.

3.6. Η Τουριστική Ανάπτυξη στην Ελλάδα έναντι των ανταγωνιστριών χωρών

Η Ελλάδα έχει έκταση:132.000 km² και πληθυσμό 10.200 κατοίκους. Στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού τουρισμού, κατέχει την ενδέκατη θέση όσον αφορά τις τουριστικές αφίξεις και την δεκάτη τέταρτη, όσον αφορά τις συναλλαγματικές εισπράξεις.

Η Ελλάδα έναντι των ανταγωνιστριών χωρών -που εξετάσθηκαν- παρά το φυσικό συγκριτικό πλεονέκτημα, το οποίο διαθέτει για την ανάπτυξη του τουρισμού, υστερεί σημαντικά από πλευράς τουριστικής στρατηγικής, υποδομής και ανωδομής.

Παρότι η τουριστική δραστηριότητα είναι σημαντική για την Ελλάδα -τουλάχιστον από οικονομικής απόψεως- δεν έχει σχεδιαστεί τουριστική στρατηγική. Πολλά θέματα καθορίζονται από την τύχη, χωρίς προγραμματισμό και στοχοθεσία. Έτσι π.χ. δεν λήφθηκε υπόψη τι θα γίνει, αν σταματήσει η κρίση στην Γιουγκοσλαβία, κάτι που έγινε, αν λυθεί το Κουρδικό πρόβλημα στην Τουρκία και οι ξένοι επενδυτές στραφούν στις χώρες αυτές, για τουριστικές δραστηριότητες.

Ως τεχνική υποδομή νοούνται τα οδικά δίκτυα, οι ακτοπλοϊκές-αεροπορικές γραμμές, τα δίκτυα ενέργειας και επικοινωνίας (ηλεκτροδότηση, τηλεφωνοδότηση), τα δίκτυα ύδρευσης αποχέτευσης, οι χώροι αποκομιδής απορριμμάτων, κ.τ.λ.

Από πλευράς τεχνικής υποδομής, η χώρα μας υστερεί σημαντικά,

συγκριτικά με τις άλλες ανταγωνίστριες χώρες-δέκτριες τουρισμού. Η έντονη με γρήγορους ρυθμούς τουριστική ανάπτυξη ορισμένων περιοχών χωρίς αντίστοιχη προσαρμογή της υπάρχουσας τεχνικής υποδομής στις περιοχές αυτές, είχε σαν αποτέλεσμα την πλημμελή εξυπηρέτησή τους, συνέτεινε στον κορεσμό και την περιβαλλοντική υποβάθμιση των περιοχών αυτών. Η ανεπάρκεια υποδομής και υπηρεσιών στα αεροδρόμια είναι εμφανής και δυσχεραίνει την μετακίνηση των τουριστών. Επίσης η ανεπάρκεια του οδικού και σιδηροδρομικού δικτύου σε περιοχές με ειδικά ενδιαφέροντα για επιλεκτικούς τουρίστες, επηρεάζει αρνητικά την προσέλκυση νέων κατηγοριών τουρισμού.

Ως τουριστική υποδομή νοούνται οι κτιριακές ή αθλητικές εγκαταστάσεις εξυπηρέτησης των τουριστών, όπως μαρίνες, χιονοδρομικά κέντρα, αθλητικά κέντρα, γήπεδα golf, εκθεσιακοί χώροι, αίθουσες συνεδρίων, λουτρικές εγκαταστάσεις, υδροθεραπευτήρια, κ.τ.λ. Η τουριστική υποδομή, αποτελεί μέσο στήριξης των ειδικών μορφών τουρισμού, αλλά και της υπάρχουσας τουριστικής προσφοράς (μαζικού προτύπου).

Ωστόσο η τουριστική υποδομή χαρακτηρίζεται από ανεπάρκεια έως ανυπαρξία κοινοχρήστων εγκαταστάσεων εξυπηρέτησης των τουριστών. Η ανάπτυξη των Ειδικών μορφών τουρισμού καθυστέρησε στην Ελλάδα (σχετικά με τις ανταγωνίστριες χώρες), παρά το γεγονός ότι αποτελούν σημαντικό παράγοντα για την αναβάθμιση του Ελληνικού τουρισμού και την αντιμετώπιση των διαρθρωτικών προβλημάτων του ελληνικού χώρου, δηλ. της χωρικής και χρονικής υπερσυγκέντρωσης της τουριστικής δραστηριότητας. Μόνο μετά το 1975, αρχίζουν οι ειδικές μορφές τουρισμού να γίνονται αντικείμενο μελέτης της τουριστικής πολιτικής, χωρίς αυτό να καταλήξει σε ολοκληρωμένο πρόγραμμα ανάπτυξής τους.

Ως ανωδομή θεωρούνται κυρίως οι ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις, οι

μικρές οικογενειακές τουριστικές επιχειρήσεις και οι εγκαταστάσεις αναψυχής-ψυχαγωγίας.

Με εξαίρεση τα ελάχιστα πολυτελή ξενοδοχεία, η κατάσταση των ξενοδοχειακών μονάδων δεν είναι πάντα ικανοποιητική και χρήζουν εκσυγχρονισμού και συμπληρωματικών έργων. Επίσης, οι μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις συχνά δεν έχουν την δυνατότητα να ικανοποιήσουν τις ανάγκες και προσδοκίες των πελατών τους²⁸. Αποτέλεσμα αυτών των αδυναμιών είναι ότι η ανταγωνιστικότητα του ελληνικού τουριστικού πακέτου στην διεθνή αγορά, επιτυγχάνεται με χαμηλές τιμές πωλήσεως, οι οποίες σε πολλές περιπτώσεις δεν επιτρέπουν καν κέρδη, αλλά συντηρούν ένα σχετικά φθηνό προϊόν, ποιοτικά υποβαθμισμένο.

Γενικά η Ελλάδα δεν μπόρεσε να προσελκύσει μεγάλους ξένους επενδυτές για τουριστικούς λόγους. Κύριος λόγος της αδυναμίας αυτής ήταν οι χαμηλές ξενοδοχειακές τιμές σε σχέση με τις αντίστοιχες σε άλλες χώρες, κυρίως της Κεντρικής και Δυτικής Ευρώπης, οι οποίες κατόρθωσαν να προσελκύσουν το ενδιαφέρον των διεθνών επενδυτών προς τα εκεί. Το γεγονός αυτό, αλυσιδωτά έχει ως αποτέλεσμα και την περιορισμένη εισαγωγή σε νέα τεχνογνωσία και ξενοδοχειακό management²⁹.

Όσον αφορά τις τουριστικές υπηρεσίες -εξυπηρέτησης, νοούνται θέματα ιατρικής περίθαλψης, μέσα επικοινωνίας και μεταφοράς, τραπεζικών και ασφαλιστικών συναλλαγών, προσωπικής ασφάλειας, ειδικές εξυπηρετήσεις όπως π.χ. ξενάγηση-οδηγοί, κ.τ.λ.

Τα πορίσματα από έρευνες που έχουν γίνει κατά καιρούς έδειξαν ότι το επίπεδο ικανοποίησης των τουριστών, όσον αφορά την ποιότητα των προσφερόμενων τουριστικών υπηρεσιών και εξυπηρετήσεων, στην Ελλάδα

28 ETBA, Βλέπε όπως παραπάνω σελ.

29 Βλέπε: "Οι διεθνείς τουριστικές τάσεις, το Κοινοτικό πλαίσιο και ο Ελληνικός συνέχεια

είναι χαμηλό. Η τουριστική μας προσφορά στον τομέα των υπηρεσιών χαρακτηρίζεται από έλλειψη οργάνωσης, συνέπειας, επαγγελματισμού, γεγονός που δυσφημίζει την τουριστική εικόνα της χώρας μας και μειώνει την ανταγωνιστικότητά της.

Τέλος, όσον αφορά την τιμή-κόστος, η Ελλάδα θεωρείται φθηνός τουριστικός προορισμός. Εν τούτοις, η Ελλάδα σταδιακά μετατρέπεται σε σχετικά ακριβό προορισμό σε σύγκριση με άλλους ανταγωνιστικούς προορισμούς, όπως η Τουρκία, η Κύπρος, η Ισπανία, συγκρίνοντας την προσφερόμενη τιμή πακέτου με την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών.

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι η έλλειψη αναπτυξιακού σχεδιασμού, η μεγάλη στέρηση σε έργα γενικής και ειδικής τουριστικής υποδομής, η χαμηλή ποιότητα υπηρεσιών και η απρογραμμάτιστη αύξηση της προσφοράς τουριστικών καταλυμάτων, είναι τα βασικά αίτια της μείωσης της ανταγωνιστικότητας των τουριστικών δραστηριοτήτων της χώρας.

Κατευθύνσεις πολιτικής, επιδιώξεις και στόχοι

Βασική κατεύθυνση της πολιτικής στον τουρισμό πρέπει να είναι η δημιουργία ανταγωνιστικού και αποδοτικού τομέα, η ανάπτυξη του οποίου θα εναρμονίζεται με την ανάπτυξη άλλων παραγωγικών δραστηριοτήτων της οικονομίας.

Ειδικότερα κατά θέμα, οι επιδιώξεις της τουριστικής πολιτικής πρέπει να είναι οι εξής:

1. Πολιτική προσφοράς

α. Η καταγραφή και έλεγχος όλων των μη νόμιμα λειτουργούντων καταλυμάτων και ένταξη όσων πληρούν τις προϋποθέσεις στο τουριστικό δυναμικό. Έτσι, θα διαπιστωθεί κατά περιοχή το υφιστάμενο δυναμικό, η σύνθεσή του κατά κατηγορίες καταλυμάτων και η ανάγκη για προσθήκη

κλινών ή η μετατροπή υφισταμένων σε άλλες κατηγορίες, ώστε να επιτυγχάνεται η ενδεδειγμένη αναλογία μεταξύ τους, καθώς και μεταξύ κύριων και συμπληρωματικών.

β. Η διαπίστωση κατά περιοχή του βαθμού συγκέντρωσης δραστηριοτήτων σε σχέση με την υπάρχουσα υποδομή και άλλους παράγοντες και ο χαρακτηρισμός τους ανάλογα, με σκοπό να επιδιωχθεί ανάσχεση της παραπέρα συγκέντρωσης τουριστικών δραστηριοτήτων σε περιοχές που εμφανίζουν έντονα σημεία κορεσμού. Στις περιοχές αυτές, που πρέπει να επισημανθούν αμέσως, πρέπει να επιδιωχθεί η δημιουργία της αναγκαίας υποδομής και των απαραίτητων υπηρεσιών για να αποφευχθεί η υποβάθμιση του περιβάλλοντος και η μείωση της τουριστικής τους σημασίας.

γ. Η ευρύτερη κατανομή στο χώρο και κατά προτεραιότητα η προώθηση επενδυτικών σχεδών στις προβληματικές (το πρόγραμμα αγροτουρισμού βρίσκεται ήδη σε εξέλιξη) και μή ανεπτυγμένες τουριστικά περιοχές. Βασική προϋπόθεση για διάθεση πόρων πρέπει να είναι η δημιουργία βιώσιμων μονάδων.

δ. Η αξιοποίηση των παραδοσιακών κτισμάτων και οικισμών για τουριστικούς σκοπούς, με παραπέρα εντατικοποίηση του σχετικού προγράμματος του ΕΟΤ. Πέρα από το ότι η διάσωση των "παραδοσιακών" αποτελεί εθνική υπόθεση, συμπίπτει οι περιοχές όπου βρίσκονται να είναι, στην πλειονότητά τους, προβληματικές και μπορεί η αξιοποίησή τους να συνδυαστεί με διάφορα αναπτυξιακά προγράμματα (αγροτουρισμού, κοινωνικού τουρισμού κ.λ.π.).

ε. Η προσεκτική ανάπτυξη της τουριστικής προσφοράς σε περιοχές όπου ο τουρισμός είναι ανταγωνιστικός άλλων δυναμικών κλάδων (όπως π.χ. οι περιοχές Ιεράπετρας και Μεσσαράς Κρήτης με τις πρώιμες καλλιέργειες), ώστε να αποφευχθούν τυχόν δυσμενείς εξελίξεις.

στ. Η οργάνωση και παραπέρα ανάπτυξη του θαλάσσιου τουρισμού για την αξιοποίηση του συγκριτικού πλεονεκτήματος της χώρας, που θα συμβάλλει στην προσέλκυση μιας υψηλού εισοδηματικού επιπέδου κατηγορίας τουριστών.

ζ. Η αναβάθμιση των τουριστικών υπηρεσιών, κυρίως του Δημοσίου, που συντελούν στην προβολή του "τουριστικού προϊόντος", όπως αεροδρομίων, μουσείων, λιμανιών, καθαριότητας κοινόχρηστων χώρων κ.λπ.

η. Η οργάνωση των μεταφορών και ειδικότερα:

- Του εθνικού αερομεταφορέα (ΟΑ) ώστε να καταστεί ανταγωνιστική αλλά και αποδοτική δραστηριότητα, που θα συμβάλλει στην επίτευξη των στόχων της τουριστικής πολιτικής. Η ίδρυση εταιρίας charters είναι αναγκαία για την προώθηση και εξυπηρέτηση του ελληνικού τουρισμού, χρειάζεται όμως να εξασφαλιστούν εξ αρχής οι προϋποθέσεις σωστής λειτουργίας.

- Των θαλάσσιων μεταφορών, ώστε να αντιμετωπιστεί ο εξωτερικός ανταγωνισμός και να επιτευχθεί εύκολη και γρήγορη εξυπηρέτηση των τουριστών.

- Των τουριστικών λεωφορείων, με ενίσχυση για δημιουργία εταιριών ικανών να ανταπεξέλθουν στις στοιχειώδεις ανάγκες εκσυγχρονισμού των μέσων και ανταγωνισμού στο εσωτερικό των ξένων.

θ. Η λήψη μέτρων οργάνωσης των τουριστικών γραφείων, που θα στοχεύουν στη δημιουργία ισχυρών εταιριών, ικανών να ανταπεξέλθουν στον ανταγωνισμό των αντίστοιχων πολυεθνικών, αλλά και να περιορίσουν τον εσωτερικό αθέμιτο ανταγωνισμό που οδηγεί σε συμπίεση τιμών, διαπραγματευτική αποδυνάμωση και υποβάθμιση παρεχόμενων υπηρεσιών. Οι οργανωμένες μονάδες θα μπορούν ευκολότερα να αντιμετωπίζουν θέματα οργάνωσης εσωτερικών μεταφορών και άλλες δραστηριότητες.

Επίσης, η πολιτική αυτή επιβάλλεται σαν αναγκαία προϋπόθεση αντιμετώπισης των κινδύνων που θα παρουσιαστούν από την πλήρη απελευθέρωση του εμπορίου υπηρεσιών μετά το 1992.

ι. Η αξιοποίηση του υποαπασχολούμενου ή αργούντος παραγωγικού δυναμικού με τη δημιουργία της αναγκαίας υποδομής και εγκαταστάσεων, την παροχή κινήτρων περιορισμένης διάρκειας και την κατάλληλη προβολή.

ια. Η προώθηση (μέσω του ΠΔΕ) προγραμμάτων ανάπτυξης ειδικών μορφών τουρισμού και ειδικότερα:

- Θαλάσσιου τουρισμού με την ολοκλήρωση των μελετών για "λιμένες αναψυχής", την ταχεία προώθηση των έργων που είχαν επιλεγεί και την οργάνωση του κλάδου. Η ανάπτυξη του θαλάσσιου τουρισμού αποτελεί στόχο πρώτης προτεραιότητας, λόγω της σημασίας του, αλλά και της ανάγκης αξιοποίησης ενός συγκριτικού πλεονεκτήματος της χώρας στο μεσογειακό χώρο.

- Ιαματικού τουρισμού, με το σχεδιασμό της αξιοποίησης των δυνατοτήτων σε μακροχρόνια βάση, την άμεση αξιοποίηση εγκαταστάσεων με τη συμπλήρωση της υποδομής και το σχεδιασμό για δημιουργία κέντρων ιαματικού τουρισμού με διεθνείς προδιαγραφές.

- Χειμερινού τουρισμού, που θα αποβλέπει στη δημιουργία πρότυπων χιονοδρομικών κέντρων αλλά και πολλών μικρών εγκαταστάσεων τοπικής σημασίας, μέσω κυρίως τοπικών φορέων.

- Κοινωνικού τουρισμού, με στόχο τη δημιουργία κέντρων για την ικανοποίηση αναγκών και της αλλοδαπής ζήτησης.

- Συνεδριακού τουρισμού, με τη δημιουργία κέντρων κυρίως στις μεγαλουπόλεις, όπου υπάρχουν και προβλήματα πληροτήτων ξενοδοχειακών μονάδων. Η περιοχή Αθηνών έχει προτεραιότητα.

ιβ. Η προώθηση προγραμμάτων υποστήριξης και βελτίωσης του υφιστάμενου επιπέδου τουριστικής ανάπτυξης της χώρας, όπως κέντρων

εστίασης και αναψυχής μέσω κυρίως άλλων φορέων (ΟΤΑ, εταιριών λαϊκής βάσης κ.λ.π.) μεθοριακών σταθμών κ.λ.π., η βελτίωση και αξιοποίηση φυσικών χώρων με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (σπηλαίων, πάρκων κ.λπ.), καθώς και αρχαιολογικών τοποθεσιών και παραδοσιακών κτισμάτων κ.λπ.

ιγ. Η εισαγωγή της νέας τεχνολογίας πληροφορικής σ' όλο το τουριστικό κύκλωμα .

II. Πολιτική "Ζήτησης"

α. Ο επηρεασμός της ζήτησης για προσέλκυση τουριστών εκτός περιόδου αιχμής και άμβλυνση της εποχικότητας. Η ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού που αναφέρθηκαν παραπάνω (ιαματικού, κοινωνικού, συνεδριακού, χειμερινού κ.λπ) με τη δημιουργία των κατάλληλων εγκαταστάσεων, εμπίπτει στην κατηγορία αυτή (κατευθυνόμενης ζήτησης) και αποτελεί στόχο πρώτης προτεραιότητας.

β. Ο επηρεασμός της ζήτησης για προσέλκυση τουριστών υψηλού εισοδηματικού επιπέδου. Η επίτευξη του στόχου (επιλεκτικός τουρισμός) προϋποθέτει την ποιοτική αναβάθμιση υπηρεσιών.

γ. Η βελτίωση και επέκταση του προγράμματος κοινωνικού τουρισμού, ώστε να επιτυγχάνει το σκοπό του. Γενικά η οργάνωση και ανάπτυξη του εσωτερικού τουρισμού μέσα σε νέα πλαίσια είναι αναγκαία, ώστε να μπορούν και οι Έλληνες τουρίστες να επιτυγχάνουν καλύτερο επίπεδο διακοπών με χαμηλότερο κόστος.

δ. Σχετικά με τη μορφή ζήτησης "ελεύθερης κατασκήνωσης", η δημιουργία οργανωμένων χώρων κατά περιοχή, στους οποίους θα κατευθύνονται οι ενδιαφερόμενοι, ώστε να περιοριστεί στο ελάχιστο δυνατό η κατηγορία αυτή τουριστών. Η Τοπική Αυτοδιοίκηση θα ενισχυθεί να αναλάβει σταδιακά το ρόλο αυτό.

Ο επηρεασμός της ζήτησης θα επιτευχθεί με την κατάλληλη προβολή του "τουριστικού προϊόντος" συνολικά και κατά περιοχή, στις διάφορες

τουριστικές αγορές, σε συνδυασμό με μία οργανωμένη προσπάθεια διευκολύνσεων και εξυπηρέτησης.

III. Πολιτική τιμών

α. Η προσέγγιση των τιμών ισορροπίας, όπως διαμορφώνονται σε μία ελεύθερη ανταγωνιστική αγορά. Οι τιμές που συμφωνούνται είναι κατώτερες των τιμών ισορροπίας και εξαρτώνται από τη διαπραγματευτική ικανότητα και αντοχή των πωλητών υπηρεσιών έναντι των πιέσεων των πολυεθνικών μονοπωλίων. Η οργανωμένη προσπάθεια των φορέων τουρισμού κατά περιοχή, πώλησης του "τουριστικού προϊόντος" αυξάνει τη διαπραγματευτική τους θέση, περιορίζει παράλληλα τον αθέμιτο, πολλές φορές, ανταγωνισμό και δημιουργεί τις προϋποθέσεις για συστηματική παρακολούθηση της εξέλιξης των παραγόντων που επηρεάζουν τον τουρισμό της περιοχής τους, τις τιμές κ.λπ. Σημαντικό ρόλο στην προσπάθεια αυτή θα παίξει ο ΕΟΤ, τόσο στην οργάνωση, όσο και στην ενίσχυση των τοπικών φορέων.

β. Η διαφοροποίηση των τιμών κατά περιοχή και κατά περιόδου. Η διαμόρφωση κατώτατων ορίων και η ελεύθερη διαπραγμάτευση των ανώτατων λειτουργεί θετικά, όπως απέδειξε η πείρα των τελευταίων χρόνων.

IV. Πολιτική απασχόλησης

α. Η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας με την εφαρμογή, σε μόνιμη βάση, προγραμμάτων επιμόρφωσης απασχολούμενων και επιχειρηματιών, καθώς και ταχύρρυθμης εκπαίδευσης των εποχιακά απασχολούμενων.

β. Η εξασφάλιση των εποχιακά απασχολούμενων με την κατοχύρωση του επαγγέλματος, την ασφάλιση κλπ. Η εποχικότητα της τουριστικής δραστηριότητας αποτελεί σοβαρό εμπόδιο στην προσέλκυση ικανών στελεχών και στην προσπάθεια εκπαίδευσης-επιμόρφωσης.

γ. Η βελτίωση γενικά του συστήματος εκπαίδευσης.³⁰

3.7. Διαβαλκανική συνεργασία στον τομέα του Τουρισμού: Μία πρόταση.

Το υπόδειγμα της υφιστάμενης ελληνικής τουριστικής ανάπτυξης μπορεί να αναλυθεί και να εξηγηθεί με βάση τα εξής τρία χαρακτηριστικά στοιχεία:

1. Υπάρχει μία κυρίαρχη και εκτεταμένη τουριστική επιρροή, αστική περιφέρεια, με κέντρο την Αθήνα -πόλη, που συγκεντρώνει σημαντικούς πόρους τουριστικής έλξης και μεγάλο αριθμό υπηρεσιών. Η περιφέρεια αυτή βρίσκεται σε ευνοϊκή γεωγραφική θέση από την άποψη προσπέλασης στους πιο "γνωστούς" τουριστικούς πόρους και τόπους έλξης της χώρας μας και το κυριότερο αποτελεί βασικό συγκοινωνιακό κόμβο που συνδέεται άμεσα με τα μητροπολιτικά κέντρα- πόλεις της τουριστικής προέλευσης, μέσω του διεθνούς αεροπορικού ταξιδιωτικού συστήματος.

2. Υπάρχουν τρεις κύριες περιοχές ή "τουριστικές μικροπεριφέρειες" (Ρόδος, Κέρκυρα, Ηράκλειο) που συγκεντρώνουν το 34,21% του συνόλου των ξενοδοχειακών διανυκτερεύσεων (στατ. 1993). Οι περιοχές αυτές εμφανίζουν κάποια "ανεξαρτησία" από την πρωτεύουσα, με την έννοια ότι η εποχική κυρίως ζήτηση σ' αυτές, εξαρτάται και ελέγχεται από τουριστικούς πράκτορες, τους οργανωτές ταξιδιών και τις αεροπορικές εταιρείες Charters του εξωτερικού.

3. Υπάρχουν μια σειρά από τόπους-περιοχές, στις οποίες η παραθεριστικού, περιηγητικού ή μικτού χαρακτήρα ζήτηση εξαρτάται από τις συγκοινωνιακές συνδέσεις αυτών με την πρωτεύουσα ή βρίσκονται κοντά σε σημαντικούς τουριστικούς πόρους (π.χ. αρχαιολογικοί χώροι, τουριστικά

³⁰ ΚΕΠΕ "Η Ανάπτυξη της Ελλάδας", σελ. 288-291

καταλύματα και σταθμούς εισόδου-εξόδου των τουριστών).

Το παραπάνω σχήμα της διάρθρωσης του τουρισμού στον ελλαδικό χώρο διαμορφώνεται στα πλαίσια ενός διπλού πλέγματος σχέσεων εξάρτησης.

α) Εξάρτηση των τοπικών και περιφερειακών εισροών (τουριστική προσφορά και ζήτηση) από το εθνικό κέντρο, απ' όπου διακινείται ο μεγαλύτερος αριθμός τουριστών, ή προέρχονται οι επενδυτικές πρωτοβουλίες ή ελέγχεται ο τουριστικός εξοπλισμός.

β) Εξάρτηση του εθνικού κέντρου και κυρίως των περιφερειακών τουριστικών κέντρων υποδοχής από τους ξένους ταξιδιωτικούς μηχανισμούς-οργανωτές ταξιδίων (tour operator) και τις αεροπορικές εταιρείες charters. Οι ταξιδιωτικοί αυτοί μηχανισμοί λειτουργούν ολιγοπωλιακά και είναι σε θέση να προκρίνουν τόπους αλλά και συχνότητα σύνδεσης με τα περιφερειακά κέντρα ή αν διαμορφώνουν τις τιμές πώλησης του τουριστικού προϊόντος στη χώρα υποδοχής και να προωθούν στον καταναλωτή -τουρίστα τα πιο συμφέροντα γι' αυτούς πακέτα διακοπών (holiday packets).

Έχοντας υπόψη το παραπάνω πλαίσιο της τουριστικής διάρθρωσης της Ελλάδος μπορούμε να εξηγήσουμε τις δυνατότητες και τους περιορισμούς της τουριστικής ανάπτυξης στην ευρύτερη τουριστική περιοχή της Βόρειας Ελλάδας, να εντοπίσουμε τις δυνατότητες που υπάρχουν για τουριστική ανάπτυξη αυτής, σε συνδυασμό με τις δυνατότητες που προσφέρονται για διαβαλκανική συνεργασία.

Η Τουριστική εικόνα των παραμεθόριων περιοχών

Η τουριστική εικόνα των παραμεθορίων περιοχών της χώρας μας (Ηπείρου-Μακεδονίας-Θράκης) συνοπτικά έχει ως εξής:

Η περιφέρεια της Ηπείρου συγκεντρώνει 147 ξενοδοχειακές μονάδες με 7.361 κλίνες που αντιστοιχούν σε ποσοστό 1,54% του συνολικού

δυναμικού των κλινών της χώρας. Σύμφωνα με το μέγεθος της περιφέρειας, τον πληθυσμό, το μήκος ακτής και τους υπόλοιπους προσελκυστικούς τουριστικούς πόρους της, η πιο πάνω συγκέντρωση της προσφοράς θεωρείται πολύ περιορισμένη.

Η τουριστική ζήτηση, όπως αυτή εκφράζεται από τον αριθμό των διανυκτερεύσεων, για το 1993 ήταν 724.559 διανυκτερεύσεις που αντιπροσωπεύει το 1,49% του συνόλου. Η συμμετοχή της ζήτησης των αλλοδαπών τουριστών είναι το 29,62% του συνόλου των διανυκτερεύσεων.

Η ευρύτερη περιοχή της Μακεδονίας-Θράκης, λόγω της ιδιόμορφης γεωγραφικής της θέσεως, παρουσιάζει εικόνα τουριστικής ανάπτυξης περιορισμένη. Τα στατιστικά στοιχεία δείχνουν ότι η ευρύτερη περιοχή της Μακεδονίας-Θράκης έχει 857 περίπου ξενοδοχειακές μονάδες που αντιστοιχούν σε 54.267 κλίνες με κατά μέσο όρο 5.091.270 διανυκτερεύσεις που αντιπροσωπεύουν το 10,49% των συνολικών διανυκτερεύσεων της χώρας.

Ειδικότερα, η τουριστική εικόνα των 11 παραμεθόριων νομών (Έβρου, Ροδόπης, Ξάνθης, Δράμας, Σερρών, Κιλκίς, Πέλλα, Φλώρινας, Καστοριάς, Ιωαννίνων και Θεσπρωτίας) της Βορειοδυτικής περιοχής της Ελλάδας με στοιχεία του έτους 1993 έχει ως εξής:

- **Ξενοδοχειακές Μονάδες:** 233 που αντιπροσωπεύουν το 3,24% του συνόλου των ξενοδοχειακών μονάδων.

- **Ξενοδοχειακές Κλίνες:** 12.166 που αντιπροσωπεύουν το 2,25% του συνόλου των ξενοδοχειακών μονάδων.

- **Διανυκτερεύσεις:** 1.490.089 που αντιπροσωπεύουν το 3,07% του συνόλου των ξενοδοχειακών διανυκτερεύσεων.

Ο τουρισμός στη Β. Ελλάδα είναι επηρεασμένος από τις εξελίξεις στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων και κυρίως από το Γιουγκοσλαβικό. Έχει δε αποκτήσει δύο διαφορετικές μορφές. Αυτή που έχει σχέση με τον

αεροπορικό τουρισμό και παρουσιάζεται αρκετά αυξημένη σε σχέση με τα έτη 1991 και 1992 και αυτή που έχει σχέση με τον οδικό τουρισμό (κύρια της Γιουγκοσλαβικής εισόδου), και παρουσιάζει κατακόρυφη μείωση.

Σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία της ΕΣΥΕ, το 1993 αυξήθηκε το ποσοστό των τουριστών που ήρθαν στην Ελλάδα αεροπορικώς 79,6% του συνόλου, ενώ ο οδικός τουρισμός ήταν 9,4% και ο σιδηροδρομικός μόλις 0,6%. Οι πτήσεις με charters κάλυψαν το 58,8% της συνολικής τουριστικής κίνησης.

Συγκεκριμένα κατά το έτος 1993, οι αφίξεις των τουριστών με πτήσεις Charters στο Διεθνές Αεροδρόμιο της Μακεδονίας, ήταν 288.272 αφίξεις. Οι αφίξεις αυτές ήταν αυξημένες κατά 16,16% σε σχέση με το 1992 και 79,38% σε σχέση με το 1991. Όσον αφορά τον οδικό τουρισμό, από την κυριότερη χερσαία πύλη εισόδου προς τη χώρα μας, τον Συνοριακό σταθμό Ευζώνων, εισήλθαν το 1993 250.639 άτομα, το 1992 350.585 άτομα και το 1991 709.103 άτομα. Παρατηρείται δηλαδή το 1993 μια μείωση 49,44% σε σχέση με το 1992 και μία μείωση 64,66% σε σχέση με το 1991.

Ακόμη μεγαλύτερη είναι η μείωση του οδικού τουρισμού από τους συνοριακούς σταθμούς της Νίκης και της Δοϊράνης.

Η παραπάνω κατάσταση είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση της τουριστικής κίνησης από 50-70% στα camping της Βόρειας Ελλάδας και κατά ένα μικρότερο ποσοστό στην κίνηση των κυρίων ξενοδοχειακών μονάδων.

Δυνατότητες και προϋποθέσεις για διαβαλκανική τουριστική συνεργασία.

Οι δυνατότητες για την ανάπτυξη διαφόρων μορφών τουρισμού στην περιοχή της Ηπείρου-Μακεδονίας-Θράκης και ειδικότερα στους 11 παραμεθόριους νομούς αυτής της περιοχής που συνορεύουν με την Αλβανία, την πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (FYROM),

τη Βουλγαρία και την Ευρωπαϊκή Τουρκία είναι πραγματικά πολλές.

Πρώτον, ο χώρος έχει προσπελασιμότητα. Ο άξονας Ηγουμενίτσας-Μετσόβου-Θεσσαλονίκης, εκτός του ότι συνδέει πολλούς νομούς της Βόρειας Ελλάδας, δίνει τη δυνατότητα σύνδεσης με Βουλγαρία, Ρουμανία και Τουρκία. Τούτο σημαίνει ότι δυνητικά μεγαλύτερο ποσοστό των τουριστών θα παραμένει στις παραμεθόριες περιοχές. Επίσης, οι παραμεθόριες περιοχές σε σχέση με το ευρύτερο κοινοτικό-ευρωπαϊκό χώρο, παρουσιάζουν συγκριτικό πλεονέκτημα και θα μπορούσαν να καταστήσουν την ευρύτερη αυτή περιοχή της Β. Ελλάδας ισχυρότατο κέντρο τουριστικής διακίνησης από τη Δυτική Ευρώπη, αφού λόγω της γεωγραφικής της θέσης αποτελεί τη δυτική πύλη της τουριστικής κίνησης.

Δεύτερον, η Βόρεια Ελλάδα διαθέτει συγκριτικά πλεονεκτήματα λόγω των φυσικών της καλλονών, της ιστορίας της, των μνημείων της, του πολιτισμού της και του ιδιαίτερου χαρακτήρα των πόλεων και περιοχών της.

Τρίτον, η δημιουργία έργων υποδομής που ήδη έχουν προγραμματιστεί και πολύ σύντομα θα γίνουν πραγματικότητα θα ενισχύσουν το παραμεθόριο δυναμικό, θα αναδείξουν τις ιδιαιτερότητες της κάθε περιοχής και θα αποτελέσουν καθοριστικό παράγοντα τουριστικής ανάπτυξης. Συγκεκριμένα ο άξονας της Εγνατίας οδού αποτελεί τη μοναδική δυνατότητα αξιοποίησης των ευκαιριών για ενίσχυση του γεωπολιτικού ρόλου της χώρας μας που προσφέρουν τα διευρωπαϊκά οδικά δίκτυα.

Τέταρτον, ο οδικός άξονας Βάρνας-Δυρραχίου, την κατασκευή του οποίου επιδιώκουν όλοι οι Βόρειοι γείτονές μας, θα προσελκύσει μεγάλο μέρος του διακινούμενου εμπορίου, με αποτέλεσμα να μετατραπεί η Εγνατία οδός σε παράπλευρο άξονα μείζονος σημασίας.

Πέμπτον, η Ελλάδα μπορεί να προσφέρει: τουριστική τεχνική βοήθεια, τουριστική εκπαίδευση, τουριστικές επενδύσεις με χρηματοδότηση από θεσμικούς επενδυτές, διακρατικές τουριστικές συμφωνίες και εξαγορά-

διατήρηση τουριστικών επιχειρήσεων.

Ακόμα, ο Βαλκανικός χώρος θεωρείται από χωροταξική άποψη ενιαίος και διαθέτει μία μεγάλη ποικιλία τουριστικών ενδιαφερόντων που αναφέρονται στις φυσικές καλλονές την ιστορία, τους αρχαιολογικούς θησαυρούς, τη λαογραφία, τις πολιτιστικές διαπλάσεις κλπ.

Οι προϋποθέσεις που συγκεντρώνει ο Βαλκανικός χώρος είναι οι εξής:

1. Είναι η κοιτίδα του Βυζαντινού πολιτισμού, στοιχεία του οποίου διατηρούνται μέχρι των ημερών μας σε καλή κατάσταση.

2. Στην Ελλάδα που είναι η Νότια πτέρυγα του Βαλκανικού χώρου υπάρχουν μοναδικά μνημεία με αρχαιολογικό ενδιαφέρον των διαφόρων περιόδων του Ελληνικού Πολιτισμού, από τη Μινωική μέχρι της Ελληνιστικής εποχής.

3. Οι Βαλκανικές χώρες διαθέτουν πλούσια και εντυπωσιακά φολκλорικά στοιχεία, τα οποία κατά περιοχή παρουσιάζουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, όμως έχουν έντονα κοινά σημεία που δηλώνουν ότι υπάρχει στενός σύνδεσμος πνευματικής και πολιτιστικής καλλιέργειας.

4. Οι Βαλκανικές χώρες κατά την ιστορική τους πορεία ανέπτυξαν αξιόλογο πολιτισμό με έμφαση τις καλές τέχνες, στη βάση του οποίου υπάρχουν κοινές πολιτιστικές καταβολές.

5. Η Βαλκανική χερσόνησος έχει εθνικές ενότητες με αυτόνομες φυλετικές καταβολές, που μιλούν διαφορετικές γλώσσες, έχουν διαφορετικά ήθη και έθιμα, και αποτελούν πρόκληση από τουριστικής πλευράς για ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού (ιστορικός, πολιτιστικός, μορφωτικός, αγροτουρισμός κλπ).

6. Η Βαλκανική χερσόνησος μπορεί να προσφέρει τουρισμό όλων των μορφών και όλων των εποχών, λόγω της γεωγραφικής της διαμόρφωσης και των αξιόλογων τουριστικών της ενδιαφερόντων.

7. Στις Βαλκανικές χώρες υπάρχει σύγχρονο ξενοδοχειακό δυναμικό που μπορεί να ανταποκριθεί στις αυξημένες ανάγκες της τουριστικής

πελατείας.

Οι παραπάνω προϋποθέσεις αποτελούν βασικά στοιχεία, τα οποία μπορούμε να αξιοποιήσουμε για να δημιουργήσουμε ένα σταθερό πλαίσιο συνεργασίας με τις όμορφες Βαλκανικές χώρες που στοχεύει στην αμοιβαία οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη των παραμεθόριων περιοχών μας.

Τα εμπόδια που σήμερα υπάρχουν στην αξιοποίηση των παραπάνω δυνατοτήτων είναι:

Η ανυπαρξία Ευρωπαϊκής πολιτικής για διαβαλκανική τουριστική συνεργασία.

Η έλλειψη εθνικής στρατηγικής για την περιφερειακή ανάπτυξη των παραμεθόριων περιοχών.

Η έλλειψη εθνικής διασυνοριακής τουριστικής συνεργασίας.

Η ανεπάρκεια του υφιστάμενου θεσμικού αναπτυξιακού πλαισίου, μέσω του συστήματος κινήτρων, να κινητοποιήσει την διασυνοριακή επιχειρηματική δραστηριότητα.

Οι σοβαρές ελλείψεις των βαλκανικών χωρών σε σύγχρονους θεσμούς και επιχειρηματικό νομικό πλαίσιο.

Οι συγκεχυμένες προτεραιότητες της εθνικής μας πολιτικής στις διαβαλκανικές σχέσεις.

Οι ελλείψεις σε βασικές υποδομές (αυτοκινητόδρομοι, σιδηροδρομικό και τηλεπικοινωνιακό δίκτυο).

Η απροθυμία του Ελληνικού τραπεζικού συστήματος να ανοίξει καταστήματα στις βαλκανικές χώρες.

Πέρα από τα παραπάνω τίθενται δύο βασικά ερωτήματα:

-Ποιό είναι το σημερινό πλαίσιο συνεργασίας της Ελλάδος με τις βαλκανικές χώρες;

-Ποιές είναι οι δυνατότητες κάθε χώρας για διαβαλκανική συνεργασία

στον τουριστικό τομέα;

Απαντήσεις στα παραπάνω δίνονται από την επισκόπηση της υφιστάμενης κατάστασης σε κάθε βαλκανική χώρα.

Ο τουρισμός στα βαλκάνια

Η τουριστική βιομηχανία των γειτονικών μας χωρών προσφέρεται όχι μόνο για πεδίο νέων επιχειρηματικών πρωτοβουλιών, αλλά προσφέρει και μία ανεπανάληπτη ευκαιρία να φέρει κοντύτερα τους λαούς της περιοχής, γνωρίζοντας ο ένας την ιστορία του άλλου, τις πολιτιστικές του ιδιαιτερότητες, τη γεωγραφία του και τις φυσικές του ομορφιές.

Η ελληνική δραστηριότητα στις γειτονικές μας χώρες είναι μέχρι σήμερα αρκετά περιορισμένη. Στον τουριστικό τομέα έχουν γίνει κάποιες διακρατικές συμφωνίες, οι οποίες αν αξιοποιηθούν κατάλληλα θα παράσχουν συγκριτικό πλεονέκτημα στη χώρα μας, λόγω της πολύχρονης πείρας της στις τουριστικές υπηρεσίες.

Ειδικότερα ανά βαλκανική χώρα παρατηρούμε τα εξής:

Ρουμανία

Στη Ρουμανία η απελευθέρωση της τουριστικής αγοράς από τον κρατικό εναγκαλισμό και την οικονομία του κρατικού σχεδιασμού προσφέρει τώρα μια ευρύτερη γκάμα δυνατοτήτων για συνεργασία με ελληνικές επιχειρήσεις, των οποίων η πείρα στην τουριστική αγορά μπορεί να βοηθήσει στον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη του τουρισμού. Δυνατότητες συνεργασίας προσφέρονται με την ίδρυση μεικτών επιχειρήσεων (ξενοδοχεία, εστιατόρια κλπ.) την εκπαίδευση των στελεχών, την ανάληψη του management σε ξενοδοχεία από Έλληνες επιχειρηματίες, την οργάνωση κρουαζιερών στο Δούναβη και τη Μαύρη θάλασσα κλπ.

Σε διακρατικό επίπεδο έχει υπογραφεί πρωτόκολλο τουριστικής συνεργασίας μεταξύ ΕΟΤ και του αντίστοιχου Ρουμανικού οργανισμού τουρισμού που προβλέπει τη συνεργασία σε τομείς εκπαίδευσης στελεχών,

ιδιωτικών ρουμανικών ταξιδιωτικών γραφείων, άνοιγμα γραφείων πληροφοριών του ρουμανικού οργανισμού τουρισμού στην Αθήνα και άλλα.

Σήμερα, στη Ρουμανία αναπτύσσουν επιχειρηματική δραστηριότητα 900 μικτές επιχειρήσεις με επενδεδυμένο κεφάλαιο 18 εκατ. USD.

Βουλγαρία

Η Βουλγαρική τουριστική αγορά λόγω της άμεσης γειτνίασης της με τη Βόρεια Ελλάδα, εξακολουθεί να υπόσχεται πολλά στον τομέα της τουριστικής συνεργασίας, λαμβανομένου υπόψη του έντονου τουριστικού δυναμικού που η χώρα αυτή διαθέτει.

Ήδη η Βουλγαρία από τα μέσα του 1989 έχει εισέλθει σε μία διαδικασία μετάβασης από την κρατικά κατευθυνόμενη και κεντρικά σχεδιαζόμενη μορφή λειτουργίας της οικονομίας στην οικονομία της ελεύθερης αγοράς. Στον τουριστικό τομέα έχει θέσει σε κίνηση το πρόγραμμα ιδιωτικοποίησης της τουριστικής δραστηριότητας, το οποίο προβλέπει μεταξύ των άλλων τη μετατροπή σε μετοχικές εταιρείες των κρατικών ή δημοτικών ξενοδοχειακών επιχειρήσεων με τη διαπλειστηριασμό πώληση κρατικών επιχειρήσεων και το δικαίωμα συμμετοχής ξένων επενδυτών.

Παρά το γεγονός ότι η Βουλγαρική τουριστική αγορά προσφέρεται για κοινά τουριστικά πακέτα σε διακρατικό επίπεδο, η τουριστική συνεργασία δεν έχει προχωρήσει ικανοποιητικά. Ωστόσο, πολλές ελληνικές επιχειρήσεις έχουν εκμεταλλευτεί τις δυνατότητες που προσφέρει η χώρα και έχουν διεισδύσει στην αγορά αυτή. Η χώρα μας κατέχει την 1η θέση με επενδεδυμένο κεφάλαιο, ύψους άνω από 100 εκατ. USD.

Αλβανία

Η Αλβανία, ως γνωστόν, μέχρι χθες ήταν πλήρως απομονωμένη από το υπόλοιπο κόσμο και έχει υποτυπώδη τουριστική υποδομή. Είναι εξαθλιωμένη

οικονομικά και αγωνίζεται να βρει το δρόμο της στη νέα Ευρώπη. Ο τουρισμός προσφέρεται στο προσεχές μέλλον για ανάπτυξη. Σε διακρατικό επίπεδο οι δίαυλοι επικοινωνίας παραμένουν ανοικτοί. Κάποιες προτάσεις του για ανακαινίσεις παραδοσιακών οικισμών στους Αγ. Σαράντα, το Αργυρόκαστρο και αλλού, παραμένουν στα χαρτιά. Η γειτνίαση με το Ιόνιο και την Κέρκυρα ειδικότερα μπορεί να προσφέρει στο μέλλον δυνατότητες συνεργασίας.

Η χώρα μας έχει αρχίσει να αναπτύσσει επιχειρηματική δραστηριότητα στην Αλβανία, η οποία σήμερα κατέχει την 2η θέση μετά την Ιταλία, με 75 μικτές επιχειρήσεις και επενδεδυμένο κεφάλαιο 26 εκατ. USD.

Χώρες πρώην Γιουγκοσλαβίας

Για την τουριστική συνεργασία με τις χώρες της πρώην Γιουγκοσλαβίας ανοίγονται σιγά-σιγά οι δρόμοι, μετά τη λήξη του πολέμου.

Η Ελληνική επενδυτική παρουσία στις χώρες της πρώην Γιουγκοσλαβίας σηματοδοτείται σήμερα από 150 περίπου μικτές επιχειρήσεις με επενδεδυμένο κεφάλαιο 18 εκατ. USD.

Η Στρατηγική της Διαβαλκανικής Τουριστικής Συνεργασίας

Για την Ελλάδα στη δεκαετία που διανύουμε υπάρχουν δύο στρατηγικές προσεγγίσεις. Η Ευρωπαϊκή Ένωση και τα Βαλκάνια. Οι προσεγγίσεις αυτές συνθέτουν το διπλό αίτημα του καιρού μας, πως μπορούμε να βαδίσουμε ως ισότιμοι εταίροι μέσα στη Κοινότητα και ταυτόχρονα πως θα διαδραματίσουμε τον κυρίαρχο ρόλο που μας αρμόζει στα Βαλκάνια. Η διπλή αυτή πρόκληση επιβάλλει στη χώρα μας έναν θαρραλέο εξωστρεφή προσανατολισμό για τη βιομηχανία, τις επιχειρήσεις, και τον τουρισμό. Η Ελλάδα μπορεί να γίνει η παραγωγική μορφή των Βαλκανίων. Προς τούτο απαιτείται η ύπαρξη ενός πλαισίου συνεργασίας και ανάπτυξης στη Βαλκανική, το οποίο μπορεί να μας ενισχύσει στη διαδικασία του Κοινοτικού ανταγωνισμού, ιδιαίτερα στην πορεία μας προς την ΟΝΕ. Οι

πόροι του πακέτου Dellore II, το Ταμείο Συνοχής, τα διευρωπαϊκά δίκτυα και η τεράστια μετακίνηση κοινοτικών πόρων σε νευραλγικούς τομείς της οικονομίας μας καθιστούν εφικτή την ανάπτυξη. Η εμβέλεια της στρατηγικής μας και του αναπτυξιακού μας μοντέλου δεν μπορεί να περιοριστεί στα γεωγραφικά μας σύνορα και να δώσει μόνο ώθηση της αναπτυξιακής μας προσπάθειας στις παραμεθόριες περιοχές. Το Βαλκανικό άνοιγμα μας δίνει την προοπτική να πολλαπλασιάσουμε τις αγορές μας και να αξιοποιήσουμε τη διαβαλκανική συνεργασία, η οποία θα διασφαλίσει μακροπρόθεσμα εθνικά οφέλη και θα προωθήσει την οικονομική ανάπτυξη στην περιοχή των Βαλκανίων.

Το όραμα της Βαλκανικής ανάπτυξης και ειδικότερα των παραμεθόριων περιοχών είναι συναρτημένο με την εθνική μας επιβίωση. Η Ελλάδα, ως χώρα της ΕΕ, έχει σημαντικές προϋποθέσεις να το επιτύχει. Αρκεί στο χρονικό διάστημα που έχει την Προεδρία της ΕΕ να προωθήσει:

1. Μία ολοκληρωμένη πολιτική για τα Βαλκάνια που θα έχει στόχο την υιοθέτηση ενός πλαισίου ασφαλείας, συνεργασίας και ανάπτυξης. Η πολιτική αυτή θα πρέπει να έχει ευρύτερους οικονομικούς, κοινωνικούς, πολιτιστικούς και πολιτικούς στόχους, ώστε να προετοιμάσει το έδαφος για μελλοντική ένταξη όλων των χωρών των Βαλκανίων στην Ε.Ε.

2. Μία πολιτική διαβαλκανικής συνεργασίας που θα στοχεύει στην εμβάθυνση των σχέσεων μεταξύ των κρατών της Βαλκανικής και θα έχει απώτερο σκοπό τον αποπροσανατολισμό των εμπορικών ροών προς τα κράτη της ΕΕ.

3. Πρωτοβουλίες για σύναψη συμφωνιών σύνδεσης των χωρών της βαλκανικής με την Ε.Ε.

4. Κοινοτικά προγράμματα στο βαλκανικό χώρο.

Οι παραπάνω προτάσεις απαιτούν πολιτική αναπτυξιακής προτεραιότητας, νέους μηχανισμούς ενίσχυσης μεταρρυθμίσεων,

δημιουργία δικτύου Υπηρεσιών Επενδύσεων, μεταφορά τεχνογνωσίας και νέα χωροταξική και διαπεριφερειακή συνεργασία, ιδιαίτερα στις λεγόμενες περιφέρειες "ατμομηχανής" που διαθέτουν ειδικά συγκριτικά πλεονεκτήματα και τους επιτρέπουν να λειτουργούν ως η κινητήρια δύναμη της ανάπτυξης σε μία ευρύτερη περιοχή.

Εκτιμούμε, ότι η ζώνη της παραμεθόριας περιοχής της χώρας μας μπορεί να διαδραματίσει νευραλγικό ρόλο στη διαβαλκανική συνεργασία. Ειδικότερα, η προώθηση της τουριστικής δραστηριότητας σ' αυτή τη ζώνη θα αποτελέσει το όχημα της αναπτυξιακής διαδικασίας που θα προκαλεσει οικονομίες αστικής συγκέντρωσης.

Γι' αυτό και προτείνουμε άμεσα τη λήψη των παρακάτω μέτρων:

1. Συγκρότηση εθνικής στρατηγικής για τη διαβαλκανική τουριστική συνεργασία.
2. Διαμόρφωση ενός στρατηγικού σχεδίου τουριστικής ανάπτυξης των παραμεθόριων περιοχών μας.
3. Δημιουργία Διαβαλκανικού Ινστιτούτου Τουριστικών Ερευνών.
4. Δημιουργία Διαβαλκανικού Τουριστικού Επιμελητηρίου.
5. Δημιουργία Διαβαλκανικής Σχολής Τουριστικών Στελεχών.
6. Δημιουργία Τράπεζας Τουριστικής Χρηματοδότησης.
7. Επέκταση του συστήματος των επιχορηγήσεων για τουριστικές επιχειρηματικές επενδύσεις στα Βαλκάνια.
8. Επέκταση της χρήσης της δραχμής στις διαβαλκανικές συναλλαγές.
9. Έκδοση διαβαλκανικού Χάρτη.
10. Δημιουργία Δικτύου Υπηρεσιών Επενδύσεων για τις τουριστικές επιχειρήσεις.

Συμπερασματικά, εκτιμούμε ότι η δυνατότητα τουριστικής παρουσίας και συνεργασίας στη βαλκανική περιοχή αποτελεί τη μεγαλύτερη τουριστική αναπτυξιακή πρόκληση για την Ελλάδα μέσα στον 20ο αιώνα.

Είναι καιρός, λοιπόν, να αξιοποιήσουμε τις προσφερόμενες ευκαιρίες στη βαλκανική τουριστική αγορά και να δημιουργήσουμε και τις τουριστικές μας επιχειρήσεις οικονομίες μεγέθους και στρατηγικά πλεονεκτήματα έναντι των ανταγωνιστών μας.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ

Από τις αρχές του 20ου αι., πραγματοποιήθηκαν κοινωνικοοικονομικές ανακατατάξεις σε διεθνές επίπεδο, που οδήγησαν αλυσιδωτά στην ανοδική πορεία του τουριστικού κλάδου. Η ανοδική αυτή πορεία συνεχίζεται μέχρι σήμερα, ενώ οι προοπτικές για την μελλοντική εξέλιξη του, είναι ιδιαίτερα αισιόδοξες.

Οι γρήγοροι ρυθμοί τουριστικής ανάπτυξης, πραγματοποιήθηκαν μεταπολεμικά και στην χώρα μας, οδηγώντας στην διαμόρφωση του μαζικού προτύπου τουρισμού. Ήδη από την δεκαετία του 1950, το μαζικό πρότυπο τουρισμού παρουσίαζε αυξητική πορεία και σημαντικές θετικές επιπτώσεις στην Εθνική Οικονομία και την περιφερειακή ανάπτυξη, στην απασχόληση, κ.τ.λ.

Ωστόσο, παρά τον όγκο και τις θετικές επιπτώσεις στην Εθνική Οικονομία, μετά το 1975, παρατηρείται μια αισθητή μείωση του ρυθμού αύξησης του ετήσιου αριθμού αφίξεων και η σταθεροποίησή του στα επίπεδα του 6,5% περίπου, για την δεκαετία 1980-1990. Επίσης διαπιστώνεται προσέλκυση τουριστών χαμηλής εισοδηματικής στάθμης, μεγαλύτερη μαζικοποίηση του τουρισμού αλλοδαπών, αλλά και μια τάση συγκεντρωτισμού (π.χ. χωροταξική και χρονική κατανομή, χώρες προέλευσης, κτλ.) του τουριστικού ρεύματος.

Αυτό σημαίνει ότι τα διεθνή πρότυπα διακοπών, έχουν διαφοροποιηθεί σημαντικά από το πρότυπο του "ήλιος-θάλασσα-άμμος" που συνεχίζει να προσφέρει η Ελλάδα. Συγκεκριμένα, ο τουρίστας σήμερα επιθυμεί να έχει την δυνατότητα διακοπών που να ανταποκρίνονται στις ιδιαίτερες

προτιμήσεις και ενδιαφέροντά του, ενώ παράλληλα απαιτεί υψηλό επίπεδο υπηρεσιών.

Η παρακολούθηση των διεθνών ή εθνικών τάσεων ζήτησης προς τις νέες μορφές τουρισμού και ειδικές πελατείες, καθώς και η σταδιακή προσαρμογή σε αυτές, είναι δυνατό να επιφέρει μεσοπρόθεσμα την επιθυμητή αναδιάρθρωση ή εμπλουτισμό του μαζικού προτύπου τουρισμού και συνακόλουθα την ποιοτική αναβάθμιση του τουριστικού μας προϊόντος.

Θεωρούμε ότι πρέπει να αναπτυχθούν κατά προτεραιότητα στην Ελλάδα, ο θαλάσσιος, ο χειμερινός-ορεινός, ο Συνεδριακός-Εκθεσιακός και ο Αγροτικός τουρισμός, εκτός των άλλων. Ως προτεραιότητα νοείται η άμεση προώθησή τους, διότι αφενός αξιοποιούν το συγκριτικό πλεονέκτημα της Ελλάδας και αφετέρου, διότι ανταποκρίνονται στην συνεχώς διαφοροποιούμενη ζήτηση, γι' αυτό και θα προχωρήσουμε στη κριτική αποτίμηση για αυτές τις μορφές τουρισμού στη συνέχεια.

Συγκριτικό πλεονέκτημα, ως προς την ανταγωνιστικότητα της χώρας μας, έχει κυρίως ο θαλάσσιος τουρισμός, ο συνεδριακός-εκθεσιακός, ο αγροτικός και λιγότερο αλλά επαρκώς ο χειμερινός-ορεινός τουρισμός.

Τουριστική ζήτηση υπάρχει ήδη για τον θαλάσσιο τουρισμό (κρουαζιέρα-ναυσιπλοΐα) και το συνεδριακό-εκθεσιακό τουρισμό, ενώ υπάρχουν ενδείξεις δυνητικής πελατείας για τον αγροτικό τουρισμό και έντονη εγχώρια πελατεία για τον χειμερινό-ορεινό τουρισμό (χειμερινά σπορ).

Ως προς την επιρροή τους στο πρότυπο του μαζικού τουρισμού, δυνατότητα εμπλουτισμού ή διαφοροποίησης έχουν βραχυπρόθεσμα ο θαλάσσιος και ο συνεδριακός τουρισμός λόγω σημαντικού αριθμού ειδικής πελατείας, ενώ μεσοπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα ο Αγροτικός και ο χειμερινός-ορεινός τουρισμός λόγω ιδιαιτερότητας του τουριστικού προϊόντος.

Δυνατότητα προσέλκυσης τουριστών υψηλής εισοδηματικής στάθμης έχουν ο θαλάσσιος, ο συνεδριακός και ο χειμερινός.

Απαιτήσεις σε σημαντικά έργα υποδομής ως προϋπόθεση εφαρμογής τους, έχουν ο θαλάσσιος, χιονοδρομικός και λιγότερο ο συνεδριακός-εκθεσιακός τουρισμός.

Η επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου, επιτυγχάνεται λιγότερο ή περισσότερο από όλες τις μορφές τουρισμού που εξετάστηκαν. Σημαντική είναι η συμβολή του συνεδριακού-εκθεσιακού και του αγροτικού τουρισμού, σε όλη τη διάρκεια του έτους.

Η τουριστική ανάπτυξη και ανάδειξη προβληματικών, παραμεθόριων ή ορεινών-ημιορεινών περιοχών, πραγματοποιείται με τον Αγροτικό, το χειμερινό-ορεινό και το θαλάσσιο τουρισμό.

Η αναμενόμενη τουριστική ωφέλεια από την εφαρμογή των ειδικών μορφών τουρισμού, είναι άμεση ή βραχυπρόθεση για το θαλάσσιο τουρισμό, όπως ήδη λειτουργεί, και για το συνεδριακό-εκθεσιακό τουρισμό, στην περίπτωση αξιοποίησης των υπάρχουσών εγκαταστάσεων. Μεσοπρόθεσμη ωφέλεια προκύπτει από τον χειμερινό, τον θαλάσσιο και τον συνεδριακό τουρισμό, στην περίπτωση δημιουργίας των απαιτούμενων έργων υποδομής. Μακροπρόθεσμη τέλος, ωφέλεια αναμένεται από τον Αγροτουρισμό και τον Χιονοδρομικό τουρισμό, που προϋποθέτει οργάνωση, προβολή, διαφήμιση.

Ως προς την διατήρηση και προστασία του περιβάλλοντος, δέσμευση απέναντι στους τουριστικούς πόρους έχουν ο θαλάσσιος τουρισμός, ο αγροτικός τουρισμός και κυρίως ο χειμερινός-ορεινός τουρισμός. Για τον χειμερινό τουρισμό κρίνεται σκόπιμη η αποφυγή δημιουργίας μεγάλης κλίμακας, χιονοδρομικών κέντρων, προκειμένου να μην επιβαρυνθεί σημαντικά το περιβάλλον.

Οι ειδικές μορφές τουρισμού αν αναπτυχθούν ικανοποιητικά στις

κατάλληλες περιοχές είναι δυνατό να αξιοποιηθούν οι σημαντικότεροι και ποικίλοι τουριστικοί πόροι των περιφερειών και να κινητοποιηθούν ικανοποιητικά οι τοπικές δημιουργικές δυνατότητες για την ανάπτυξη του τομέα. Έτσι μπορούν να αντιμετωπιστούν οι περιφερειακές ανισότητες στο επίπεδο ευημερίας και οικονομικής ανάπτυξης.

Στην περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης, οι δυνατότητες εμφανίζονται κυρίως στο θαλάσσιο, τον αγροτικό και το χειμερινό-ορεινό τουρισμό.

Στην περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας, με βαθμιαία δημιουργία αναγκαίας υποδομής για την ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού, μπορούν να προωθηθούν τουριστικές δραστηριότητες ορεινού-χειμερινού, συνεδριακού-εκθεσιακού και θαλάσσιου τουρισμού.

Στην περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας -ορεινή με δριμύ ηπειρωτικό κλίμα- μπορούν να προωθηθούν ο χειμερινός, και ο αγροτικός-οικολογικός τουρισμός.

Στην περιφέρεια Ηπείρου, αν και ο τουριστικός κλάδος δεν έχει αναπτυχθεί (με εξαίρεση την περιοχή της Πάργας) υπάρχουν αξιόλογοι πόροι για την ανάπτυξη όλων των ειδικών μορφών τουρισμού.

Στην περιφέρεια Θεσσαλίας, με στόχο την αναβάθμιση των τουριστικών υπηρεσιών, μπορούν να αναπτυχθούν ο Αγροτουρισμός, αλλά και άλλες μορφές όπως ο παραλίνιος ο ιαματικός, κ.τ.λ.

Στην περιφέρεια Ιονίων νησιών με στόχο την ενίσχυση των υφιστάμενων τάσεων ανακατανομής της τουριστικής ζήτησης στις λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές, το περιορισμό εξάρτησης από την Βρετανική αγορά και την άμβλυνση της εποχικότητας μπορούν να αναπτυχθούν ο Συνεδριακός-Εκθεσιακός τουρισμός (Κέρκυρα, κ.τ.λ.), ο θαλάσσιος τουρισμός, με την δημιουργία ή επέκταση των αναγκαίων έργων (π.χ. μαρίνες, επέκταση αεροδρομίων, κ.τ.λ.), και την αξιοποίηση των αρχαιολογικών χώρων.

Στην περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, υπάρχει αξιόλογη τουριστική δραστηριότητα, ωστόσο μεγάλες είναι οι δυνατότητες αξιοποίησης των ορεινών περιοχών, η ανάπτυξη του αγροτουρισμού, του αρχαιολογικού και του ιαματικού τουρισμού.

Στην περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας, οι τουριστικοί πόροι είναι σημαντικοί και μπορούν να προσελκύσουν τουριστική πελατεία, για τουριστικές δραστηριότητες ποιότητας. Υπάρχουν μεγάλης έκτασης και ποιότητας ακτές και ορεινοί όγκοι που προσφέρονται για συνδυασμό χειμερινού-ορεινού, θαλάσσιου, δασικού τουρισμού, με σημαντικά μνημεία όλων των εποχών (Δελφοί, Όσιος Λουκάς, παραδοσιακοί οικισμοί) για την ανάπτυξη αρχαιολογικού, συνεδριακού, και αγροτικού τουρισμού.

Στην περιφέρεια Πελοποννήσου, η τουριστική ανάπτυξη υπολείπεται κατά πολύ των πραγματικών της δυνατοτήτων. Ιδιαίτερα μπορεί να αξιοποιηθεί ο θαλάσσιος τουρισμός. Στις ορεινές περιοχές, τα εξαιρετικού ενδιαφέροντος δασοσκεπή μπορούν να αξιοποιηθούν ορεινά συμπλέγματα του Μαινάλου, του Ταϋγέτου και της Ζήρειας για την ανάπτυξη του χειμερινού-ορεινού-ορειβατικού και περιηγητικού τουρισμού. Οι ημιορεινές αγροτικές περιοχές σε συνδυασμό με τις παραδοσιακές αγροτικές εργασίες προσφέρονται για τη ανάπτυξη του αγροτουρισμού, ενώ η έντονη πολιτιστική παράδοση σε συνδυασμό με τους αρχαιολογικούς χώρους δίνουν την δυνατότητα για την ανάπτυξη του συνεδριακού-εκθεσιακού τουρισμού (π.χ. Ναύπλιο, Σπάρτη, κτλ.).

Στις περιφέρειες Βορειο-ανατολικού και Νοτίου Αιγαίου, με βασικό στόχο την αναβάθμιση της ποιότητας υπηρεσιών, και το περιορισμό των προβλημάτων χωρικής και χρονικής υπερσυγκέντρωσης, προσφέρονται δυνατότητες για την ανάπτυξη "συμπλεγμάτων" ειδικών μορφών τουρισμού, ιδιαίτερα του θαλάσσιου με την δημιουργία έργων υποδομής (μαρίνες), του συνεδριακού-εκθεσιακού με την δημιουργία μικρών κυρίως συνεδριακών

κέντρων τα οποία μπορούν να είναι αναπαλαιωμένα κτίρια σε παραδοσιακούς οικισμούς.

Στην περιφέρεια Κρήτης, παρά την εντυπωσιακή τουριστική ανάπτυξη διαθέτει ακόμη αναξιοποίητους πόρους οι οποίοι προσφέρονται για την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και την ισόρροπη τουριστική κατανομή, με την προώθηση των ειδικών μορφών τουρισμού και συγκεκριμένα του χειμερινού-ορεινού τουρισμού, του θαλάσσιου και του συνεδριακού-εκθεσιακού τουρισμού.

Τέλος, στην περιφέρεια Αττικής, παρά το γεγονός ότι παρουσιάζεται τουριστική κάμψη, υπάρχουν περιθώρια ανάπτυξης του συνεδριακού-εκθεσιακού, και αρχαιολογικού τουρισμού.

Οι απαιτούμενες παρεμβάσεις, τόσο για τον εμπλουτισμό ή αναπροσαρμογή όσο και για την αναβάθμιση ή βελτίωση του υπάρχοντος τουριστικού προτύπου, δεν περιορίζεται μόνο στην υποδομή και ανωδομή σχετικά με τις ειδικές μορφές τουρισμού. Είναι αναγκαίο να επεκταθούν στην οργάνωση, τις υπηρεσίες, την εκπαίδευση, τον επαγγελματισμό, την προβολή ή διαφήμιση, την απόκτηση τουριστικής συνείδησης, την ανάπτυξη περιβαλλοντικής συνείδησης, για την προστασία των τουριστικών πόρων, την ορθολογική χωροθέτηση και τον προγραμματισμό νέων έργων.

Η βελτίωση επομένως του ελληνικού τουριστικού προτύπου, με βασικό άξονα την ανάπτυξη νέων μορφών τουρισμού είναι συνάρτηση σειράς παρεμβάσεων σ'όλο το φάσμα των τουριστικών δραστηριοτήτων. Η προτεραιότητα εφαρμογής των παρεμβάσεων αυτών συνθέτει την στρατηγική για την επίτευξη των στόχων και είναι να αποτελέσει πολύτιμο εργαλείο της τουριστικής πολιτικής.

ΙΡΟΚΟΙ ΑΝΑΠΤΥΞΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

	Χαρακτηριστικά Ανάπτυξης του Τουρισμού	Σχέσεις Τουριστών - Ντόπιων
ΠΡΩΤΟ ΣΤΑΔΙΟ	Ανακάλυψη της περιοχής από κάποιους ντόπιους ή ξένους τουρίστες ή επιχειρηματίες	Σχέση "πρόσωπο με πρόσωπο" τουρίστα - ντόπιου. Στάδιο ευφορίας
Παράγοντες που επηρεάζουν την ταχύτητα μετάβασης από το πρώτο στο δεύτερο στάδιο α. Παράγοντες που επηρεάζουν για γρήγορη ανάπτυξη - Τοπικές ομάδες συμφερόντων (έμποροι, γαιοκτήμονες, ξενοδοχοί κλπ.) - Νεώτεροι σε ηλικία ντόπιοι - Επιχειρηματίες που επένδυσαν στην περιοχή - Έταιρείες τουρισμού - Εθνική τουριστική πολιτική β. Παράγοντες που αντιδρούν στη γρήγορη ανάπτυξη - Τοπικές ομάδες που αντιδρούν στη μαζική τουριστική ανάπτυξη είτε απόλυτα είτε προκρίνοντας άλλα μοντέλα - Μεγαλύτεροι σε ηλικία ντόπιοι γ. Έκβαση: Υπερισχύουν οι παράγοντες της ομάδας (α) και η περιοχή αναπτύσσεται ταχύτατα (3-10 χρόνια) με σύνθετες αποτελέσματα την αδυναμία προσαρμογής της τοπικής κοινωνικής δομής στη διαφοροποιημένη τουριστική ζήτηση		
	Χαρακτηριστικά Ανάπτυξης του Τουρισμού	Σχέσεις Τουριστών - Ντόπιων
ΔΕΥΤΕΡΟ ΣΤΑΔΙΟ	Θετική αντίδραση των κατοίκων στα οφέλη του τουρισμού. Δημιουργία υποδομής για υποδοχή μαζικού τουρισμού. Αναγκαίες προσαρμογές στην τουριστική ζήτηση του μαζικού τουρισμού. Στάδιο αναπτυξιακής ωρίμανσης	Σταδιακή απροσωποποίηση της σχέσης. Απάθεια στην παρουσία και αρχή εντάσεων στις σχέσεις
Παράγοντες που επηρεάζουν την ταχύτητα μετάβασης από το δεύτερο στο τρίτο στάδιο α. Παράγοντες που επηρεάζουν για γρήγορη ανάπτυξη - Όλοι οι παράγοντες του 1.α - Μετανάστες που επιστρέφουν και επενδύουν στην περιοχή - Κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες που έχουν ωφεληθεί άμεσα από την τουριστική ανάπτυξη: εργολάβοι, οικοδόμοι - Διεθνείς εταιρείες (tour operators) που συνδέονται με τους τοπικούς τουριστικούς επιχειρηματίες με δύο τρόπους: σταθεροποιώντας και αυξάνοντας τη ζήτηση και προβάλλοντας διαφημιστικά την περιοχή - Η σύνδεση των υπολοίπων τομέων της τοπικής οικονομίας με τον τουρισμό β. Παράγοντες που αντιδρούν στη γρήγορη ανάπτυξη - Όλοι οι παράγοντες του 1.β - Ομάδες ατόμων που βλέπουν στη μαζική τουριστική ανάπτυξη κινδύνους για το περιβάλλον και τον τοπικό πολιτισμό - Επιστήμονες που προκρίνουν μορφές "ενταγμένης" ανάπτυξης γ. Έκβαση: Υπερισχύουν συνήθως οι παράγοντες του (α) με αποτέλεσμα την ταχύτατη μετάβαση και συχνά περαιτέρω του προτύπου του μαζικού οργανωμένου τουρισμού. Αυτή η εξέλιξη σηματοδοτεί προβλήματα χωροταξικά, περιβαλλοντικά και οικονομικά		
	Χαρακτηριστικά Ανάπτυξης του Τουρισμού	Σχέσεις Τουριστών - Ντόπιων
ΤΡΙΤΟ ΣΤΑΔΙΟ	Ανέγερση μεγάλων τουριστικών συγκροτημάτων που προσφέρουν τυποποιημένη φιλοξενία υψηλών προδιαγραφών, ειδικά για τουρίστες που έρχονται συνήθως με οργανωμένα ταξίδια. Στάδιο κορεσμού και...	Μετατροπή της σχέσης τουρίστα-ντόπιου στη σχέση πωλητή-αγοραστή ενός εμπορεύματος. Στάδιο ανταγωνισμού και...

ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΑΦΙΞΕΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ 1980-1993 ('000)

Ετος	Τουρίστες	Επιβάτες Κρουαζιερών	Σύνολο	% Μεταβολή
1980	4,795.9	475.2	5,271.1	-9.1
1981	5,094.3	482.8	5,577.1	5.8
1982	5,094.3	431.0	5,463.9	-2.0
1983	4,778.5	479.9	5,258.4	-3.8
1984	5,523.2	504.1	6,027.3	14.6
1985	6,574.0	465.4	7,039.4	16.8
1986	7,024.0	316.0	7,340.0	4.3
1987	7,564.0	440.0	8,004.0	9.0
1988	7,923.5	427.5	8,351.2	4.3
1989	8,081.9	459.1	8,541.0	2.2
1990	8,873.3	437.2	9,310.5	9.0
1991	8,035.9	235.1	8,271.2	-11.2
1992	9,331.4	424.6	9,756.0	17.9
1993	9,412.8	500.4	9,913.2	1.6

Πηγή: Ε.Ο.Τ/Τμήμα Ερευνας και Ανάπτυξης

ΑΦΙΞΕΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ ΑΝΑ ΕΤΟΣ (%)

Χώρα	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Ευρώπη	85.6	85.0	87.0	88.9	86.3	85.5
Αμερική	4.7	4.8	4.0	2.9	3.9	3.5
Ασία	3.4	3.8	3.4	1.9	3.1	3.7
Αφρική	1.1	1.0	0.8	0.4	0.5	0.5
Υπόλοιποι	5.2	5.4	4.8	5.9	6.2	6.8
Σύνολο	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Συνολικός Αριθμός Τουριστών Αφίξεις (σε '000s)	7,923	8,541	9,310	8,271	9,756	9,913

Πηγή: Ε.Ο.Τ/Τμήμα Ερευνας και Ανάπτυξης

Κατανομή (%) κατά προγραμματική περιφέρεια κλινών και διανυκτερεύσεων
στα κύρια καταλύματα, ετών 1973, 1978, 1982 και 1987

ΕΣ	Κατανομή						
	Κλινών				Διανυκτερεύσεων		
	(κύρια καταλύματα)				(κύρια καταλύματα)		
	1973	1978	1982	1987 ¹	1975	1978	1982
	39,6	37,0	32,8	30,1	40,7	35,5	29,9
	10,7	9,3	8,9	8,9	11,3	9,2	8,5
	15,5	15,1	13,7	14,5	11,4	11,4	9,8
	4,4	3,8	3,5	3,7	3,7	3,5	2,9
	1,8	1,9	2,2	2,7	1,6	1,8	1,5
	5,2	9,1	15,2	15,3	6,1	11,1	15,1
	7,6	8,7	8,5	8,7	7,7	10,0	9,9
	1,0	0,9	0,9	1,4	1,1	1,3	1,0
	14,1	14,2	14,3	14,7	16,2	16,1	21,4
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
(χιλ.)	162,0	234,3	290,3	325,0	25.400,0	35.000,0	36.100,0

βλεψη.

Εξέλιξη της μέσης κατά κεφαλή τουριστικής δαπάνης
1980-1993

Έτος	\$ USA	Μεταβολή (%)	ECU	Μεταβολή (%)	Δραχμές (Τρέχουσες Τιμές)	Μεταβολή (%)	Δραχμές (Σταθερές τιμές 1980)	Μεταβολή δείκτη τιμών κατελωτή
1980	361,50	13,80	260,20	12,30	15.267	31,10	15.267	25,00
1981	369,20	2,10	331,90	27,60	20.396	33,60	16.317	25,50
1982	303,40	-17,80	310,30	-6,50	20.199	-1,00	12.876	21,00
1983	246,00	-18,90	277,40	-10,60	21.599	6,90	11.379	20,20
1984	237,70	-3,40	302,90	9,20	26.711	23,70	11.707	18,50
1985	217,20	-8,60	283,90	-6,30	29.933	12,10	11.071	19,30
1986	261,10	20,20	265,90	-6,30	36.435	21,70	11.296	23,00
1987	299,90	14,90	260,00	-2,20	40.487	11,10	10.205	16,40
1988	308,00	2,70	260,70	0,30	43.562	7,60	9.453	13,50
1989	249,00	-19,20	226,20	-13,20	40.328	-7,40	7.694	13,70
1990	291,50	17,10	229,40	1,40	40.068	-0,60	6.723	20,40
1991	319,40	9,60	260,50	13,60	58.011	44,80	8.089	19,50
1992	335,01	4,90	299,10	14,80	75.655	30,30	9.252	15,80
1993	327,94	-2,10	280,50	-6,20	75.180	-0,60	8.273	14,40

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Τράπεζας Ελλάδος και ΕΟΤ

Εξέλιξη της διεθνούς τουριστικής κίνησης κατά περιοχή, 1960-1982. Πρόβλεψη για το 1987

Περιοχές	Μέση ετήσια μεταβολή (%)			Ποσοστιαία κατανομή (%)			1982		Μέση ετήσια αύξηση (%) 1983-1997	1987 ¹	
	1960-1970	1970-1980	1960-1980	1960	1970	1980	Αφίξεις (εκατ.)	Κατανομή (%)		Αφίξεις (εκατ.)	Κατανομή (%)
1. Ευρώπη	8,9	4,5	6,6	75,8	74,7	69,9	200	71,7	2,5	225	69,2
2. Αμερική	9,1	5,5	8,2	19,1	19,2	19,7	50	17,9	3,5	60	18,5
3. Αφρική	12,7	10,1	11,3	1,0	1,4	2,2	6	2,2	6,0	8	2,5
4. Ασία/Αυστρα- λία	15,1	12,4	13,7	1,8	3,1	6,1	18	6,4	6,8	25	7,7
5. Μέση Ανατολή	5,8	7,9	6,8	2,3	1,6	2,1	5	1,8	7,0	7	2,1
Σύνολο	9,1	5,2	7,1	100,0	100,0	100,0	279	100,0	3,1	325	100,0

Πηγές: WTO και OECD (Tourism Policy) για τα διεθνή στοιχεία μέχρι το 1982.

1. Πρόβλεψη.

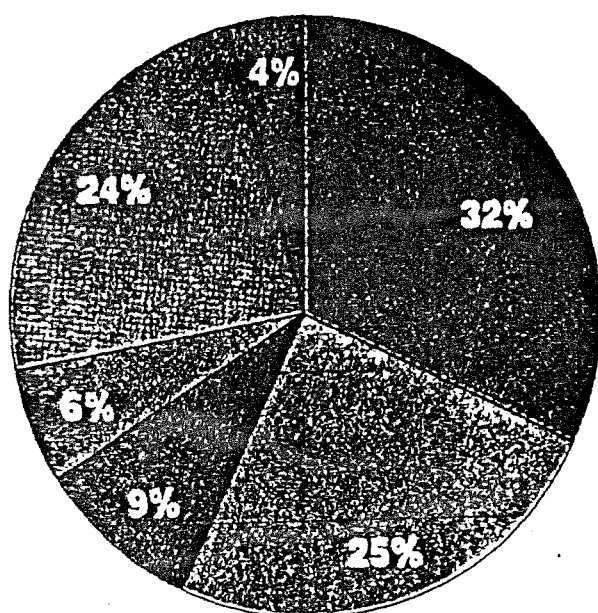
Εξέλιξη της μεσογειακής τουριστικής κίνησης κατά περιοχές, 1983-1987

	Αφίξεις 1975 (εκατ.)	Μέση ετήσια μεταβολή (%)		Αφίξεις		MEM (%) 1980- 1982	Εκτιμήσεις		Ποσοστιαία (%) κατανομή				
		1960- 1975	1975- 1980	1980 (εκατ.)	1982 (εκατ.)		MEM (%) 1983- 1987	1987 (εκατ.)	1960	1975	1980	1982	1987
1. Βορειοδυτική Μεσόγειος (Ιταλία, Γαλλία, Ισπανία, Πορτογαλία)	91,0	7,7	5,5	118,8	124,5	2,4	2,0	137	93,5	85,5	85,8	86,7	85,6
2. Βορειοανατολική Μεσόγειος (Ελλάδα, Τουρκία, Γιουγκοσλαβία)	10,1	13,9	4,4	12,5	12,9	1,6	3,0	15	4,2	9,5	9,0	8,9	9,4
3. Μαρόκο-Τυνησία- Αλγερία	2,1	16,5	9,5	3,3	3,6	4,5	6,8	5	0,7	2,0	2,4	2,5	3,1
4. Λιβύη-Αίγυπτος-Αλβανός- Κύπρος-Ισραήλ	3,2	13,2	3,5	3,8	3,5	-4,1	-3,1	3	1,6	3,0	2,8	2,4	1,9
.. Σύνολο Μεσογείου	106,4	8,4	5,4	138,4	144,5	2,2	2,1	160	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Πηγές: WTO και OECD (Tourism Policy) και εκτιμήσεις για το 1987.

Σημείωση: MEM = Μέση Ετήσια Μεταβολή.

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ ΕΣΟΔΑ 1992

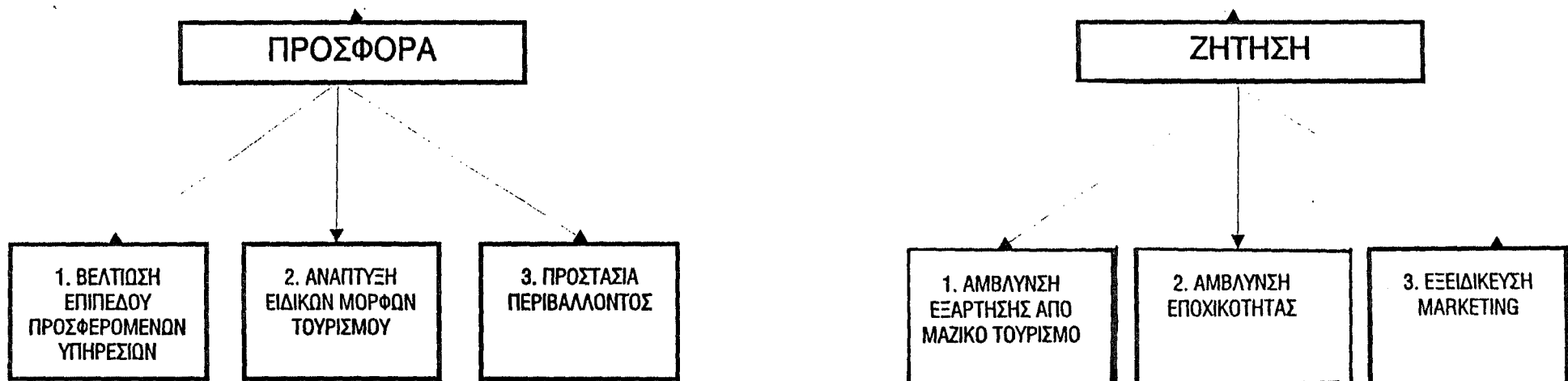
- Λοιπές δραστηριότητες
- Ψώνια
- Ψυχαγωγία
- Μεταφορές
- Τρόφιμα-ποτά
- Καταλύματα

Πηγή: Το πανόραμα της Κοινοτικής Βιομηχανίας, 1993. Fitzpatrick Associates

ΒΑΣΙΚΗ ΕΠΙΔΩΞΗ

ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗ
ΤΟΥΡΣΤΙΚΟΥ ΠΡΟΙΟΝΤΟΣ / ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗ ΖΗΤΗΣΗΣ

ΒΑΣΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

ΕΙΔΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

ΜΟΡΦΕΣ	ΝΕΕΣ	ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ
1. Κοινωνικός		
2. Κοινωνικός επαγγελματικών ενώσεων		
3. Αγροτουρισμός		
4. Τουρισμός στην ύπαιθρο		X
5. Συμπλέγματα αγροτουρισμού σε αγροτικούς οικισμούς	X	
6. Τρίτης ηλικίας - παραχείμασης	X	
7. Αθλητικός		X
8. Θαλάσσιος		X
9. Οικολογικός - Προστατευόμενα πάρκα		X
10. Υγείας	X	
11. Ιαματικός		
12. Εκπαιδευτικός - Πολιτιστικός		X
13. Συνεδριακός	X	
14. Τουρισμός κινήτρων (Incentive tours)	X	
15. Χειμερινός		
16. Γυμναστικός	X	
17. Χρονομεριστική μίσθωση (Time sharing)	X	
18. Φυσιολατρικός (Θάλασσα, βουνό)		X
19. Περιηγητικός		X
20. Βρησκειυτικός		
21. Εσωτερικός		

ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΗΡΙΣΤΙΚΑ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ - ΝΑΥΤΙΚΟΣ ΘΑΛΑΣΣΙΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ YACHTING

ΜΟΡΦΗ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	ΠΑΝΘΥΣΜΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ	ΕΙΔΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΑΓΟΡΑΣ	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ	ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	ΤΑΣΕΙΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΑΓΟΡΑΣ
ΝΑΥΤΙΚΟΣ ΘΑΛΑΣΣΙΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ (yachting)	ανώτερα εισοδήματα	δραστηριότητα που ασκείται κυρίως με ιδιότητα σκάφη.	ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ φυσικά χαρακτηριστικά	κυρίως νησιά Νοτίου Αιγαίου σε συνδυασμό με επισκέψεις ανά Τουρκικά παράλια.	ναυλωμαστικά γραφεία	0,65% του συνολικού τουριστικού συναλλαγματός	συνδυασμός yachting με πολλαπλές τουριστικές δραστηριότητες στην ξηρά.
ΔΙΑΠΛΟΚΗ ΜΕ ΑΛΛΕΣ ΜΟΡΦΕΣ	ΧΩΡΕΣ ΠΡΟΘΕΛΥΣΗΣ αναντιγωνιζόμενες χώρες Ευρώπης και Αμερικής, ιδιαίτερα Η.Π.Α. και Γαλλία	σημαντική αύξηση της Ευρωπαϊκής αγοράς κατά τα τελευταία χρόνια	κλιματολογικές συνθήκες		ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ Ν. 438/76 Απόφαση 51347/87 ΥΕΝ	ισχυρές συνδέσεις με ναυπηγοεπισκευαστικές δραστηριότητες (σήμερα: 110 Ελληνικές μονάδες κατασκευής με δυνατότητα παραγωγής 8000 σκαφών ετησίως απασχολούν περίπου 20.000 εργαζόμενους)	ΕΞΕΛΙΞΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΓΟΡΑΣ αύξουσα παγκόσμια
αθλητικός τουρισμός	ΧΩΡΕΣ ΠΡΟΘΕΛΥΣΗΣ Ελβετία, Γερμανία, Ολλανδία, Σουηδία, Βελγική, Γαλλία, Γερμανία		ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ελλιπής οργάνωση της υποδομής (μυρίνες) ισχυρός ανταγωνισμός κυρίως από Γαλλία, Ιταλία, Τουρκία και Ισπανία Αναχρονιστικό θεσμικό πλαίσιο που δεν περιλαμβάνει σύγχρονες εξελίξεις στην αγορά (νέα μεγέθη κ.λπ.)			ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΤΟΜΕΑ εμπλουτισμός της τουριστικής προσφοράς Υποβοήθηση της πληρότητας του ξενοδοχειακού τομέα	ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ από την ανάπτυξη των ναυπηγοεπισκευαστικών δραστηριοτήτων στην Τουρκία

**ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ CRUISING
1980-1990**

Ετος	Αρ. Επιβατών	% Μεταβολής	% συνολικών αφίξεων τουριστών
1980	475,215		9.0
1981	482,760	1.6	8.6
1982	431,038	-10.7	7.9
1983	479,895	11.3	9.1
1984	504,074	5.0	8.4
1985	465,435	-7.7	6.6
1986	316,000	-32.1	5.5
1987	440,000	39.2	5.5
1988	453,000	2.9	5.4
1989	459,111	1.3	5.4
1990	437,182	-4.8	4.6
1991	235,131	-53.0	2.8
1992	424,652	80.6	4.3
1993	500,444	17.8	5.3

Πηγή: Ε.Ο.Τ./Τμήμα Ερευνας και Ανάπτυξης

**ΠΡΟΒΛΕΠΟΜΕΝΑ ΤΑΞΕΙΔΙΑ ΠΡΟΣ ΕΥΡΩΠΗ/ΜΕΣΟΓΕΙΟ
ΚΑΤΑ ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΕΣ ΧΩΡΕΣ 1995-2000
(000 ΤΑΞΕΙΔΙΑ, ΕΚΤΟΣ ΗΜΕΡΗΣΙΩΝ ΕΚΔΡΟΜΩΝ)**

Από	1995	2000
Ευρώπη/ Μεσόγειο		
Αυστρία	12.000	15.500
Βέλγιο	13.400	17.300
Δανία	5.525	7.050
Γαλλία	27.600	35.100
Γερμανία	90.600	109.700
Ιταλία	17.700	28.200
Ολλανδία	18.800	24.000
Ισπανία	15.200	21.500
Σουηδία	11.900	13.400
Ελβετία	20.000	23.600
Μεγάλη Βρεταννία	32.600	42.300
Η.Π.Α.	9.200	11.900
Ιαπωνία	1.100	1.800

Πηγή: Economist Intelligence Unit/International Tourism
Forecasts to 2005, Special Report No 2454

- Εκμετάλλευση των ελληνικών χιονοδρομικών κέντρων

Χ.Κ.	Φορέας εκμετάλλευσης
Παρνασσός Σέλι Χελμός Νάουσα Πήλιο Τυμφρηστός Πισσοδέρι	Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού Γενική Γραμματεία Αθλητισμού Δημοτική Επιχείρηση Χ.Κ. Καλαβρύτων Δημοτική Επιχείρηση Τουριστικής Ανάπτυξης Βερμίου Ελληνικός Ορειβατικός Σύνδεσμος Βόλου Ευρυτανία Α.Ε. Σύλλογος Ορειβατών και Χιονοδρόμων Φλώρινας

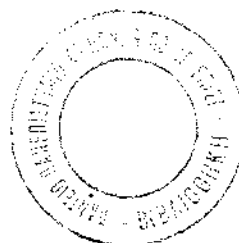
ΤΑ ΧΙΟΝΟΔΡΟΜΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ

Κράτος	Αριθμός Χ.Κ.	Αριθμός Ski-Lifts	Αριθμός Ξενοδοχειακών Κλινών στους χώρους των Πιστών
Βουλγαρία	4	41	2.800
Γιουγκοσλαβία	23	152	12.300
Ρουμανία	7	41	7.200
Αυστρία	738	4.085	
Ιταλία	215	1.657	172.000 *
Ισπανία	34	330	6.800
Κύπρος	1	4	
Αργεντινή	12	78	4.800
Χιλή	13	76	22 Μονάδες
Ελλάδα	20	56	3 Μονάδες

* Τα στοιχεία για τις ξενοδοχειακές κλίνες της Ιταλίας αφορούν καταλύματα που βρίσκονται σε πολύ κοντινή απόσταση από τα χιονοδρομικά κέντρα. Πάνω από το μισό αυτών των κλινών βρίσκεται στη βάση των πιστών.

ΜΟΡΦΕΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΥΓΕΙΑΣ

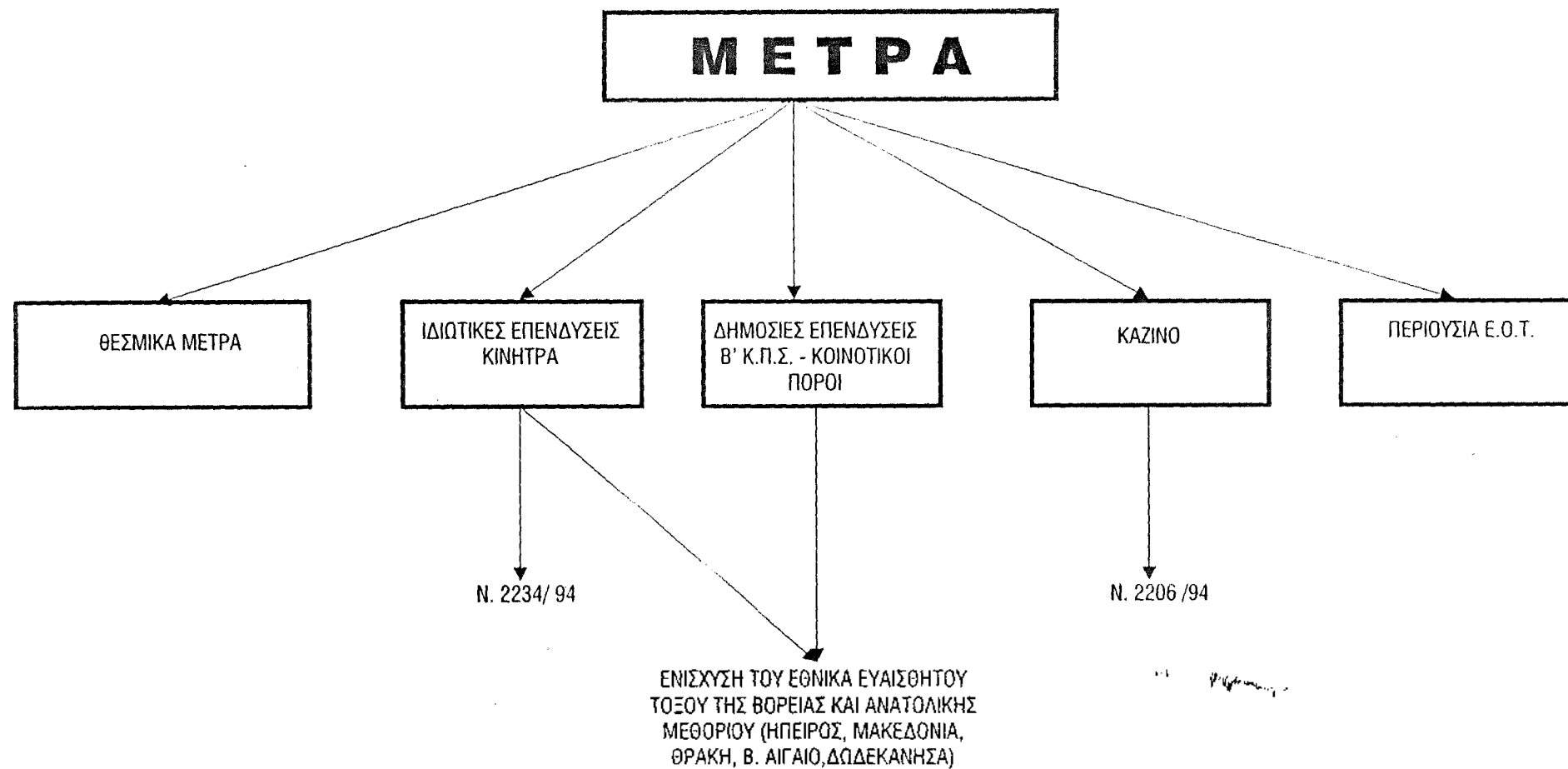
Α ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΦΥΣΙΚΗΣ Ι ΥΓΙΕΙΝΗΣ ΔΙΑΒΙΩΣΗΣ	Β ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟΣ ΙΑΜΑΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	Γ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΑΝΑΠΗΡΩΝ
Φυσική Διατροφή Αθληση Διαίτες Αδυνατίσματος Κούρες Ομορφιάς Ψυχαγωγία Αναζωογόνηση	1. Ιαματικά Λουτρά 2. Λασποθεραπεία 3. Ποσιμοθεραπεία 4. Εισπνευσιοθεραπεία 5. Κινησιοθεραπεία	1. Διακοπών σε κανονικά ξενοδοχεία 2. Υγείας σε ειδικά κέντρα 3. Υγείας σε κέντρα θεραπευτικού-ιαματικού τουρισμού

ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ		ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΩΦΕΛΕΙΑ		
		ΒΡΑΧΥΠΡΟΘΕΣΜΑ	ΜΕΣΟΠΡΟΘΕΣΜΑ	ΜΑΚΡΟΠΡΟΘΕΣΜΑ
1	ΘΑΛΑΣΣΙΟΣ -ΚΡΟΥΑΖΙΕΡΑ -YACHTING	*		
2	ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟΣ ΕΚΘΕΣΙΑΚΟΣ	*		
3	ΟΡΕΙΝΟΣ ΧΙΟΝΟΔΡΟΜΙΚΟΣ		*	*
4	ΑΓΡΟΤΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ		*	*

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ							ΔΕΣΜΕΥΣΕΙΣ ΧΩΡΟΘΕΤΗΣΗΣ	
	συγκριτικό πλεονεκτήματα	ύπαρξη ζήτησης δυνητικής πελατείας	αξιοποίηση υφιστάμενου ξενοδοχ/κού δυναμικού	επιρροή προτύ- που	άμβλυ - νση εποχικό - τητας	προσελ- κυση πελατείας υψηλής εισοδ. στάθμης	ανάγκη υποδομής	ως προς πάρους	ως προς πρόσβαση
1.ΘΑΛΑΣΣΙΟΣ ΚΡΟΥΑΖΙΕΡΑ ΥΑΧΤΗΡΙΟ	*	*		*	*	*	*	*	*
2.ΣΥΝΙΓΓΡΙΑΚΟΣ ΕΚΒΕΣΙΑΚΟΣ		*	*	(*)	*	*	*		*
3.ΟΡΕΙΝΟΣ ΧΙΟΝΟΔΡΟΜΙΚΟΣ		(*)		(*)	*	(*)	*	*	(*)
4.Αγροτου- ρισμός		*	(*)		(*)				

ΘΕΣΜΙΚΑ ΜΕΤΡΑ

ΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ

ΚΑΘΙΕΡΩΣΗ ΣΗΜΑΤΟΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΚΑΙ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ
ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΣΗ Ν. 711 / 77 "ΠΕΡΙ ΕΙΔΙΚΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ
ΛΕΩΦΟΡΕΙΩΝ"

ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΣΗ Ν. 393 / 76 "ΠΕΡΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΓΡΑΦΕΙΩΝ"

ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΟΔΙΚΩΝ
ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ ΑΠΟ ΤΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ ΓΡΑΦΕΙΑ

ΥΠΑΓΩΓΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΠΩΛΗΣΗΣ ΧΡΟΝΟΜΕΡΙΔΙΩΝ ΣΤΗΝ
ΕΠΟΠΤΕΙΑ ΤΟΥ Ε.Ο.Τ.

ΥΠΑΓΩΓΗ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΠΟΥ ΕΞΥΠΗΡΕΤΟΥΝ ΤΟΝ
ΤΟΥΡΙΣΜΟ ΣΤΗΝ ΕΠΟΠΤΕΙΑ ΤΟΥ Ε.Ο.Τ.

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ

ΣΤΗΝ ΟΔΗΓΙΑ ΤΗΣ Ε.Ο.Κ. 314 / 90 ΓΙΑ ΤΟ ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΟ ΤΑΞΙΔΙ

ΣΤΗΝ ΟΔΗΓΙΑ ΤΗΣ Ε.Ο.Κ. 47 / 94 ΓΙΑ ΤΟ TIME SHARING κ.ά.

ΤΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ : Η Νομοθεσία για την δημιουργία τουριστικών εγκαταστάσεων κλπ, είναι η εξής:

797/Β/86 " Μέτρα για την ελεγχόμενη τουριστική ανάπτυξη και την αναβάθμιση τουριστικής προσφοράς περιοχών της χώρας. Καθορισμός περιοχών Ελέγχου Τουριστικής Ανάπτυξης".

550/Β/91 "Τροποποίηση της 2647 ΥΠΕΘΟ 538866/ ΕΙΔ.135/ΕΟΤ 14.11.1986 από- (ΦΕΚ 797/Β/86) με την οποία καταργείται η παράγραφος 8 (β) αυτής. Την ανωτέρω τροποποίηση δεν υφίσταται πλέον η δυνατότητα δημιουργίας τουριστικών καταλυμάτων (εκτός παραδοσιακών) με τον χαρακτηρισμό τους ως "Ποιότητας τουριστικής σημασίας" σε κότευμένες περιοχές. (βλ. 2.35. επαναφορά)

557/Β/87 "Τεχνικές προδιαγραφές Τουριστικών Εγκαταστάσεων".

1/Δ/88 "Όροι δόμησης τουριστικών εγκαταστάσεων σε εκτός σχεδίου γήπεδα".

474/Δ/91 "Καθορισμός όρων και περιορισμών δόμησης για την ανέγερση τουριστι- εγκαταστάσεων σε γήπεδα εντός σχεδίων πόλεως και εκτός ορίων οικισμών κάτω 2000 κατοίκων καθορισθέντων βάσει του 24.4.1985 Π.Δ/τος (Δ'181) ως ισχύει, των ν Κρήτης, Ρόδου και Κερκύρας καθώς και του νομού Χαλκιδικής.

678/Β/90 υπ' αριθ. 69267/5387/90 ΚΥΑ * Κατάταξη έργων και δραστηριοτήτων σε ορίες, περιέχομενο της Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΜΠΕ), καθορισμός (ομένου ειδικών περιβαλλοντικών μελέτων και λοιπές συναφείς διατάξεις, σύμφωνα Ν 1650/86". (βλ 2.7. & 2.28.).

786/Α/20.10.1994, υπ' αριθ. 1661/20.10.94 ΚΥΑ "Τροποποίηση και συμπλήρωση διατάξεων της υπ' αριθ. 69269/5387 Κοινής Απόφασης Υπουργών Περιβάλλοντος, ταξίας & Δημοσίων Έργων και Τουρισμού". (βλ 2.28.)

391/Β/90 "Καθορισμός τρόπου ενημέρωσης των πολιτών και φορέων εκπροσώπησης για το περιεχομένο της μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων των έργων και ηριοτήτων σύμφωνα με την παρ.2 του άρθρου 5 του Ν.1650/86".

208/Β/91 & ΦΕΚ 293/Β/91 "Τεχνικές προδιαγραφές για τη δημιουργία Συνεδριακών νων".

Κλιος Γ.Γ. ΕΟΤ ΑΠ 513790/13.5.91 "Για τη διαδικασία έγκρισης Συνεδριακών ρων". (ΕΟΤ Τμήμα Α4).

10/Α/1979, Π.Δ. 33/1979 "Περί τουριστικών καταλυμάτων εντός παραδοσιακών λάτων".

ροφοριακό έντυπο Δ/νσεως Β/Β4 ΕΟΤ, για τις διαδικασίες ελέγχου και απαι- ένων δικαιολογητικών, όσον αφορά στη θεώρηση σχεδίων αναστήλωσης ή μετασκευ- παραδοσιακών κπομάτων σε Τούριστικά καταλύματα, με βάση το Π.Δ. 33/79.

101/Α/90 "Νόμος 1292/90," Για τον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη και άλλες διατά- (περί κινήτρων).

13/Α/92, Νόμος 2065/92, "Αναμόρφωση της άμεσης φορολογίας και άλλες εις" (Άρθρο 66, τροποποίηση του Ν.1892/90).

16/Α/11.2.92, Νόμος 2008/92, άρθρο 31, "παροχή κινήτρων του Ν.1892/90 για επενδύσεις στις παραμεθόριες περιοχές".

139/Β/92, η υπ. αριθ. 32384/25.6.92 Υπουργική απόφαση, που αφορά στον "Καθορισμό των χωρών εφαρμογής των κινήτρων της παρ. 4 του άρθρου 2 του Ν. 1892/90 των περιοχών τους, καθορισμό των κατά περίπτωση ανωτάτου και κατώτατου οριζόμενου ύψους παραγωγικών επενδύσεων κλπ.

18/Α/19.7.1993, Νόμος 2160/93, "Ρυθμίσεις για τον Τουρισμό και άλλες διατάξεις".

137/Α/24.8.1993, Νόμος 2166/1993, "Κίνητρα ανάπτυξης επιχειρήσεων, διαρρυθμίσεις στην έμμεση και άμεση φορολογία και άλλες διατάξεις".

193/Α/15.11.1993, Π.Δ. 459/13.11.1993 "Ανασύσταση του Υπουργείου Τουρισμού και καθορισμός των αρμοδιοτήτων του".

197/Α/22.11.1993, Π.Δ.460/13.11.1993 "Διορισμός Υπουργού Τουρισμού".

142/Β/26.1.1994, ΦΕΚ 137/Β/2.3.1994 Υπουργική Απόφαση 520010/6/12.1.1994 "Καθορισμός προδιαγραφών Γηπέδων Γκολφ".

142/Α/31.8.1994, Ν.2234/31.8.1994 "Τροποποίηση και συμπλήρωση του Ν.1892/90, για την εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη και άλλες διατάξεις".

853/Β/16.11.1994, η υπ' αριθ. 43500/8.11.1994 απόφαση Υπ. Εθν. Οικονομίας "Αναμόρφωση των ορίων που προβλέπονται στην παράγραφο 3 του άρθρου 1, του Ν. 1892/90, για ορισμένες κατηγορίες επενδύσεων".

853/Β/16.11.1994, η υπ' αριθ. 44140/8.11.1994 απόφαση Υπ.Εθν. Οικονομίας "Τροποποίηση και συμπλήρωση της αριθ. 22488/9.1.1991 απόφασης του Υπουργού Εθνικής Οικονομίας "Στοιχεία αξιολόγησης επενδύσεων, βαθμολόγηση και τρόπος εφαρμογής - εφαρμογής των κριτηρίων υπαγωγής τουριστικών επενδύσεων στις διατάξεις του Ν. 1892/90" (ΦΕΚ 30/Β/91, όπως ισχύει).

922/Β/14.12.1994, "Καθορισμός του είδους και της έκτασης των επενδυτικών έργων που περιλαμβάνονται στις επενδύσεις εκσυγχρονισμού ολοκληρωμένης παραγωγής των εγκαταστάσεων και εξοπλισμού των ξενοδοχειακών μονάδων, για την υπαγωγή τους στις διατάξεις του Ν.1892/90".

Απόφαση ΕΟΤ υπ' αριθ. 522980/8.6.1995 "Έκδοση της ειδικής γνωμάτευσης του ΕΟΤ για την υποδομή των προϋποθέσεων της παρ. 2 του άρθρου 1, εδ. στ, του Ν.2234/94".

411/12.5.1995 " Καθορισμός των Ζωνών της Επικράτειας στις οποίες δεν εφαρμόζονται τα κίνητρα επιχορήγησης και επιδότησης επιτοκίου του Ν.1892/90, για τις επενδύσεις ανέγερσης ή επέκτασης Ξενοδοχειακών εγκαταστάσεων του τρίτου φάσματος της παραγράφου 6 του άρθρου 2 του ίδιου Νόμου.

17.7.1995. Νόμος 2324/17.7.1995 "Τροποποίηση της νομοθεσίας για τηρίρια Αξιών, Οργάνωση της Επιτροπής Κεφαλαιαγορές, Σύστημα Εγγύησης των και άλλες διατάξεις".

1/Β/318.1995, η υπ' αριθ. 24635/23.8.1995 Απόφαση των Υπουργών Τουρισμού και Λοντος Χωροταξίας & Δημοσίων Έργων που αφορά στην "Ανάθεση έγκρισης κοντικών όρων για ορισμένες δραστηριότητες της πρώτης (α') κατηγορίας του 3 του ν. 1650/1986 στους Γενικούς Γραμματείς των Περιφερειών της Χώρας, ιένης της Περιφέρειας Αττικής".

ΚΟ (ΕΝΙΑΙΟ ΚΑΙ ΑΔΙΑΙΡΕΤΟ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ) ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΑΘΟΡΙΣΜΟ ΣΥΜΒΑΤΙΚΟΥ Ξ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ (ΑΠ ΕΟΤ 54936/20.11.1995, ΤΜΗΜΑ Α4).

4/Β/29.11.1995, η υπ' αριθ. 29106/29.11.95 Απόφαση του αναπληρωτή Υπουργού Οικονομίας «Καθορισμός επενδύσεων που ανεξαρτήτως ύψους επένδυσης, πται από την Κεντρική Υπηρεσία του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας, κατά ιση των οριζομένων στα δύο πρώτα εδάφια της παραγράφου 7 του άρθρου 6 του 90, όπως ισχύει».

4/Β/29.11.1995, η υπ αριθ. 29105/29.11.95 Απόφαση του αναπληρωτή Υπουργού Οικονομίας " Συμπλήρωση της 1651/31.1.1995 απόφασης του Υπουργού Εθν. ίας - Καθορισμός κονδυλίων επιχορηγήσεων έτους 1995 σύμφωνα με το δεύτερο της παραγράφου 8 του άρθρου 6 του Ν.1892/90, όπως ισχύει".

23/Β/30.11.1995, η υπ' αριθ. 2356/24.11.1995 Κοινή Απόφαση των Υπουργών Λοντος, Χωροταξίας και Δημ. Έργων και Τουρισμού, "Προδιαγραφές Κέντρων ιοθεραπείας για την υπαγωγή τους στο καθεστώς των κινήτρων του Ν.1892/90, χύει.

241/Β/20.12.1995, η υπ' αριθ. 406912/4660/7.11.1995 Απόφαση του Υπουργού ις "Καθορισμός λεπτομερειών εφαρμογής του προγράμματος αγροτουρισμού - βιοτεχνίας στα πλαίσια του ΚΑΝ (ΕΚ) 2328/91".

274/Β/29.12.1995 η υπ' αριθ. 29773/30.11.95 Κοινή Απόφαση των Υπουργών, ; Οικονομίας, Βιομηχανίας, Ενέργειας και Τεχνολογίας και Εργασίας & Κοινωνικών σεων «Καθορισμός των Φθινουσών Βιομηχανικών Περιοχών για την εφαρμογή των ν των άρθρων 1 έως και 11 του Ν. 1892/90 όπως ισχύει, καθώς και των ποσοστών ήγησης και επιδότησης επιτοκίου που παρέχονται στις επενδύσεις ύψους μέχρι 5 ιχ. που πραγματοποιούνται εντός των περιοχών αυτών».

294/Β/29.12.1995, Τροποποίηση της 520971/20.12.1994 Απόφασης Υουργού Τουρισμού 77/Β/1994). (Ρυθμίσεις για την "συμπλήρωση 1.000 κλινών ΑΑ' τάξης" στον Δ.Θεσσαλονίκης

294/Β/29.12.1995 Τροποποίηση και συμπλήρωση της 2647 ΥΠΕΘΟ/538866/ΕΙΔ.135 ΕΟΤ/ 6 Απόφασης Υφυπουργού Εθνικής Οικονομίας «Μέτρα για την ελεγχόμενη τουριστική ξη και την αναβάθμιση της τουριστικής προσφοράς περιοχών της χώρας - σμός περιοχών ελέγχου τουριστικής ανάπτυξης»

299/Α/29.12.1995, Προεδρικό Διάταγμα υπ' αριθ. 456/29.12.1995 " Περί κωδικοποίησης ίο κείμενο των κειμένων διατάξεων που αφορούν στην παροχή επενδυτικών κινήτρων".

ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ

ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΥ
ΚΥΡΙΩΝ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΩΝ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΩΝ ΣΕ ΟΛΟΚΛΗΡΗ
ΤΗΝ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑ

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
(Π.Ο.Τ.Α.) ΠΙΛΟΤΙΚΑ ΣΕ ΜΙΚΡΟ ΑΡΙΘΜΟ

ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΕΡΓΩΝ ΕΙΔΙΚΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΥΠΟΔΟΜΗΣ
(ΜΑΡΙΝΕΣ, ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΑ ΚΕΝΤΡΑ, ΓΗΠΕΔΑ ΓΚΟΛΦ,
ΚΕΝΤΡΑ ΙΑΜΑΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, ΚΕΝΤΡΑ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ,
ΥΓΕΙΑΣ, ΚΕΝΤΡΑ ΘΑΛΑΣΣΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΚΕΝΤΡΑ
ΧΕΙΜΕΡΙΝΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ)

ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΣΕ ΝΕΑ ΚΥΡΙΑ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ ΕΝΤΟΣ ΖΩΝΩΝ
ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΑΝΑΨΥΧΗΣ

ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΜΕΤΑΤΡΟΠΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΩΝ Η
ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΩΝ ΚΤΙΣΜΑΤΩΝ ΣΕ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ

N. 1262/82 περί κινήτρων.

Περιοχές	Επιχορήγηση	Ίδια συμμετοχή
A'	Μόνο ειδικές επενδύσεις (μέχρι 30%)	30%
B'	10%-25%	35%
Γ'	15%-40%	25%
Δ'	20%-50%	15%
	35%-50%	

(Μόνο σε ειδικές ζώνες)

Επίσης παρέχονται επιδότηση επιτοκίου, αφορολόγητες εκπτώσεις, αυξημένες αποσβέσεις κλπ.

Κατανομή δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων 1983-1987
κατά περιοχές κινήτρων, Ν. 1262/1982

Περιοχές κινήτρων	Κατανομή επενδύσεων 1983-1987				Σύνολο
	Δημόσιες	Ιδιωτικές		Σύνολο	
		Καταλυμάτων			
		Κύριων	Βοηθητικών		
Α'	8,6%	-	-	-	11
Β'	10,8%	2,2%	10,4%	5,3%	7
Γ'	58,1%	47,0%	59,0%	51,2%	51
Δ'	22,2%	50,8%	30,6%	43,5%	33
Σύνολο	100	100	100	100	1

ΠΟΣ ΕΠΕΝΔΥΣΗΣ

Ελάχιστο ύψος παραγωγικής επένδυσης για την υπαγωγή της στον Νόμο 1892/90.

ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ	ΕΛΑΧΙΣΤΟ ΥΨΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΠΕΝΔΥΣΗΣ
τη ξεν. μονάδων (στις περιοχές Β & Γ)	300.000.000 δρχ.
τη ξεν. μονάδων στην περιοχή Δ & Ε.	200.000.000 δρχ.
τη μονάδων εκμετάλλευσης ιαματικών πηγών, χιονοδρομικών κέντρων, μονάδων εκμετάλλευσης λιμένων αναψυχής, Συνεδριακών Κέντρων, Κέντρων Ιασοθεραπείας, Κέντρων Τουρισμού (στις περιοχές Α, Β & Γ)	300.000.000 δρχ.
τη μονάδων εκμετάλλευσης ιαματικών πηγών, χιονοδρομικών κέντρων, μονάδων εκμετάλλευσης λιμένων αναψυχής, Συνεδριακών Κέντρων, Κέντρων Θαλασσοθεραπείας, Κέντρων Τουρισμού Υγείας (στις περιοχές Α, Β & Γ)	200.000.000 δρχ.
τη μονάδων εκμετάλλευσης ιαματικών πηγών, χιονοδρομικών κέντρων, μονάδων εκμετάλλευσης λιμένων αναψυχής, Συνεδριακών Κέντρων, Κέντρων Ιασοθεραπείας, Κέντρων Τουρισμού (στην Δ' περιοχή και τη Θράκη).	200.000.000 δρχ.
τη μονάδων εκμετάλλευσης ιαματικών πηγών, χιονοδρομικών κέντρων, μονάδων εκμετάλλευσης λιμένων αναψυχής, Συνεδριακών Κέντρων, Κέντρων Θαλασσοθεραπείας, Κέντρων Τουρισμού Υγείας (στην Δ' περιοχή και τη Θράκη)	100.000.000 δρχ.
επενδύσεις που πραγματοποιούν δύνσεις μετατροπής διατηρητέων ή ιστορικών οικιών ή κτιρίων σε τουριστικά καταλύματα.	25.000.000 δρχ.
επενδύσεις ολοκληρωμένης μορφής τουρισμού.	50.000.000 δρχ.

ΜΕΓΙΣΤΟ ΥΨΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΠΕΝΔΥΣΗΣ

0.000.000 δρχ. για την επένδυση*

10.000.000 δρχ. για τις επενδύσεις εκσυγχρονισμού

ΥΨΟΣ ΕΠΕΝΔΥΣΗΣ ΚΑΙ ΠΟΣΟΣΤΟ ΙΔΙΑΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ

Για επενδύσεις ύψους μικρότερου ή ίσου των 5 δισ.δρχ.

<u>ΠΕΡΙΟΧΕΣ</u>	<u>ΠΟΣΟΣΤΑ ΙΔΙΑΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ</u>
-----------------	---------------------------------

Α'	40%
Β'	40%
Γ'	40%
Δ'	30%

ΘΡΑΚΗ	20%
-------	-----

ιού της Ηπειρωτικής Ελλάδας σε απόσταση 20km από τα σύνορα & νήσοι Λέσβος, Χίος, ιος 20%

Για επενδύσεις ύψους μεγαλύτερου των 5 δισ. δρχ και μικρότερου ή ίσου των 25 δισ. δρχ.

ΠΟΣΟΣΤΟ ΙΔΙΑΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ Α', Β', Γ' , Δ' , ΘΡΑΚΗ 33%

ΥΨΟΣ ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΗΣ

Παρέχεται κατ'ανώτατο όριο επιχορήγηση 3 δισ. δρχ. για παραγωγικές επενδύσεις ύψους μέχρι 5 δισ.δρχ.

Προκειμένου για παραγωγικές επενδύσεις που πραγματοποιούνται στην Θράκη, το ανώτατο όριο της παρεχόμενης επιχορήγησης ορίζεται στο ύψος των τεσσάρων (4) δισεκατομμυρίων δραχμών .

Για επενδύσεις βιομηχανικές και τουριστικές ύψους τουλάχιστον 25 δισ.δρχ. είναι δυνατόν να επιτρέπεται παρέκκλιση από την επιχορήγηση των 3 δισ.δρχ. με απόφαση των Υπουργών Εθνικής Οικονομίας - Βιομηχανίας και συναρμοδίων Υπουργών. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι η κύρωση των αποφάσεων από τη Βουλή.

ΠΟΣΟΣΤΑ ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΗΣ

ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ - ΜΟΝΑΔΕΣ .

ΠΕΡΙΟΧΕΣ	ΠΟΣΟΣΤΑ ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΗΣ	ΕΙΔΙΚΕΣ ΖΩΝΕΣ Δ' ΠΕΡΙΟΧΗΣ	ΕΙΔΙΚΕΣ ΖΩΝΕΣ ΘΡΑΚΗΣ
Β'	10%		
Γ'	15%		
Δ'	25%	30% (25+5)	
ΘΡΑΚΗ	35%		42% (35+7)

Στις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις, που πραγματοποιούν επενδύσεις ανέγερσης ή επέκτασης ξενοδοχειακών εγκαταστάσεων στα διοικητικά όρια των νομών Δωδεκανήσου, Σάμου, Χίου και περιοχή, στις ακριτικές περιοχές των διαφόρων νομών της ηπειρωτικής χώρας σε απόσταση 20 χιλιομέτρων από τα σύνορα, καθώς και στους δήμους ή τις κοινότητες των οποίων τα διοικητικά όρια τέμνονται από την ζώνη των 20 χιλιομέτρων, παρέχεται επιχορήγηση 30 ποσοστιαίων μονάδων.

Για τις επενδύσεις που πραγματοποιούνται στη ζώνη των 20 χιλιομέτρων των νομών Θράκης, παρέχεται το ποσοστό επιχορήγησης της περιοχής αυτής.

**ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΚΑΙ ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΜΑΡΙΝΩΝ , ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΩΝ ΚΕΝΤΡΩΝ, ΓΗΠΕΔΩΝ
ΓΚΟΛΦ, ΙΑΜΑΤΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ, ΧΙΟΝΟΔΡΟΜΙΚΩΝ ΚΕΝΤΡΩΝ, ΚΕΝΤΡΩΝ
ΘΑΛΑΣΣΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ, ΚΕΝΤΡΩΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΥΓΕΙΑΣ.**

ΠΕΡΙΟΧΕΣ	ΠΟΣΟΣΤΑ ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΗΣ	ΕΙΔΙΚΕΣ ΖΩΝΕΣ Δ' ΠΕΡΙΟΧΗΣ	ΕΙΔΙΚΕΣ ΖΩΝΕΣ ΘΡΑΚΗΣ
Α'	25%		
Β'	35%		
Γ'	35%		
Δ'	35%	40% (35+5)	
ΘΡΑΚΗ	35%		42% (35+7)

ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΙ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ.

ΠΕΡΙΟΧΕΣ	ΠΟΣΟΣΤΑ ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΗΣ	ΕΙΔΙΚΕΣ ΖΩΝΕΣ Δ' ΠΕΡΙΟΧΗΣ	ΕΙΔΙΚΕΣ ΖΩΝΕΣ ΘΡΑΚΗΣ
Α'	25%		
Β'	25%		
Γ'	25%		
Δ'	25%	30% (25+5)	
ΘΡΑΚΗ	25%		32% (25+7)

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ Β' Κ.Π.Σ. - ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΒΑΣΙΚΗΣ ΛΙΜΕΝΙΚΗΣ ΥΠΟΔΟΜΗΣ ΓΙΑ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΕΝΟ ΑΡΙΘΜΟ ΝΕΩΝ ΜΑΡΙΝΩΝ ΜΕ ΠΡΟΒΛΕΨΗ ΓΙΑ ΧΕΡΣΑΙΕΣ ΕΞΥΠΗΡΕΤΗΣΕΙΣ (ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ, ΕΠΙΣΚΕΥΗ, ΤΡΟΦΟΔΟΣΙΑ, ΕΣΤΙΑΣΗ, ΑΝΑΨΥΧΗ).

ΜΙΚΡΗΣ ΚΛΙΜΑΚΑΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΕΞΑΣΦΑΛΙΣΗΣ ΑΣΦΑΛΟΥΣ ΕΛΛΙΜΕΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΝΕΦΟΔΙΑΣΜΟΥ ΣΕ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ ΑΓΚΥΡΟΒΟΛΙΑ.

ΥΠΟΔΟΜΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΟΡΕΙΝΟΥ, ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟΥ, ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΨΥΧΗΣ: ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΦΥΣΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ, ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΚΤΙΡΙΩΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΣΕ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΥΣ ΟΙΚΙΣΜΟΥΣ (ΓΙΑ ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΗ, ΕΣΤΙΑΣΗ, ΑΝΑΨΥΧΗ, ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΧΡΗΣΕΙΣ), ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΟΡΕΙΝΩΝ ΜΟΝΟΠΑΤΙΩΝ, ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΚΑΤΑΦΥΓΙΩΝ, ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΔΑΣΙΚΩΝ ΕΚΤΑΣΕΩΝ ΚΑΙ ΒΙΟΤΟΠΩΝ, ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ ΣΕ ΣΠΗΛΑΙΑ, ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΚΑΙ ΕΚΓΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ ΧΕΙΜΕΡΙΝΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ ΛΟΥΤΡΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΣΕ Ι.Π., ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΑΚΤΩΝ, ΧΩΡΩΝ ΠΡΑΣΙΝΟΥ ΓΙΑ ΔΙΗΜΕΡΕΥΣΗ, ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΠΕΡΙΑΣΤΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ.

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΜΗΧΑΝΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΜΗΧΑΝΟΓΡΑΦΗΣΗΣ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΤΟΥ Ε.Ο.Τ. ΚΑΙ ΚΕΝΤΡΙΚΗ DATA BANK ΜΕ ΔΙΚΤΥΟ ΤΕΡΜΑΤΙΚΩΝ ΣΤΙΣ ΠΥΛΕΣ ΕΙΣΟΔΟΥ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ (ΛΙΜΑΝΙΑ, ΑΕΡΟΔΡΟΜΙΑ, ΜΕΘΟΡΙΑΚΟΥΣ ΣΤΑΘΜΟΥΣ, ΓΡΑΦΕΙΑ Ε.Ο.Τ.)

ΠΑΡΟΧΗ ΜΕΛΕΤΗΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΣΕ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ.

ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗ ΣΤΕΛΕΧΙΑΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ ΤΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΠΟΥ ΘΑ ΑΝΑΛΑΒΟΥΝ ΤΗΝ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΜΕΤΡΩΝ ΤΟΥ Β' Κ.Π.Σ.

KAZINO

ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ 14 ΚΑΖΙΝΟ ΜΕ ΑΝΤΙΣΤΑΘΜΙΣΜΑ
ΤΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΝΕΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ.

(ΜΕΤΡΟ ΠΡΟΩΘΟΥΜΕΝΟ ΑΠΟ ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ
ΟΧΙ ΤΟΝ Ε.Ο.Τ.)

Προτάσεις φορέων βασικών τουριστικών έργων του ΠΔΕ, 1983-1987

(Σε εκατ. δρχ., τιμές 1982)

Κατηγορίες έργων	Αριθμός μονάδων	Προϋπο-λογισμός	Πιστώσεις 5ετίας	Πληρωμές 1983	Αριθμός νομών
Α. ΝΕΑ ΕΡΓΑ		46.360	27.110		
1. Κέντρα ταματικού τουρισμού	11	3.100	1.960		7
2. Λιμένες αναψυχής	69	7.990	5.020		26
3. Χιονοδρομικά κέντρα ¹	10	7.800	2.500		11
4. Σταθμοί διολπίων (μεθοριακού και πορθμειακού)	16	2.400	1.500		14
5. Οδικοί σταθμοί	9	3.650	2.190		8
6. Golf	8	1.500	1.060		7
7. Λουτρικές και αθλητικές εγκαταστάσεις	20	1.650	1.090		13
8. Πρότυπα κέντρα (εστίασης και αναψυχής)	23	3.450	2.190		19
9. Ιστορικά μονοπάτια-πεζόδρομοι	9	350	250		9
10. Φεστιβαλικά κέντρα	6	140	140		6
11. Παραδοσιακοί οικισμοί	21	6.650	2.930		18
12. Εθνικά πάρκα και βιότοποι	21	1.300	930		17
13. Σπήλαια	2	200	200		2
14. Κέντρα κοινωνικού τουρισμού ²	3	3.000	1.700		3
15. Ειδικά προγράμματα ΕΟΤ		5.000	4.000		51
16. Πρόγραμμα ΕΟΚ		1.180	1.180		4
Β. ΕΚΤΕΛΟΥΜΕΝΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΡΓΩΝ		6.950	6.950	1.216	
Γ. ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΜΕΝΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ (Νομαρχίες)		520	520	520	
Δ. ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ		56.830	36.280	1.736	

Πηγή: Προτάσεις ΕΟΤ σε συνεργασία με ΚΕΝΕ.

1. Το Χ.Κ. Ολύμπου ανήκει σε δύο νομούς (Λάρισας και Πιερίας) και του νομού Αχαΐας αναφέρεται στα Ειδικά Προγράμματα του ΕΟΤ.
2. Τα Χ.Κ.Τ. Ικαρίας, Καραθώνα (Αργολίδας) και Αγίων Αποστόλων Χανίων επελέγησαν από ΕΟΤ, ΕΚΤΕ και Γαλλική Κρατική Εταιρεία και συντάχθηκε πρωτόκολλο συνεργασίας.

(Σε εκατ. δρχ., τιμές 1982)

Παραμιαία έργα	Νέο (N) ή συνεχιζόμενο	Προϋπο- λογισμός	Πιστώσεις 5ετίας	Νομός
1	(Σ) 2	3	4	5
1. Εργαία Τουριστικών Επαγγελματιών				
α. Εργαία Αναβύσσου	Σ	400	400	Αττικής
β. Εργαία Ηρακλείου	Σ	150	150	Ηρακλείου
2. Κέντρα πολιτιστικού τουρισμού				
α. Κρητώνων Βούρλων, Πλατυστόμου, Θερμοπυλών κλπ.	N	1.000	600	Φθιώτιδας
β. Αιδηψού	N	20	200	Εύβοιας
γ. Λαγκαδά (πρότυπο)	N	500	300	Θεσσαλονίκης
δ. Καΐσα και Κυλλήνης (πρότυπα)	N	1.000	600	Ηλείας
ε. Ικαρίας	N	200	100	Σάμου
3. Αιχμές αναφυχής				
α. Μικρές αιχμές: Κυθήρων, Σκετσών, Μεθάνων, Αίγινας	N	200	200	Αττικής
β. Εκάλες/μικρές αιχμές: Επίου, Κασοτάου, Κύπης, Χαλκίδας	N	200	200	Εύβοιας
γ. Εκάλες/μικρές αιχμές: Άνδρου, Τήνου, Κέας, Κύθνου, Σεριφου, Μήλου, Ίου, Θήρας, Αμοργού (10)	N	500	200	Κυκλάδων
δ. Μαρίνα Θεσσαλονίκης	N	315	315	Θεσσαλονίκης
ε. Μαρίνα Γλαρόκαβου	N	255	150	Χαλκιδικής
στ. Εκάλες/μικρές αιχμές: Γυθείου, Μουσμβασίας, Αιτωλείου	N	150	150	Ασπιντίας
ζ. Μαρίνα Κέρκυρας (1.000 θέσεων)	N	300	200	Κέρκυρας
η. Μαρίνες Ρόδου και Κω (των 1.000 θέσεων)	N	1.500	700	Δωδεκανήσου
θ. Εκάλες/μικρές αιχμές: Κάσου, Καρπάθου, Χάλκης, Τήλου, Νισύ- ρου, Αστυπάλαιας, Καλύμνου, Λέρου, Πάτμου (9)	N	450	450	Δωδεκανήσου
ι. Εκάλες/μικρές αιχμές Αθήνων	N	150	150	Αθήνας
κ. Μαρίνα Λέσβου	N	700	350	Λέσβου
λ. Εκάλες/μικρές αιχμές Ικαρίας	N	150	150	Σάμου
μ. Μαρίνα Σάμου	N	700	350	Σάμου
4. Χιονοδρομικά κέντρα				
α. Παρνασσού Β'	N	1.200	360	Βοιωτίας
β. Βελουχίου	N	600	200	Ευρυτανίας
γ. Βερμίου	N	1.200	360	Ημαθίας
δ. Βασιλίστας Πίνδου	N	400	400	Γρεβενών
ε. Ζήρειας	N	1.200	360	Κορινθίας
στ. Ολύμπου (πρότυπο)	N	1.200	360	Αιτωλίας

5. Πρότυπα κέντρα (εστίασης και αναψυχής)				
α. Πετρίδας (1)	N	150	150	Πετρίδας
β. Ζακύνθου (1)	N	150	150	Ζακύνθου
γ. Αχαΐας (3)	N	450	270	Αχαΐας
δ. Κυκλάδων (3)	N	450	270	Κυκλάδων
6. Οδικοί σταθμοί (πρότυποι)				
Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Λάρισα, Καβάλα, Κιλκήρις	N	3.000	1.800	(Απείστολοι υποοί)
7. Σταθμοί Διοδίων				
α. Καστοριάς	N	150	150	Καστοριάς
β. Έβρου (2)	N	360	180	Έβρου
8. Παραδοσιακοί οικισμοί				
Κυκλάδες (3), Χαλάρβυτα, Αρκαδία, Ασκηυνία, Πήλιο, Ρέθυμνο, Ζαγορο-χώρια, Ύαρά	N	5.000	2.000	(Απείστολοι υποοί)
9. Golf				
α. Αναβύσσου	N	250	250	Αττικής
β. Εκαυωτής	N	180	180	Θεσσαλονίκης
γ. Ηρακλείου	N	180	180	Ηρακλείου
10. Λουτροτικές και αθλητικές εγκαταστάσεις				
α. Ανατολικής Αττικής	N	240	140	Αττικής
β. Αχαΐας	N	160	160	Αχαΐας
11. Εθνικά πάρκα, βιότοποι				
α. Πάρνηθα και Πεντέλη	N	100	80	Αττικής
β. Λίμνες Πρεσπών	N	250	50	Φλώρινας
γ. Οροπέδιο Βάλ	N	800	100	Λοσιόλου
δ. Φαράγγι Βίκου	N	50	50	Ιωαννίνων
ε. Απολιθωμένο δάσος	N	50	50	Λέσβου
στ. Βιότοποι Μεσολογγίου, Μογυνησίας (Φώκις), Ζιχινίου (Χελώνες), Έβρου, Ξάνθης, -Ροδόκης	N	300	300	—
12. Σπήλαια Μάρα				
	N	150	150	Δράμας
13. Πρόγραμμα ΕΟΚ				
α. Γάμου	N	185	185	Γάμου
β. Χίου	N	125	125	Χίου
γ. Δωδεκανήσου	N	620	620	Δωδεκανήσου
δ. Κυκλάδων	N	250	250	Κυκλάδων
14. Κέντρα κοινωνικού τουρισμού				
α. Ικασία	N	400	400	Γάμου
β. Καραθώρα	N	1.400	500	Αργολίδας
γ. Άγιοι Απόστολοι	N	1.200	800	Χανίων
Σύνολο		31.130	17.500	

Επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου στον τουρισμό κατά κατηγορίες έργων και πορείς, 1983-1987

(Δαπάνες σε εκατ. δρχ., τιμές 1983)

Κατηγορίες έργων	Προϋπολογισμός δαπανών			Δαπάνες περιόδου		
	Σύνολο	Δημόσιος	Ιδιωτικός	Σύνολο	Δημόσιος	Ιδιωτικός
Εγκαταστάσεις διαμονής	40.000	1.000	39.000	40.000	1.000	39.000
α. Κύρια καταλύματα	25.000	-	25.000	25.000	-	25.000
β. Βοηθητικά καταλύματα	14.000	1.000	13.000	14.000	1.000	13.000
γ. Διάφορα (ανανεώσεις κλπ.)	1.000	-	1.000	1.000	-	1.000
Ειδικά συστήματα τουριστικής υποδομής	28.910	26.910	2.000	20.540	18.540	2.000
α. Ειδικά κέντρα και εγκαταστάσεις ¹	14.790	12.790	2.000	10.170	8.170	2.000
β. Ειδικό πρόγραμμα παραδοσιακών	6.650	6.650	-	2.900	2.900	-
γ. Εκτελούμενο ΠΔΕ	6.950	6.950	-	6.950	6.950	-
δ. Αποκεντρωμένο ΠΔΕ (Νομαρχίες) 1983	520	520	-	520	520	-
Νέες μορφές τουρισμού	23.740	23.740	-	12.560	12.560	-
α. Κύρια ολοκληρωμένα συμπλέγματα δραστηριοτήτων	21.890	21.890	-	11.180	11.180	-
i. Κέντρα ιαματικού τουρισμού	3.100	3.100	-	1.960	1.960	-
ii. Μαρζίνες, σκάλες, καταφύγια	7.990	7.990	-	5.020	5.020	-
iii. Χιονοδρομικά κέντρα	7.800	7.800	-	2.500	2.500	-
iv. Κέντρα κοινωνικού τουρισμού	3.000	3.000	-	1.700	1.700	-
Συμπληρωματικά συστήματα ²	1.850	1.850	-	1.380	1.380	-
Ειδικά προγράμματα ΕΟΤ	4.000	4.000	-	3.000	3.000	-
Πρόγραμμα ΕΟΚ	1.180	1.180	-	1.180	1.180	-
Σύνολο	97.830	56.830	41.000	77.280	36.280	41.000
Κατανομή	100	58%	42%	100	47%	53%
Εάν ποσοστό (%) των επενδύσεων πάγιου κεφαλαίου της οικονομίας	3,9%-2,9%			3,0%-2,3%		

Κέντρα: φεστιβαλικά, εστίασης και αναψυχής, ειδικών εξυπηρετήσεων (οδικού σταθμού, golf, λουτρικά και αθλητικές εγκαταστάσεις, σταθμοί διοδίων).

Σπήλαια, βιότοποι και εθνικά πάρκα, ιστορικά μονοπάτια και πεζοδρόμοι.

Ε/011 ΤΡΟΤ. 04 ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ, ΜΟΥΣΕΙΑ, ΜΝΗΜΕΙΑ		ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ					ΟΡΙΟ ΠΛΗΡΩΜΩΝ: 6.157.000		
ΥΠΟ-ΥΠΟΤΟΜΕΑΣ 078 ΕΡΓΑ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ									
0011010	ΧΡΕΣΤΙΚΑ ΥΠΟΛΟΙΠΑ ΠΕΡΑΙΩΘΕΝ- ΤΩΝ ΕΡΓΩΝ	530.000	373.758	156.242	155.000	100.000		100.000	100.000
7611004	ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΑΚΙΝΗΤΩΝ	297.000	196.593	100.407	100.000	79.000		79.000	79.000
8411000	ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ -ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	1.595.000	1.435.000	160.000	110.000	70.000		70.000	70.000
9411000	ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΗ Ε.Ο.Τ	3.000.000		3.000.000	3.000.000	3000.000		3000.000	3000.000
7911005	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ ΨΑΡΩΝ (81 ΦΑΕΗ)	183.000	103.000	80.000	80.000	22.000		22.000	22.000
9311000	ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΗ-ΕΠΙΣΚΕΥΗ ΑΧΙΛΛΕΙΟΥ ΚΕΡΚΥΡΑΣ	487.000	117.000	370.000	370.000	220.000		220.000	220.000
9411001	ΜΑΡΙΝΑ ΓΟΥΒΙΩΝ ΚΕΡΚΥΡΑΣ - ΑΠΟΤΕΡΑΤΩΣΗ (ΤΜ.ΕΣ611024)	185.000		185.000	185.000	155.000		155.000	155.000
9411002	ΜΕΤΑΤΡΩΤΗ 5 ΠΑΡΑΔΟΣ. ΚΤΙΡΙΩΝ ΣΕ ΞΕΝΩΝΕΙΣ 1ΤΗ ΘΑΛΕΙΑ ΛΑΚΩΝΙΑΣ								
	ΑΠΟΤΕΡΑΤΩΣΗ (ΤΜΕ 8911503)	30.000		50.000	50.000	10.000		10.000	10.000
9411003	ΜΑΡΙΝΑ ΖΑΚΥΝΘΟΥ - ΑΠΟΠΕΡΑΤΩΣΗ (ΤΜΕ.3911507)	75.000		75.000	75.000	45.000		45.000	45.000
7611005	ΑΠΟΚΤΗΣΗ ΑΚΙΝΗΤΩΝ	500.000	345.200	54.800	50.000				
8411026	ΔΙΑΔΗΜΙΣΗ - ΠΡΟΒΟΛΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	26.010.000	24.008.845	2.001.155	2.000.000				
8111001	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΜΟΝΑΔΩΝ ΕΟΤ	793.000	742.830	50.170	50.000				
7311009	ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΩΝ ΟΙΚΙ- ΣΜΩΝ (ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΞΕΝΩΝΩΝ Ε.Ο.Τ.)	720.000	693.350	26.150	15.000				
	ΣΥΝΟΛΟ ΥΠΟ-ΥΠΟΤΟΜΕΩΣ	34.525.000	28.216.076	6.308.924	6.240.000	3701.000		3701.000	3701.000
	ΑΚΑΤΑΝΕΜΗΤΑ ΧΡΗΜ/ΣΕΩΣ Ι.Α.					2436.000	2436.000		
	ΣΥΝΟΛΟ ΣΥΛΛ. ΑΠΟΘΑΣΕΩΣ	34.525.000	28.216.076	6.308.924	6.240.000	6137.000	2436.000	3701.000	3701.000
Ε/011/2 ΤΡΟΤ. 03 ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ, ΜΟΥΣΕΙΑ, ΜΝΗΜΕΙΑ		ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ					ΟΡΙΟ ΠΛΗΡΩΜΩΝ: 5.485.000		
ΥΠΟ-ΥΠΟΤΟΜΕΑΣ 046 ΔΙΑΦΟΡΑ									
9311500	ΔΑΠΑΝΕΣ ΕΚΤΟΣ ΕΔΡΑΣ ΚΙΝΗΣΗΣ	75.000	45.000	30.000	30.000	30.000		30.000	30.000
	ΣΥΝΟΛΟ ΥΠΟ-ΥΠΟΤΟΜΕΩΣ	75.000	45.000	30.000	30.000	30.000		30.000	30.000
ΥΠΟ-ΥΠΟΤΟΜΕΑΣ 705 ΕΡΓΑ Μ.Ο.Π.									
8311007	ΟΔΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΜΑΡΙΝΑΣ ΦΑΛΗΡΙΚΟΥ ΔΕΛΤΑ	3.050.000	2.700.000	350.000	350.000	350.000		350.000	350.000
	ΣΥΝΟΛΟ ΥΠΟ-ΥΠΟΤΟΜΕΩΣ	3.050.000	2.700.000	350.000	350.000	350.000		350.000	350.000
ΥΠΟ-ΥΠΟΤΟΜΕΑΣ 808 ΕΡΓΑ Π.Ε.Π									
9411502	ΓΕΦΥΡΑ ΧΑΙΖΕΡ ΑΧΙΛΛΕΙΟΥ ΚΕΡΚΥΡΑΣ	80.000		80.000	80.000	80.000		80.000	80.000
9211508	ΠΑΡΟΧΗ ΣΥΜΒΟΥΛΩΝ ΣΕ ΤΟΥΡΙΣΤΙ- ΚΕΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	115.000	110.400	4.600	4.600				
9211509	ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΛΑΦΡΑΣ ΥΠΟΔΟΜΗΣ (ΟΡΕΙΝΑ ΜΟΝΟΠΑΤΙΑ)	90.000	40.000	50.000	50.000	35.000		35.000	35.000

ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΡΓΟΥ	Ο Ν Ο Μ Α Σ Ι Α Ε Ρ Γ Ο Υ	ΘΑΙΚΟΣ ΤΡΟΥΠΟ- ΛΟΓΙΣΜΟΣ	ΠΑΗΡΩΜΕΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΩΝ ΕΤΩΝ	ΥΠΟΛΟΙΠΟ ΠΡΟΣ ΑΠΟΠΕΡΑΤΩΣΗ	ΕΓΚΕΚΡΙ- ΜΕΝΗ ΠΙΣΤΩΣΗ	ΧΡΗΜΑΤΟ- ΔΟΤΗΣΗ	ΥΠΟΛΟΙΠΟ ΠΑΡΑ ΤΡΑΠ. ΤΡΕΧ.ΕΤΟΥΣ	ΠΑΗΡΩΜΕΣ ΒΑΣΗ ΑΝΑΛΗΨΕΩΝ	ΠΑΗΡΩΜΕΣ ΜΕ ΕΠΙΧ. ΝΟΜ.ΠΡΟΣ.
9411503	ΜΑΡΙΝΑ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ (ΕΡΓΟ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΔΙΑΘΡΟΥΜΕΝΗΣ ΑΚΤΗΣ)	100.000		100.000	100.000	100.000		100.000	100.000
9411504	ΜΑΡΙΝΑ ΓΟΥΒΙΩΝ ΚΕΡΚΥΡΑΣ (ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΙΣ)	40.000		40.000	40.000	25.000		25.000	25.000
9411507	ΜΑΡΙΝΑ ΘΑΛΗΣΣΟΥ (Η/Μ ΠΡΟΣΗΝΕ ΜΟΥ ΜΛΑΟΥ)	180.000		180.000	150.000	165.000		165.000	165.000
9411500	ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΗ-ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑ- ΣΕΩΝ ΞΕΝΙΑ ΛΑΓΟΝΗΣΙΟΥ	500.000		500.000	300.000	680.000		680.000	680.000
9411501	ΕΠΙΣΚΕΥΗ-ΒΕΣΠΑΣΙΣΜΟΣ ΞΕΝΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΩΝ ΞΕΝΩΝΩΝ ΙΔΙΟΚΤΗ- ΣΙΑΣ ΕΟΤ ΣΤΟ ΠΗΛΙΟ	130.000		130.000	100.000	100.000		100.000	100.000
9411505	ΥΔΡΟΘΕΡΑΠΕΥΤΗΡΙΟ ΚΥΛΛΗΝΗΣ (Β' ΦΑΣΗ)	870.000		870.000	370.000	670.000		670.000	670.000
	ΣΥΝΟΛΟ ΥΠΟ-ΥΠΟΤΟΜΕΩΣ	2.405.000	150.400	2.254.600	2.194.600	1855.000		1855.000	1855.000
	ΥΠΟ-ΥΠΟΤΟΜΕΩΣ 856 ΚΟΙΝΟΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΟΔΟΥΛΕΙΣ								
9211506	ΜΕΘΩΡΙΑΚΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ ΚΑΚΚΑΒΙΑΣ	1.400.000	669.290	730.710	100.000	30.710		30.710	30.710
9111531	ΒΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΚΑΘΑΡΙΣΜΟΙ ΜΟΝΑΔΩΝ ΕΟΤ	270.000	240.000	30.000	30.000	30.000		30.000	30.000
9111532	ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΕΓΧΟΥ & ΤΕΧΝΙΚΗΣ ΙΤΗ- ΡΙΩΣΗΣ ΓΙΑ ΕΓΞΕΡΓΑΣΙΑ ΑΠΟΒΛΗ- ΤΩΝ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΩΝ ΚΡΗΤΗΣ	120.000	30.000	90.000	90.000	90.000		90.000	90.000
	ΣΥΝΟΛΟ ΥΠΟ-ΥΠΟΤΟΜΕΩΣ	1.790.000	939.290	850.710	220.000	150.710		150.710	150.710
	ΥΠΟ-ΥΠΟΤΟΜΕΩΣ 930 ΚΠΣ 1994-1999 / ΕΘΝ.ΙΚΕΛΩΣ								
9411517	ΕΡΓΑ ΠΡΑΣΙΝΟΥ ΚΑΙ ΠΥΡΟΠΡΟΣΤΑ- ΣΙΑΣ ΕΚΤΑΣΕΩΝ ΕΟΤ	1.000.000		1.000.000	100.000				
9411511	ΜΑΡΙΝΑ ΙΚΑΡΙΑΣ	3.488.000		3.488.000	300.000				
9411513	ΜΑΡΙΝΑ ΑΡΓΟΣΤΟΛΙΟΥ	1.488.000		1.488.000	100.000				
9411514	ΕΚΙΥΓΧΡΩΝΙΣΜΟΣ Ι.Π. ΕΛΕΥΘΕΡΩΝ	900.000		900.000	100.000				
9411515	ΕΚΙΥΓΧΡΩΝΙΣΜΟΣ ΞΕΝΩΔ. ΜΟΝΑΔΩΝ ΞΕΝΙΑ ΛΟΥΤΡΩΝ ΚΥΛΛΗΝΗΣ	700.000		700.000	100.000				
9411516	ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΩΝ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΩΝ ΛΙΜΝΗΣ ΚΑΙΛΦΑ	1.000.000		1.000.000	150.000	80.000		80.000	80.000
9411534	ΑΝΑΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΟΙΚΙΑΣ ΛΟΡΔΟΥ ΒΥΡΩΝΑ ΣΤΟ ΜΕΙΣΟΛΟΓΓΙ	210.000		210.000	100.000	30.000		30.000	30.000
9411521	ΜΕΛΕΤΗ ΜΑΡΙΝΑΣ ΖΑΚΥΝΘΟΥ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ	28.000		28.000	28.000				
9411523	ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ ΜΑΡΙΝΑΣ ΙΚΑΡΙΑΣ	12.000		12.000	8.000				
9411531	ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΕΠΙΠΤΩ- ΣΕΩΝ ΜΑΡΙΝΑΣ ΑΡΓΟΣΤΟΛΙΟΥ	12.000		12.000	8.000				
9411532	ΜΕΛΕΤΗ ΥΔΡΟΘΕΡΑΠΕΥΤΗΡΙΟΥ ΙΚΑΡΙΑΣ	50.000		80.000	15.000				
9411533	ΜΕΛΕΤΗ ΥΔΡΟΘΕΡΑΠΕΥΤΗΡΙΟΥ ΘΕΡΜΟΠΥΛΩΝ	100.000		100.000	20.000				

ΚΩΔΙΚΟΙ ΕΡΓΟΥ	Ο Ν Ο Μ Α Σ Ι Α Ε Ρ Γ Ο Υ	ΘΑΙΚΟΙ ΠΡΟΥΠΟ- ΛΟΓΙΣΜΟΙ	ΠΑΗΡΟΜΕΙ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΩΝ ΕΤΩΝ	ΥΠΟΛΟΙΠΟ ΠΡΟΙ ΑΠΟΛΕΡΑΤΩΣΗ	ΕΓΚΕΚΡΙ- ΜΕΝΗ ΠΙΣΤΩΣΗ	ΧΡΗΜΑΤΟ- ΔΟΤΗΣΗ	ΥΠΟΛΟΙΠΟ ΠΑΡΑ ΤΡΑΠ. ΤΡΕΧ.ΕΤΟΥΣ	ΠΑΗΡΟΜΕΙ ΒΑΣΗ ΑΝΑΛΗΨΕΩΝ	ΠΑΗΡΟΜΕΙ ΜΕ ΕΠΙΧ. ΝΟΜ.ΠΡΟΣ.
87011	ΤΡΟΤ. ΔΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, ΜΟΥΣΕΙΑ, ΜΝΗΜΕΙΑ ΥΠΟ-ΥΠΟΤΟΜΕΑΙ 264 ΜΕΛΕΤΕΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	ΤΟΥΡΙΣΜΟΙ					ΟΡΙΟ ΠΑΗΡΟΜΕΝ:	25.000	
9111702	ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΟ ΕΘΝΙΚΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙ- ΚΟ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	28.000	8.600	19.400	6.000	3.310		3.310	3.310
9411700	ΜΕΛΕΤΗ ΠΡΟΤΑΣΙΑΙ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙ- ΚΗΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ 4 ΘΙΟΤΟΠΩΝ ΙΤΗΝ ΚΡΗΤΗ	45.000		45.000	24.000				
	ΕΥΝΟΛΟ ΥΠΟ-ΥΠΟΤΟΜΕΩΣ ΑΚΑΤΑΝΕΜΗΤΑ ΧΡΗΜ/ΣΙΕΣΙ Σ.Α.	73.000	8.600	64.400	30.000	3.310 21.690	21.690	3.310	3.310
	ΕΥΝΟΛΟ ΕΥΛΛ. ΑΠΟΦΑΣΕΩΣ	73.000	8.600	64.400	30.000	25.000	21.690	3.310	3.310
	ΕΥΝΟΛΟ ΦΟΡΕΩΣ	61.033.000	32.059.366	28.973.634	12.512.600	11647.000	4926.980	6720.020	6720.020

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΚΟΣΤΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΑΠΑΝΩΝ	ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ						ΕΘΝΙΚΗ ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΑΠΑΝΗ				ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΚΟΙΝΟΤΙΚΑ ΔΑΝΕΙΑ	
			ΣΥΝΟΛΟ		ΕΤΠΑ	ΕΚΤ	ΕΤΠΕ-Π	ΧΜΠΑ	ΣΥΝΟΛΟ		ΚΡΑΤΟΣ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕ			ΛΟΙΠΟΙ
				%						%					
	1=2+12	2=3+8	3=4+5+6+7	%	4	5	6	7	8=9+10+11	%	9	10	11	12	13
1994															
1995	127.731	78.800	43.230	55%	41.130	2.100			35.570	45%	35.570			48.931	
1996	178.177	102.233	55.523	54%	53.423	2.100			46.710	46%	46.710			75.943	
1997	174.377	101.434	52.257	52%	50.157	2.100			49.177	48%	49.177			72.943	
1998	168.437	100.000	42.986	43%	40.886	2.100			57.014	57%	57.014			68.437	
1999	146.884	96.868	35.104	36%	33.505	1.600			61.764	64%	61.764			50.016	
ΣΥΝΟΛΟ	795.606	479.335	229.101	48%	219.101	10.000			250.234	52%	250.234			316.270	

ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΑΝΑ ΥΠΟΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΕCUX1000

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΚΟΣΤΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΑΠΑΝΩΝ	ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ						ΕΘΝΙΚΗ ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΑΠΑΝΗ				ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΚΟΙΝΟΤΙΚΑ ΔΑΝΕΙΑ	
			ΣΥΝΟΛΟ		ΕΤΠΑ	ΕΚΤ	ΕΤΠΕ-Π	ΧΜΠΑ	ΣΥΝΟΛΟ		ΚΡΑΤΟΣ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕ			ΛΟΙΠΟΙ
				%						%					
1=2+12	2=3+8	3=4+5+6+7		4	5	6	7	8=9+10+11		9	10	11	12	13	
ΥΠΟΠ-1	518.005	201.734	113.621	56%	103.621	10.000			88.113	44%	88.113			316.270	
ΥΠΟΠ-2	271.334	271.334	112.033	41%	112.033				159.301	59%	159.301				
ΥΠΟΠ-3	6.267	6.267	3.447	55%	3.447				2.820	45%	2.820				
ΣΥΝΟΛΟ	795.606	479.335	229.101	48%	219.101	10.000			250.234	52%	250.234			316.270	

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΚΟΣΤΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΑΠΑΝΩΝ	ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ				ΕΘΝΙΚΗ ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΑΠΑΝΗ						ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ	ΚΟΙΝΟΤΙΚΑ	
			ΣΥΝΟΛΟ		ΕΤΠΑ	ΕΚΤ	ΕΤΠΕ-Π	ΧΜΠΑ	ΣΥΝΟΛΟ		ΚΡΑΤΟΣ	ΠΕΡΙΦΕΡΕ	ΛΟΙΠΟΙ	ΤΟΜΕΑΣ	ΔΑΝΕΑ
				%						%					
	1=2+12	2=3+8	3=4+5+6+7	%	4	5	6	7	8=9+10+11	%	9	10	11	12	13
1994															
1995	83.831	34.900	19.755	57%	17.655	2100			15.145	0	15.145			48.931	
1996	123.677	47.733	26.813	56%	24.713	2100			20.920	0	20.920			75.943	
1997	120.010	47.067	26.447	56%	24.347	2100			20.620	0	20.620			72.943	
1998	108.837	40.400	22.780	56%	20.680	2100			17.620	0	17.620			68.437	
1999	81.650	31.634	17.825	56%	16.226	1600			13.809	0	13.809			50.016	
ΣΥΝΟΛΟ	518.005	201.734	113.621	56%	103.621	10.000			88.113	0	88.113			316.270	

ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΣΗ ΥΠΟΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ "ΤΕΧΝΙΚΗ ΒΟΗΘΕΑ" ΑΝΑ ΜΕΤΡΟ

ΕΣΥΧ00000

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΚΟΣΤΟΣ 1=2+12	ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΑΠΑΝΩΝ 2=3+8	ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ						ΕΘΝΙΚΗ ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΑΠΑΝΗ				ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ		
			ΣΥΝΟΛΟ		ΕΤΠΑ	ΕΚΤ	ΕΤΠΕ-Π	ΧΜΠΑ	ΣΥΝΟΛΟ		ΚΡΑΤΟΣ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΛΟΙΠΟΙ	ΤΟΜΕΑΣ	ΔΑΝΕΑ
				%						%					
			3=4+5+6+7	4					5	6					
ΜΕΤΡΟ 31	2.600	2.600	1.430	55%	1.430				1170	45%	1170				
ΜΕΤΡΟ 32	3.667	3.667	2.017	55%	2.017				1.650	45%	1.650				
ΣΥΝΟΛΟ	6.267	6.267	3.447	55%	3.447				2.820	45%	2.820				

Ε.Π. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ-ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ
ΕΤΗΣΙΕΣ ΔΕΣΜΕΥΣΕΙΣ ΕΚΤ

ΕCΥ Χ 1000

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΚΟΣΤΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΑΠΑΝΩΝ	ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ						ΕΘΝΙΚΗ ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΑΠΑΝΗ				ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΚΟΙΝΟΤΙΚΑ ΔΑΝΕΙΑ	
			ΣΥΝΟΛΟ		ΕΤΠΑ	ΕΚΤ	ΕΤΠΕ-Π	ΧΜΠΑ	ΣΥΝΟΛΟ		ΚΡΑΤΟΣ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕ			ΛΟΙΠΟΙ
			3=4+5+6+7	%					8=9+10+11	%					
	1=2+12	2=3+8	3=4+5+6+7	%	4	5	6	7	8=9+10+11	%	9	10	11	12	13
1994															
1995	2.800	2.800	2.100	75%		2.100			700	25%	700				
1996	2.800	2.800	2.100	75%		2.100			700	25%	700				
1997	2.800	2.800	2.100	75%		2.100			700	25%	700				
1998	2.800	2.800	2.100	75%		2.100			700	25%	700				
1999	2.133	2.133	1.600	75%		1.600			533	25%	533				
ΣΥΝΟΛΟ	13.333	13.333	10.000	75%		10.000			3.333	25%	3.333				

Ε.Π. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ-ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ
ΕΤΗΣΙΕΣ ΔΕΣΜΕΥΣΕΙΣ ΕΤΠΑ

ΕCΥ Χ 1000

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΚΟΣΤΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΑΠΑΝΩΝ	ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ						ΕΘΝΙΚΗ ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΑΠΑΝΗ				ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΚΟΙΝΟΤΙΚΑ ΔΑΝΕΙΑ	
			ΣΥΝΟΛΟ		ΕΤΠΑ	ΕΚΤ	ΕΤΠΕ-Π	ΧΜΠΑ	ΣΥΝΟΛΟ		ΚΡΑΤΟΣ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕ			ΛΟΙΠΟΙ
			3=4+5+6+7	%					8=9+10+11	%					
	1=2+12	2=3+8	3=4+5+6+7	%	4	5	6	7	8=9+10+11	%	9	10	11	12	13
1994															
1995	124.931	76.000	41.130	54%	41.130				34.870	46%	34.870			48.931	
1996	175.377	99.433	53.423	54%	53.423				46.010	46%	46.010			75.943	
1997	171.577	98.634	50.157	51%	50.157				48.477	49%	48.477			72.943	
1998	165.637	97.200	40.886	42%	40.886				56.314	58%	56.314			68.437	
1999	144.751	94.735	33.505	35%	33.505				61.230	65%	61.230			50.016	
ΣΥΝΟΛΟ	782.272	466.002	219.101	47%	219.101				246.901	53%	246.901			316.270	

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Κομίλης Παναγιώτης, "Τουριστικές δραστηριότητες", Θέματα προγραμματισμού ΔΙΟ, Διερεύνηση αναπτυξιακών δυνατοτήτων, Αθήνα, Ιούλιος 1986.
2. ΚΕΠΕ, "Τουρισμός", Θέματα προγραμματισμού Ε9, Εκθέσεις για το πρόγραμμα 1983-1987, Αθήνα, Ιούλιος 1987.
3. ΚΕΠΕ, "Η Ανάπτυξη της Ελλάδας. Παρελθόν, Παρόν και Προτάσεις Πολιτικής", Αθήνα, Δεκέμβριος 1990.
4. Γ.Θ. Τσέκουρας και συνεργάτες, "Μεταβολή του προτύπου του μαζικού τουρισμού-νέες μορφές τουρισμού", (ΕΤΒΑ) Ελληνική Τράπεζα Βιομηχανικής Αναπτύξεως-Διεύθυνση Μελετών, Αθήνα 1991.
5. Εταιρεία Διαχείρισης Τεχνικής Βοήθειας, "Μελέτη για την ποιοτική αναβάθμιση του Ελληνικού τουρισμού", Φεβρουάριος 1995.
6. Επιμέλεια: Φίλιππος Λουκίσσας, "Θαλάσσιος τουρισμός. Ανάπτυξη-Προοπτικές", Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας-Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος 1995.
7. Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, "Ο ρόλος της Ένωσης στον τομέα του τουρισμού. Πράσινη Βίβλος της Επιτροπής", Βρυξέλλες, 4-4-1995.
8. "Συνοπτική Παρουσίαση των Αξόνων Προτεραιότητας του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης 1994-1995", Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας.
9. "Πολυταμειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ-ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ", Υπουργείο Τουρισμού-Υπουργείο Πολιτισμού, Νοέμβριος 1994.
10. Λεωνίδας Α. Παπακωνσταντινίδης, "Αγροτουρισμός. Σταθμός στο Δρόμο για την Τοπική Ανάπτυξη", Εκδόσεις Δωρικός, Αθήνα 1993.
11. Περικλή Ν. Λύτρα, "Τουριστική Ανάπτυξη, Τουριστική υποδομή, Τουριστική Εκπαίδευση, Τουριστικό Περιβάλλον", Εκδόσεις Παπαζήση.
12. Σταύρου Καλιφιώτη, "Εισαγωγή στην Θεωρία του Τουρισμού", Εκδοτικός Οίκος, "Θεοδ. Π. Τυροβολάς", Αθήνα 1976.

13. ΕΟΤ-ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ 1985, "Ανάπτυξη-Συμμετοχή-Ποιότητα Ζωής".
14. Νικολάου Ι. Κουτρομπή, "Τουρισμός-Γενικές Αρχές-Οργάνωση-Νομοθεσία", Αθήναι 1980.
15. Μιλτ. Λογοθέτη, "Τουριστική Πολιτική", Εκδόσεις Παπαζήση.
16. Μιλτ. Λογοθέτη, "Προβλήματα και Κατευθύνσεις Τουριστικής Πολιτικής", Εκδόσεις Παπαζήση.
17. Γιάννη Τσαλούχη, "Αναπτυξιακός Τουρισμός".
18. Γεωργίου Χ. Βασιλόπουλου, "Η Ελλάδα και ο Τουρισμός", Αθήνα-Ιούνιος 1967.
19. Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης "Τουρισμός και Ενδογενής Τοπική Ανάπτυξη στο Ρέθυμνο (Π.Α.Σ.Π.Ε)" (1950-1993), 1994.
20. Δ. Λαγός, "Οι Οικονομικές Επιπτώσεις της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης στον Ελληνικό Τουρισμό", Τόπος-Επιθεώρηση αστικών και Περιφερειακών μελετών, 1995.
21. Π. Τσάρτα, "Κοινωνικές και Περιβαλλοντικές επιπτώσεις του Τουρισμού: Το ζήτημα των εναλλακτικών μορφών τουρισμού", Περιοδικό: Οικονομικά Χρονικά, Τεύχος 77, Αύγουστος '94.

